

SZOCIÁLPEDAGÓGIA

14 / 2019

A BÖRTÖN JELENSÉGVILÁGA

Szerkesztette:
MÁNDI NIKOLETTA

Vác

2019

SZOCIÁLPEDAGÓGIA 14. KÖTET, 2019

A BÖRTÖN JELENSÉGVILÁGA

Szaklektorált folyóirat: ISSN 2064-2709

Kiadja az Apor Vilmos Katolikus Főiskola
2600 Vác, Konstantin tér 1–5.
Felelős kiadó: LIBOR JÓZSEFNÉ

A folyóirat szakmai partnere: MTA Pedagógiai Bizottság, Szociálpedagógia Albizottság

Szerkesztőség

Főszerkesztő: TAMÁSKA MÁTÉ (AVKF) / Főszerkesztő-helyettes: MÁNDI NIKOLETTA (AVKF) / Alapító főszerkesztő: SÁRKÁNY PÉTER (Eszterházy Károly Egyetem) / BÁDER IVÁN (AVKF) / ELEKES GYÖRGYI (AVKF) / RÁKÓ ERZSÉBET (Debreceni Egyetem) / SZARKA EMESE (AVKF) / UDVARVÖLGYI ZSOLT (AVKF)

Szerkesztőbizottság

BÁNYAI EMŐKE (Károli Gáspár Református Egyetem) / DÓSA ZOLTÁN (Babeş-Bolyai Tudományegyetem) / F. DOMBI ALICE (Szegedi Tudományegyetem) / HAÁSZ SÁNDOR (Soproni Egyetem) / HADNAGY JÓZSEF (Eszterházy Károly Egyetem) / ARNO HEIMGARTNER (Universität Graz) / PORNÓI IMRE (Debreceni Egyetem) / RÁCZ ANDREA (Eötvös Loránd Tudományegyetem) / R. RIEZ ANDREA (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) / SIMONIK PÉTER (Széchenyi István Egyetem) / SOÓS ZSOLT (Debreceni Egyetem) / SZÖLLŐSI GÁBOR (Pécsi Tudományegyetem) / TORKOS KATALIN (Nyíregyházi Egyetem) / TRENCSENYI LÁSZLÓ (MTA PTB Szociálpedagógia Albizottság elnöke)

Szerkesztőségi titkár: SZABÓ ZSOLT

Olvasószerkesztő: HENKEY-HÖNIG IMOLA

Tipográfia és nyomdai előkészítés: SZABÓ ZSOLT

Borítókép: ORBÁN ÁKOS

Készült a Print Profi Digitális Gyorsnyomdában (Vác)

Felelős vezető: KOMÁROMI ZSOLT

A folyóirat 2018-tól új kötetszámozással jelenik meg, évente két alkalommal.
Írások beküldése, információ, megrendelés, előfizetés: szocialpedagogia@avkf.hu

Ár: 1400 Ft – Előfizetőknek: 1300 Ft

TARTALOM

<i>Szerkesztői előszó (MÁNDI NIKOLETTA)</i>	5
---	---

MŰHELY

A börtön jelenségvilága

MÁNDI NIKOLETTA: A szociálpedagógia lehetőségei a büntetés-végrehajtás területén	9
TARKOVÁCS MÁTYÁSNÉ: Törések: Narratív életútinterjúk fogvatartottakkal	19
ALMÁDI RÓBERT: Mozaikok egy keresztény körletből	41
ALMÁDI RÓBERT: Kettős nézőpont (interjú)	61
ALMÁDI RÓBERT: Kutyából nem lesz szalonna? (interjú).....	65
JANKOVICS ANNA MÁRIA: A hit szerepe a reintegrációban.....	80
MEZEI NIKOLETT: Egy bűnismétlést megelőző csoport tapasztalatai	99
ORBÁN ÁKOS – OROSZLÁN ISTVÁNNÉ: Tetovált identitás(ok) elítélteknél	114

TANULMÁNY

CZAKÓ KÁLMÁN: A prevenció fogalmának érvényesítése a gyermekvilágban	129
EGRI DOROTTYA: Lányregények és irodalomoktatás	151

MAPPA

CSÉMI LILI – TARCSAY ANITA: Iskolaépítészeti örökség és megújulás (Beszámoló egy műhelykonferenciáról)	167
MEGYERINÉ RUNYÓ ANNA: Gondolatok az V. Országos Iskolakert-hálózati Találkozó margójára	174

RECENZIO

CSÉMI LILI – TARCSAY ANITA: Dilemmák: probléma vagy lehetőség? (Budai István: Szolgáltatás a szolgáltatásban. „... felkészíteni a méltóságot biztosító ellátásokra...” Széchenyi István Egyetem, Győr 2019)	181
---	-----

SZERZŐINK	185
-----------------	-----

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Örömmel és elégedettséggel mutatjuk be olvasóinknak ezt a kötetet. Az öröm annak szól, hogy Műhely rovatunkban az Apor Vilmos Katolikus Főiskola szociálpedagógus hallgatói által írt tanulmányokat demonstrálunk, amelyek egy olyan szintért reprezentálnak sajátos olvasatban, amely ismeretlen és előítéletekkel övezett az átlagember számára. Elégedettségünk oka ugyanakkor az, hogy a nehezített, nem a klasszikus szakmai módszertan alkalmazását preferáló „terep” ellenére, a képződésük folyamatában lévő diákok olyan „élő” tapasztalatra tettek szert, amely keveseknek adatik meg: beléphettek egy zárt, hierarchikus intézmény belső tereibe, és lehetőségük nyílt az ott látottak, tapasztaltak értelmezésére. Szociálpedagógus diákjaink két szemeszteren keresztül végeztek munkát a Váci Fegyház és Börtönben. A 2017 szeptemberétől 2018 júniusáig tartó folyamat alapvetően két pillérre épült: résztvevő megfigyeléssel összekötött önkéntes munka zajlott fél éven keresztül, majd erre épülve újabb hathónapos, koncepcionális kutatómunka kezdődött. A folyamatot kettős kontroll mellett végezték hallgatóink: egyrészt az intézmény reintegrációs tisztjeinek felügyelete, másrészt a főiskola három oktatójának – dr. Mándi Nikoletta, dr. Udvarvölgyi Zsolt és Báder Iván – mentorálása szolgáltatta a közvetlen és a közvetett szakmai felügyeletet. A Nemzeti Tehetség Program által finanszírozott és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által lehetővé tett vizsgálódás gyümölcse ez a kötet. Külön köszönet illeti Fenyő Ildikó c. bv. őrnagyot, a Váci Fegyház és Börtön programokért és oktatásért felelős reintegrációs tisztjét és Kopcsik Károly bv. dandártábornokot és főtanácsost, az intézmény intézetparancsnokát, akiknek folyamatos jelenléte, illetve engedélye nélkül nem készülhettek volna el ezek az írások.

A kötet felépítése a következő: Mándi Nikoletta röviden taglalja a szociálpedagógia bizonyos problémáit fókuszba helyező diskurzusok mai állását, elsősorban a tudományterület lehetőségeit kiemelve a büntetés-végrehajtás sajátos terepén. Annak tágabb értelmezése mellett érvelve, a szociálpedagógiai munka jelentőségére fókuszál a büntetés-végrehajtás horizontján. A továbbiakban a szociálpedagógus hallgatóink által írt gyakorlati orientációjú megközelítéssel végzett empirikus megfigyelések eredményei

olvashatóak. Talán nem véletlen, hogy két írás is született az APAC-körletről. Almádi Róbert elsősorban az APAC brazil gyökereire, a magyarországi feltételrendszer kialakulására és a történeti dimenziókra fókuszál írása első részében, majd egy mélyen személyes résztvevő megfigyelői folyamatot mutat be. Jankovics Anna Mária ugyanennek a körletnek egy másféle megközelítésű olvasatát adja: a keresztény életfilozófia mindennapi megélésére koncentrál, s az alkalmazott „módszer” hatótényezőit igyekszik számba venni. Orbán Ákos és Oroszlán Istvánné a fogvatartottak tetoválásainak keletkezéstörténetére, és az azokhoz fűződő érzelmi viszonyra, tartalmi értelmezésre teszik a hangsúlyt. Írásukat az Orbán Ákos által – a fogvatartottak engedélyével készített – fényképek színesítik. Tarkovács Mátyásné a narratív életútinterjú módszerével dolgozik, négy személy élettörténetének értő elemzését nyújtja. A diszfunkcionális családi mintázatok mint visszatérő motívumok azonosíthatóak az elbeszélésekben. Mezei Nikolett egy bűnismétlést megelőző csoportmunka folyamatát tárja fel. A módszer ismert, ugyanakkor a folyamatmagyarázat révén mélyebb rálátást nyerhetünk arra, hogyan jöhet létre egy zárt, speciális térben a kohézió. A kötetet két interjú is színesíti, mindkettőt Almádi Róbert készítette. A hallgatói szövegek gondozását és szakmai lektorálását dr. Tamáska Máté végezte, így csatlakozott ő is a mentor oktatók körébe.

Az írások tükrözik a pályakezdő fiatalok néhol szubjektivitással átítatott szenvedélyét, idealizmusát, a „kapunyitás” átmenetiségét, a látogató rácsodálkozását az ismeretlenre. A kötet e részének „beharangozását” egy idézettel zárom, amely talán érzékelteti azt az utat, amelyet e lehetőséggel bejárhattak a leendő szociálpedagógusok: „Az elutazás nem annyira arra irányul, hogy célhoz vigyen, hanem hogy mindegyre felvetődjön az égető és kínzó kérdés: csökken, avagy növekszik az imaginárius ereje akkor, amikor a reálissal szembesül.” (Segalen)

A továbbiakban Czakó Kálmán tollából olvashatunk egy igen elgondolkodtató tanulmányt a gyermekek világában alkalmazható prevenció jelentőségéről, kiemelve a kontextualitást és a szituatív praxist. Egri Dorottya tanulmánya a lányregényekre fókuszál, egy olyan irodalomoktatási attitűdöt, illetve konkrét praxist is felkínálva, amely a kanonizált művek mellé sorakoztatja fel a szórakoztató irodalmat. Főiskolai hallgatók – Csémi Lili és Tarcsay Anita – reflektálnak az „Iskolaépítéset: örökség és megújulás” c. konferenciára, amely helyzetképet kíván adni a hazai iskolaépítéset történetéről és mai állásáról. Szintén ők mutatják be Budai István kötetét, amely nagy ívű történeti mű, és a

szociálpedagógiai vonatkozások miatt különösen érdekes lehet az olvasó számára. Megyeriné Runyó Anna az Országos iskolakert-fejlesztési program egyik rendezvényéről számol be. Az V. Országos Iskolakert-hálózati Találkozó tematikája széles körű, hiszen a kertnek nemcsak a környezeti nevelés vagy az ismeretszerzés tekintetében, hanem didaktikai, pszichológiai, szociálpedagógiai szempontból is meg kell felelnie a jövőben.

Mándi Nikoletta

MÁNDI NIKOLETTA

A SZOCIÁLPEDAGÓGIA LEHETŐSÉGEI A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS TERÜLETÉN

A szociálpedagógia helyzete és szerepe Magyarországon napjainkban sem tisztázott. Jól illusztrálja ezt a homályos helyzetet több nemrégén megjelent kötet is. TEMESVÁRY Zsolt (2018) kiváló elméleti összefoglalása például egységes rendszerben taglalja a szociális munka és a szociálpedagógiai elméleteket, NAGY Ádám (2017) szerkesztésében pedig egy olyan kötet látott napvilágot, amelyben a szociálpedagógia tágabb és szűkebb értelmezései is megférnek egymás mellett. BUDAI István (2019) összefoglaló kötete a szociális munka és a szociálpedagógia mint hivatás szakmapolitikai kérdéseit járja körül. A szerző szerint a szociálpedagógia mára túllépett a tradicionális pedagógia, a natorpi – ún. társadalmi, fölülről való – nevelés értelmezésén és gyakorlatán. „...Szociális segítő szakmának definiálja magát, leginkább két dimenzióban: 1.) a klienscsoportra vonatkozóan: azaz a gyermekjólétre, a gyermek- és ifjúságvédelemre helyezi a hangsúlyt; 2.) a szellemiség tekintetében: a kliensét fejlesztő, a hiányhelyzet megelőzését szolgáló tevékenységet, az emberi erőforrásokat hangsúlyozó szemléletet részesíti előnyben.” (BUDAI 2019: 54.)

A szakmai diskusziók (lásd: MÁNDI 2017) mélyebb elemzése nélkül mindössze néhány adalékot osztok meg azok állásáról, azzal a céllal, hogy a szociálpedagógia mint praxis tágabb értelmezése mellett érveljek, és ezáltal alátámasszam az edukatív / reedukatív szemlélet alkalmazásának érvényességét egy olyan speciális területen is, mint a büntetés-végrehajtás.

A szociálpedagógia definiálásáról, illetve értelmezési kísérleteiről beszélve TRENCSENYI és NAGY (2017) a szociálpedagógiai gondolat létjogosultsága mellett foglalnak állást, hangsúlyozva azt, hogy szociálpedagógián a pedagógia társadalmi kontextusát értik,

azaz „a gyermekkor halálaként aposztrofált jelenségvilágot, illetve az iskolai ifjúkor és az elhúzódó felnőtté válás jellegzetességeit”. SÁRKÁNY (2017) ugyanakkor a diszciplináris identitáskeresés és a szakmaelméleti pragmatizmus szembeállítása kapcsán arról ír, hogy a neveléstudomány, a szociálismunka-tudomány és a társadalomtudományok egésze adja a diszciplináris keretet, a szociálpedagógia tehát hol a pedagógia megalapozása, hol a kiegészítése vagy részterülete, hol annak radikális kritikája. SZÖLLŐSI (2017) nem foglal egyértelműen állást, ugyanakkor Hämäläinen alapján felvázolja a pedagógiai és a szociális elem összekapcsolásának három jellegzetes módját. Az alábbi három definíció közül témánk szempontjából a harmadikra érdemes figyelmet szentelnünk, amely egyértelműen rímél a Freire-féle (lásd később) attitűdre.

1. A szociálpedagógia olyan pedagógiaként jelenik meg, melyben a figyelem az oktatás és a humán fejlesztés társadalmi feltételeire irányul.

2. A szociálpedagógiát mint közösségi alapú oktatást értelmezik, hangsúlyozva a közösség szerepét az oktatásban és a humán fejlesztésben.

3. A szociálpedagógia olyan pedagógia, mely hozzájárul a jóléthez, elsősorban a hátrányos helyzetű, a szegény és az elnyomott csoportok tagjaira fókuszálva, megcélozva a társadalmi kirekesztődés megelőzését és a társadalmi befogadás előmozdítását.

Még egy tipológát érdemes áttekintenünk. N. Huppertz és E. Schnizler (idézi: KORNBECK–ROSENDAL 2009) a szociálpedagógia olyan funkcióit gyűjtik össze, amelyek a szociális munka alternatívájaként gondolhatóak újra:

1. Pedagógiai funkció – alternatív oktatási metodikák alkalmazása a gyermek optimális fejlődésének támogatására, az egészséges életmód kialakítására;

2. Profilaktikus funkció – prevenciós jellegű tevékenységek és programok alkalmazása, amelyek megelőzik a különböző, domináns eltérések kialakulását;

3. Kompenzációs funkció – a deficitek kompenzálására irányuló tevékenységek, egészen az „alacsonyan ösztönző” környezettől az ingergazdag, stimuláló környezetig;

4. Korrekciós funkció – a fogvatartottakkal kapcsolatos tevékenységek, gyermekek otthoni gondozása, fogyatékkal élők és érzelmi / magatartási nehézségekkel küzdő gyermekek nappali ellátása, családok átmeneti elhelyezése és annak elősegítése, korrekciós házak („megújító börtön”, büntetés-végrehajtás);

5. Tutoriális / érdekérvényesítői funkció – segítséget nyújt azoknak az embereknek, akik marginalizált csoportokként szerepelnek, pl. jogi védelem;

6. Strukturális funkció – az emberek interakcionális folyamatainak befolyásolása, beleértve a társadalmi osztályok közötti mobilitás elősegítését, például a szakmai képzés területein;

7. Disztribúciós / elosztó funkció – segíti a menekülteket, a bevándorlókat és a velük végzett szociális munkát.

A fenti, funkciók szerinti összefoglalás szintén a terület tágabb értelmezését preferálja. SÁRKÁNY (2017) szerint a 21. század szociálpedagógiáját az elméleti pluralizmus és a transzdiszciplináris szemlélet jellemzi. Ez az írás, e megállapítással egyetértve, a diszciplína tágabb értelmezése mellett teszi le a voksot, hiszen felnőtt fogvatartottakkal végzett, szociálpedagógiai irányultságú munkáról számol be.

Megállapítható ugyanakkor, hogy a szociálpedagógiai attitűd kevésbé képes érvényesülni ezen a területen. PANKÁSZ (2010), aki tanulmányában a büntető és nevelő börtönparadigma egymásmellettségének ellentmondásait próbálja bemutatni, rendkívül nyomasztó képet fest le a büntetés-végrehajtás jelenlegi formájában uralkodó kettős mandátumról. A jelenséget valójában börtönparadoxonként azonosítja, s azt az álláspontot képviseli, hogy a bebörtönzés paradigmatis megközelítései immanens ellentmondásokat próbálnak kezelni. A szerző szerint napjainkban a büntető paradigma egyértelmű térnyerése látható, s annak dominanciája annak ellenére tart, hogy a különböző országokban a bebörtönzéssel kapcsolatos kutatások nem tudnak összefüggést találni a börtönpopuláció emelkedése és a bűnözési ráták változása között.

A következőkben néhány olyan praxist, illetve azon alapuló kutatást ismertetek, amelyek a büntetés-végrehajtás területén, szociálpedagógiai szemlélettel végzett munkaformákat mutatnak be, s amelyek a '70-es években kibontakozó, a társadalmi reintegráció ideájaként megjelenő „treatment” (megfelelő bánásmód) megközelítésen alapulnak. E megközelítések személyre szabottak, szükségletorientáltak, humanisztikus elvek alapján működnek, a személyiségfejlesztés célként nyilvánul meg bennük és a fogvatartottak önkéntes részvételére építenek.

Mindannyiukban közös az is, hogy a freire-i gondolat a kiindulópontjuk. Magyarországon sajnos kevésbé ismert szerzőről van szó, annak ellenére is, hogy megállapíthatjuk: ami a deviancia irodalmában Foucault szerepe, az a deviancia pedagógiai eszközökkel való megközelítésében Freire munkássága. Freire sajátos szemléletmódjának lényege – amellyel a tudás és a tanulás szerepét megközelíti – abban áll, hogy „a sze-

gények felszabadítása csak öntudatra ébredésük eredménye lehet. Abban ugyanis nem lehetséges tárgyként részt venni, csakis sorsát formáló aktív alanyként. Ez pedig azt jelenti, hogy az uralkodás pedagógiáját (amelyet Freire bank-pedagógiának is nevez) a párbeszéd (vagy az öntudatra ébresztés) pedagógiájának kell felváltania.” (KISS 2015: 13.) Az emancipációhoz vezető pedagógia megvalósításának lehetőségét Freire az írástudatlanság felszámolásában látja, amely szerinte nem pusztán valamely pedagógiai módszer alkalmazásával érhető el, sokkal inkább egy kritikus, gondolkodó életszemléletről fakadó forradalmi aktussal. Ennek nem az a célja, hogy valamit közvetlenül tanítson egy bizonyos közönségnek, hanem hogy közvetett utakon, dialógusba lépve, vele együtt találja meg a módját, hogyan lehet módosítani a mindennapokban átélt életvilágokon. Freire tehát az oktatás felől közelíti meg a legszegényebbek társadalmi emancipációjának problémáját, és az analfabetizmus felszámolására indított oktatási programjába ágyazza a politikai, társadalmi tartalmat (KISS 2015).

STOMMEL (2014) a PAULO FREIRE-i modellből (2007) indul ki tanulmányában. Meglátása szerint az „elnyomottak pedagógiája” koncepciójára építve a büntetés-végrehajtásban működtetett rehabilitációnak a folyamatra szükséges fókuszálnia, és nem a tartalomra, ezen túl a különféle erkölcsi döntések megtanulására kell összpontosítania, és nem a társadalom által meghatározott megfelelő viselkedés dogmatikus kódjaival dolgozni. A börtönrehabilitáció pedagógiája Stommel szerint nem más, mint az élet-halál pedagógiája. Ha a fogvatartott a társadalom felelős, résztvevő tagjává válik, csökken a bűncselekmények és potenciális áldozatok száma. Az elkövető számára az integráció, az új és pozitív kapcsolatok, a viszonylagos elégedettség, a társadalom szövedékéhez való tartozás érzése, valamint az újratanult önhatékonyaság lesz a reziliencia kulcsa. Ugyanakkor, ha az elkövető nem változik, akkor a hajléktalanság, a függőség, a visszaesés vár rá.

Mindezek miatt STOMMEL (2014) szerint szűkebb, kevésbé polarizáló perspektívára van szükség a fogvatartottak tanulásában, oktatásában. A szerző szerint a büntetés-végrehajtás intézményei általában rendelkeznek orientációval vagy küldetéssel a rehabilitáció, a helyreállítás vagy a társadalomba való újbóli beilleszkedés támogatására, ugyanakkor kevés intézmény nyújt jelentős és hatékony lehetőségeket az elkövetők számára ahhoz, hogy valóban megváltoztassák az életüket. A finanszírozás és a források korlátozottak, így a legtöbb intézmény csak biztonságos lakhatást nyújt. Az intézmények többsége vagy a kontroll-, vagy a segítő funkciót preferálja, azonban mindkét

modell autokratikus: az egyikben a deviáns-normális, míg a másikban a segítő-páciens konstelláció dichotómiája uralkodik. Akadnak olyan büntetés-végrehajtási intézmények is, amelyek rendelkeznek rehabilitációs programokkal a munka, az oktatás, a mentális egészség vagy a kábítószer-fogyasztás kapcsán, azonban ezek a programok általában elszigeteltek egymástól. Ha néha egy intézmény átfogóbb, konceptualizáltabb programot nyújt, akkor a koordinációban találunk hiányosságokat.

A szerző több, más területen már létező programmodellt is felvázol a büntetés-végrehajtás reformja kapcsán, ezekből jelen írásban kettőt emelünk ki.

Az önsegítő programok, mint például a tizenkét lépés által konceptualizált csoportok és közösségek segíthetik az elkövetőket abban, hogy megértsék függőségüket, s a megértés által eljuthathatnak olyan folyamatmagyarázatokig, amelyekkel az élettörténetbe illeszthető narratívumok jöhetnek létre. Az Anonim Alkoholisták felépülési programjának lényege, a Tizenkét Lépés c. szöveg képezi az alapját a később létrejövő azon mozgalmaknak is, amelyek szintén 12 lépésben határozzák meg az önsegítés alapvető elveit. „A program túlnyomó részt spirituális célok megvalósításáról, a lelki fejlődésről, Isten és ember, illetve ember és ember kapcsolatának helyreállításáról szól. Az A. A. tagok a lépéseken való munkát nem egy bizonyos idő alatt elvégezhető és lezárható feladatnak tekintik, hanem folyamatosan dolgoznak rajtuk, s úgy vélik, látszólagos egyszerűségük ellenére akár csak töredékes megvalósításuk is egy egész életre szóló feladatot jelent.” (MADÁCSY 2012.)

A STOMMEL (2014) által ajánlott másik módszer, amelyet alkalmazhatónak talál a büntetés-végrehajtási intézményekben, az ún. terápiás közösségek (TC) modellje. A terápiás közösség (therapeutic community, rövidítése: TC) koncepciója a hetvenes években egy olyan időszakban realizálódott, amelyben a „kábitószer” abszolút veszélyként jelent meg a hétköznapi és a szakmai diskurzusokban, s amely veszély ellen kollektív és individuális szinten is a „védekezés” fogalmazódott meg stratégiaként. A nyolcvanas években a közösségi terápiás színterek stabilizálták a kezelési módszereiket és tökéletesítették módszereiket. A 90-es évek átmeneti időszaka egyértelműen érezte hatását a drogtérületen is. Az új generációs szociális munkások, politikusok és értelmiségiek radikális eszméi szembe kerültek a hagyományos erkölcsi és etikai elvekkel. Ezt az időszakot a problémára irányuló új módszerek, kezelési metódusok kidolgozásának széles spektruma jellemezte (BROEKAERT–KOOYMAN–OTTENBERG 1998).

A TC mint szervezet felépítésére, struktúrájára vonatkozó koncepciók PERFAS (2004) szerint nyolc dimenzió mentén vizsgálhatóak.

1. A határok kérdése mentén (ezek a határok a TC kapcsán az identitás megőrzése és a terápiás környezet fenntartása érdekében erősek és merevek).

2. A „szupraszisztéma”-val kapcsolatban, mely a felettes társadalmi környezettel azonosítható.

3. Az „interface” – a TC és külső környezete közötti kapcsolatok – szintjén.

4. Az „input” tekintetében, melyet a jelentkező tagok biztosítanak – mint „bejövő jelek” – a rendszerben.

5. A „proposed output” alapján, amelyen belül maga a rehabilitáció, ezáltal a társadalmi és egészségügyi problémák csökkentése fogalmazódik meg célként.

6. Az „átalakító művelet” kapcsán, mint a bejövő jelek átalakításának eredményei.

7. Az „output” vizsgálatával, aminek három lehetséges kimenetele van: a talpra állás, a fenntarthatóság (az állandóan javuló szolgáltatás) és a „kár”, azaz a visszaesők sikertelensége.

8. A „feedback” értelmezésével, azaz a tényleges eredmények összehasonlítása a meghatározott célokkal, belső és külső információk alapján.

A Perfas által tanulmányozott dimenziók lényegében a rendszerszemléletű modell alapelveit jelenítik meg. Az általa felvázolt, rendszerszemléleten nyugvó modell adekvát értelmezési keretet nyújthat ahhoz, hogy a drogszcéna – esetünkben a büntetés-végrehajtás – heterogén tényezőit harmonizálja, illetve a TC-kről és az egyéb kezelési modalitásokról történetileg kialakult, kulturálisan formált beszédmodok között dialogikus lehetőséget teremtsen.

STOMMEL (2014) szerint tehát a TC-k olyan alternatív modellt kínálnak a büntetés-végrehajtás intézményeiben is, amely átfogó, ugyanakkor személyorientált, önszegítő jelleggel rendelkezik, és ahol a társak közössége a változás eszköze. A szerző a Colorado államban működő börtönrendszeren belül hat különféle korrekciós intézetben hozott létre ilyen közösségeket, ám az USA-ban több mint 100 intézetben működnek ilyen rendszerek. Tapasztalatai alapján a megszokott börtönkódexszel ellentétes kulturális mintázat jön létre, amely általában elszigetelten működik a börtön többi részétől, hiszen a TC-egységek a napi tevékenység során fizikailag is szeparáltan működnek.

A terápiás közösségben való részvétel rendszerint 6–18 hónapig tart. Edukatív programok, csoportterápia és munkaterápia is a kezelés részét alkotják. A legfontosabb hatóanyag ugyanakkor a közösségi találkozók eseménye. Ezek a terápiás alkalmakon, az ún. „megosztásokon” keresztül a fogvatartottak megismerkednek egymás életút-narratíváival, a viselkedés nyilvánosságra kerül, és a közösség tagjai beavatkoznak egymás történeteibe. Ez a narratív intervenció jelenti a változás esélyét. A csoporttalálkozók heti rendszerességgel zajlanak azzal a céllal, hogy a kölcsönös, tapasztalati alapú tanulás, a reflektivitás kerüljön előtérbe, így a fókusz áthelyezése önmagamról a másikra, erősíti a program „peer-driven” környezetét, a többszörös, egyenrangú vezetést a csoporton belül. A gyakori „pull-up” és a „push-up” kulcsfontosságú eszköz, olyan formális tevékenység, amely által a tagok ösztönzik és motiválják egymást, ez a dinamika biztosítja a szerepek variabilitásának lehetőségét.

A TC strukturált szerepeket és felelősségeket is biztosít minden lakos számára. Alapvető elvárás, hogy példaképpé, referenciaszeméllyé váljanak egymás szemében, így minden résztvevő kifinomult szerepekhez jut, amelyek gyakran változnak. Mindannyian lehetnek vezetők és vezetettek is. Mindezen lehetőségek biztosítják azt a kulturális teret a résztvevők számára, amelyen keresztül szakértői támogatáshoz, vezetői képességek megszerzéséhez, identitásváltozáshoz és önbecsüléshez juthatnak.

A fenti programelemek empirikus vizsgálata alapján STOMMEL (2014) megállapítja, hogy a TC hatékony korrekciós program a kábítószer-használat csökkentése, a mentális egészségvédelem és a bűnismétlés megelőzése kapcsán.

SCOTT (2017) szintén az oktatás lehetőségeire hívja fel a figyelmet a büntetés-végrehajtás horizontján belül. A szerző szerint az irodalom, a biblioterápiás csoportmunka alkalmazása egyértelműen hatásos a visszaesés-megelőzés szempontjából. Tanulmányában ugyanakkor kiemeli, hogy rendkívül nehezített terepről beszélünk, így az oktatás nagy kihívást jelent az ellenőrzött környezetben. Egy radikális és a transzformatív pedagógia tapasztalatait mutatja meg írásában, amelyben az irodalom teremt olyan színtért, amelyben a zárt környezetben a szabadságról való beszéd paradoxona valóságossá válhat.

Egy, a LOCKARD ÉS RANKINS-ROBERTSON (2018) szerzőpáros által szerkesztett kötet átfogóan foglalkozik a büntetés-végrehajtásban jellemző oktatási gyakorlatokkal és pedagógiákkal. A tanulmánygyűjtemény koncepciója a büntetés-végrehajtási intéz-

ményekben zajló oktatásban jelentkező társadalmi és politikai tudatosság tárgyalására épül, amely nem hierarchikus kapcsolatban gondolkodik, hanem közös és kölcsönös interperszonális tanulásban az oktatók és a fogvatartottak között. Az „egyenrangú pedagógia” áll tehát a kötet fókuszában, s a tanulmányok elsősorban azt vizsgálják, hogy a büntetés-végrehajtás intézményeiben alkalmazott írásprojektek miként modellezhetik a tanuló / tanár együttműködését annak érdekében, hogy mindkét fél számára adott legyen a tanulási folyamat. Azaz, hogyan kapcsolódik össze a tudás, az írás és a társadalmi aktivizmus a börtönkörnyezetben. A kötet tanulmányai többek között érintik még az identitásnarratívumok hasznát, az írásbeliség szerepét, vagy a kreatív írás bevezetését is.

O’NEILL (2015) tanulmánya az USA-ban működő Inside Film elnevezésű projekt munkáját vizsgálja. Az Inside Film fogvatartottak csoportjaival dolgozik azzal a céllal, hogy feltárják, milyen módon lehetséges ezeket az embereket bevonni olyan aktív alkotási folyamatokba, mint a filmkészítés. Munkájuk fókuszában az áll, hogy a tradicionális oktatási módszereken túl olyan alternatívákat kínáljanak fel a résztvevők számára, amelyek segítségével – s járulékos haszonként a filmgyártás folyamatát is megismertetve a fogvatartottakkal – kritikai attitűdök és elkötelezettségek épülnek ki a társadalmi rétegzettség és a társadalmi egyenlőtlenségek kérdései kapcsán. Mindezen kérdések körüljárására a hagyományos pedagógia nem rendelkezik eszközökkel, ezért a radikális pedagógia módszereit alkalmazva mutatnak rá az alkotók – és maguk a fogvatartott főszereplők is – ezekre az összetett folyamatokra.

A büntetés-végrehajtás intézményeinek, a börtön jelenségvilágának vizsgálata világosra mutatja a szerző szerint, hogy a börtön mint intézmény felerősíti az olyan társadalmi károkat, mint a mentális betegség, a kábítószer- és alkoholfüggőség, az írástudatlanság, a hajléktalanság és a munkanélküliség. Az Inside Film projekt marxista megközelítést alkalmaz. A populáris médiakultúrára támaszkodva a projekt olyan nyelvet igyekszik kidolgozni, amely analitikusi jelleggel rendelkezik, és alkalmas arra, hogy megértsük az életünket érintő meghatározó társadalmi tényezőket, amelyek hatásai és hosszú távú következményei attól a társadalmi osztálytól függnek, amelyhez tartozunk. A projektben a résztvevők által készített rövidfilmek a munkásosztály tagjainak szemén keresztül, a munkásosztály életének reprezentációit eredményezik, amelyek feltárják, hogy mit jelent a munkásosztály, s teszik mindezt oly módon, amely lehetetlen feladat lenne a kiváltságosabb háttérrel rendelkezők számára.

A fentiekben arra törekedtem, hogy röviden bemutassak néhány olyan működő modellt, jó gyakorlatot, amely talán működőképes lehetne a hazai büntetés-végrehajtás kontextusában is. A szociálpedagógia antropológiáján, emberképén nyugvó edukatív / reedukatív modell, illetve a nevelésorientált börtönfilozófia alapján a fogvatartottak izolációjának nem lehet pusztán az elkülönítés a célja: közvetlen és tervezett nevelési folyamatokra van szükség, amelyek személyiségváltozást indukálhatnak, s csökkenthetik a relapszus kockázatát. A büntetés-végrehajtás intézményei – mint zárt és hierarchikus szervezeti formák – elsősorban a kontrollfunkciót teljesítik, a segítői, edukációs funkció háttérbe szorul.

Zárásként éppen ezért a fenti jó gyakorlatok bemutatásán túl még egy koncepciót, az ún. egymástól tanuló praxisközösségek ideáját (WENGER 1998, idézi KLEISZ 2009) idézem fel. Ennek lényege, hogy egy adott szakmai mező iránt elkötelezettséget mutató s abban kiműveltséggel bíró egyének sűrű interakciókba lépve egymással, újfajta tanulási módozatokat, tanulási kompetenciákat fejlesztenek ki – egyénileg és kollektíve egyaránt. Talán e koncepció alkalmazása, az elhivatott szakemberek interdiszciplináris megközelítése, az egymással való párbeszéd mutathat előre a büntetés-végrehajtás horizontján.

IRODALOM

- BROEKAERT Eric – KOOYMAN Martin – OTTENBERG. Donald J. (1998): The “new” drug-free Therapeutic Community: Challenging encounter of classic and open Therapeutic Communities. *Journal of Substance Abuse Treatment* 15/6. 595–597.
- BUDAI Istán (2019): *Szolgáltatás a szolgáltatásban – „felkészíteni a méltóságot biztosító ellátásokra...”* Széchenyi István Egyetem, Győr.
- FREIRE, Paulo (2007): *Pedagogy of the Oppressed*. Continuum, New York.
- KISS Gabriella (2015): A tudás és a tanulás értelmezése Paolo Freire és Joseph Wresinski pedagógiai gyakorlatában. In: Torgyik Judit (szerk.): *Százarcú pedagógia*. International Research Institute s.r.o., Komárno. 410–420. <http://www.irisro.org/pedagogia2015januar/73KissGabriella.pdf> (Utolsó megtekintés: 2019. október 7.)
- KLEISZ Teréz (2009): A felnőttoktatók változó szerepeiről a Confintea VI. szellemében. *SZÍN – KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus folyóirata* 14/6. 74–78.

- KORNBECK, Jacob – ROSENDAL, Jensen Niels (2009, szerk.): *The Diversity of Social Pedagogy in Europe. Studies in Comparative Social Pedagogies and International Social Work and Social policy*, Vol. VII. Bremen.
- LOCKARD, Joe – RANKINS-ROBERTSON, Sherry (2018, szerk.): *Prison Pedagogy: Teaching and Learning with Imprisoned Writers*. Syracuse University Press, Syracuse (NY).
- MADÁCSY József (2012): A mélypont ünnepélye. Az Anonim Alkoholisták Közössége Magyarországon. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem.
- MÁNDI Nikolett (2017, szerk.): Diskurzusok, horizontok. *Szociálpedagógia* 2017. évfolyam 3–4. szám.
- O’NEILL, Deirdre (2015): Radical Pedagogy, Prison, and Film. *Journal for Critical Education Policy Studies* 13/3. 50–70.
- PANKÁSZ Balázs (2010): Büntetve nevelni – paradigmaváltás a börtönök világában. In: Bálint Ágnes, Di Blasio Barbara (szerk.): *Az utópia ezer arca: Tanulmányok*. PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs. 81–87. <https://docplayer.hu/7825282-Az-utopia-ezer-arca-tanulmanyok.html> (Utolsó megtekintés: 2019. október 7.)
- PERFAS, Fernando (2004): *Therapeutic Community Social Systems Perspective*. iUniverse, INC. New York Lincoln Shanghai.
- SÁRKÁNY Péter (2017): A szociálpedagógia mint tudomány – diszciplináris identitáskeresés versus szakmaelméleti pragmatizmus. In: Nagy Ádám (szerk.): *Tizenkilencre lapot? Szociálpedagógia a XXI. században*. Pallasz Athéné Egyetem – Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely, ISZT Alapítvány. 35–53.
- SCOTT, Lindsay D. (2017): Prisons, Pedagogy, and Possibilities: An Application of Freire and hooks’ Educational Philosophies. *Dialogues in Social Justice. An Adult Education Journal* 2/2. 68–81.
- STOMMEL, Joe (2014): *Correctional Pedagogy: Prison Reform and Life-or-Death Learning*. <http://hybridpedagogy.org/correctional-pedagogy-prison-reform-life-deathlearning/> (Utolsó megtekintés: 2019. október 7.)
- SZÖLLŐSI Gábor (2017): Szociális munka és szociálpedagógia – tudományos diskurzusok, kutatási területek. In: Nagy Ádám (szerk.): *Tizenkilencre lapot? Szociálpedagógia a XXI. században*. Pallasz Athéné Egyetem – Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely, ISZT Alapítvány. 80–102.
- TEMESVÁRY Zsolt (2018): *A szociális munka és a szociálpedagógia modern elméletei*. L’Harmattan, SZOSZAK, Budapest.
- TRENCSÉNYI László – NAGY Ádám (2017): Tanórán innen, iskolán túl: a szociálpedagógiai gondolat létjogosultsága. In: (Nagy Ádám (szerk.): *Tizenkilencre lapot? Szociálpedagógia a XXI. században*. Pallasz Athéné Egyetem – Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely, ISZT Alapítvány. 7–34.
- WENGER, Etienne (1998): *Communities of Practice. Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press, Cambridge.

TARKOVÁCS MÁTYÁSNÉ

TÖRÉSEK: NARRATÍV ÉLETÚTINTERJÚK FOGVATARTOTTAKKAL

Önkéntes munkám során csoporttársammal a Váci Fegyház és Börtön néhány fogvatartottjának tartottunk nyolc hónapon keresztül heti rendszerességgel csoportfoglalkozást 2017–2018 folyamán. A csoportmunka során kialakult kapcsolatoknak köszönhetően készülhettek el azok a dokumentációs igényű narratív életútinterjúk, amelyek bemutatására jelen írás vállalkozik. Az interjúk fő kérdése az volt, vajon az életutak megjelenítésében *kitapinthatóak-e a későbbi bűnelkövetés lehetőségére utaló mozzanatok, azonosíthatóak-e tipikusnak tekinthető szocializációs mintázatok, elbeszéléspanelek?*

Mivel a csoport létszáma alacsony volt, az interjúk száma sem magas, összesen négy készült. Voltak, akik nem vállalták az interjúzást, volt, aki vállalta ugyan, de később nem jött el a foglalkozásokra, és adódott olyan eset is, hogy valakit másik intézménybe helyeztek. A feltételeket tehát nem mi diktáltuk, hanem a körülmények és a büntetés-végrehajtás szigorú rendszere. A csoport korosztályi összetétele heterogén volt (25 és 55 év között), a kiválasztott interjúalanyok kora szintén vegyes képet tükrözött a 25 éves korosztálytól a 40 évesig. A fogvatartottak számára az életútinterjú nem kutatási helyzetként jelent meg. Önmagában a tény, hogy figyelmet kaptak, meghallgatták őket, gyógyító erőt jelentett számukra. A következőkben az életútinterjúk módszertani lehetőségeinek felvillantása után két elemzési szintet mutatok be. Az elsőben az interjúk összevetésére vállalkozom, főként az úgynevezett „parentifikált” (szülői helyzetbe kényszerülő) kiskorúak fogalmát kiemelve (BÖSZÖRMÉNYI-NAGY–SPARK 1973). A második részben pedig egy teljes élettörténet kerül bemutatásra, illusztrálva az identitáskonstrukció dinamikáját. Az írás elsődleges hozadéka azonban nem az elemzés, hanem a szociográfiai igényű helyzetfeltárás, ezért a szöveg legnagyobb részét az interjúk szó szerinti idézetei foglalják el (lásd pl. PASQUALETTI 2017). Az interjúidézeteket dőlt betűkkel jelzem. Az anonimitás megőrzése érdekében a neveket „A”, „B”, „C”, „D”, „E” betűkkel helyettesítem.

NARRATÍV INTERJÚ, IDENTITÁS, ÉLETTÖRTÉNET

A narratív identitás elmélet MACINTYRE (1984), majd CARR és TAYLOR (1991) munkái révén vált a társadalomtudomány szerves részévé. A szerzők szerint önazonosságunk alapja életünk egysége, logikus (vagy annak vélt) élettörténetté, illetve történetek sokaságává alakítása. McIntyre szerint az ember „történetmesélő állat” (story-telling animal). A narratív interjúk kutatások azon a nézőpontra alapulnak, hogy identitásunkat a megélt élettörténeteinkből tudjuk megalkotni és a magunk helyzetét ezen keresztül érthetővé tenni önmagunk és mások számára. Történeteink nem magukban állóak, hanem egy gondolatmenetre felfűzöttek. Az elbeszélés módja, a történetek sorrendje és tartalma kirajzolja, hogy miként is éljük meg önmagunkat, milyen erők, késztetések állnak cselekedeteink mögött, vagyis végső soron azt, hogy milyen erőkkel és motivációkkal tudunk hatni a társadalomra. Az élettörténet egyszerre viseli magán a társadalom lenyomatát és az egyén élményvilágát (KOVÁCS–VAJDA 2002).

Amerikai szociológusok már a huszadik század első évtizedeiben is alkalmazták az életútinterjú módszerét (THOMAS–ZNANIECKI 1919–1921). „Szerintük az élettörténet a legtokéletesebb adattípus, amiről szociológus valaha is álmodhat.” (BÖGRE 2003.) A társadalomtudományokban elterjedt az a nézet, miszerint az ember egyik legalapvetőbb narratív szükségletét saját történetének elbeszélése képezi (PETRES 2013). A módszerrel foglalkozók egyetértenek abban, hogy nem a történetek hitelessége a fontos, hanem az abban megfogalmazott szubjektív látásmódok. „Előfordul, hogy a megkérdezett történetei elhallgatásokkal, ferdítésekkel vannak tele, ebben az esetben a szubjektív igazság nem a tények igazságtartalmát tükrözi, hanem a mesélő identitását.” (BÖGRE 2003: 156.)

Erik ERIKSON (1956) identitáselmélete szerint a hangsúly az élet során megtapasztalt társas jelenségeken van, amelyek a személyiség alakulására hatnak. Az identitás legfontosabb funkciója az, hogy az egyént viszonylag tartósan elhelyezze létének „társadalmi terében”. „Erikson az identitásra a következő definíciót adja: Az én-identitás az egyéni létnek valamilyen minőségét jelenti. Azt az érzést, hogy az egyén énje olyan képességek birtokában van, amelyekkel a saját azonosságát és kontinuitását meg tudja őrizni saját individualitás stílusát és azt az érzést, hogy ez a stílus más, számára fontos személyek azonosságának és folytonosságának stílusával összhangban áll.” (Idézi HOLLÓSVÖLGYI 2009: 145.)

Az elmesélt életútinterjúkban tehát nem a tények, hanem az elmesélésmódok kínálnak fogódzókát az elemzéshez. A kiemelés, elhallgatás, hozzáköltés révén „az élet-történet nem más, mint az egyén konstrukciója önmagáról (BAUSINGER 1988). BERTAUX (1981) szerint a szociológusnak azt a múltat kell megérteni az élettörténetekből, amelyekkel a mesélők az elbeszélés pillanatában együtt élnek.” (Idézi BÖGRE 2003: 157.) Ezért nagyon fontos, hogy az interjú során az elbeszélőt ne vezessük irányított kérdésekkel, máskülönben nem az egyén önmagáról alkotott elbeszélését fogjuk megismerni, hanem a kutató által elvárt kerethez illeszkedő elbeszélőét (ELEKES 2018: 46).

Az önéletrajzi emlékezet „átka és áldása” is a feledés. „*A tökéletes emlékezet fogyaté-kosság.*” (DRAAISMA 2010: 68.) Az élettörténetek értelmezésénél figyelembe kell venni az emlékezet szelektivitását is, ám éppen ez a szelekció teszi a strukturálatlan eseményeket identitáskonstrukcióvá. Az ember csak a számára fontos dolgokra emlékszik vissza. Minden egyén másképp emlékszik a számára lényeges dolgokra – egyéntől függ, hogy kinek mi a meghatározó –, így sajátos sorrend alakul ki az emlékek között. A nagyobb változások hatására – pl. egy krízis az egyén életében – törések, fordulatok állhatnak be, amik az emlékeket is befolyásolják. Szintén egyénfüggő, hogy ki hogyan dolgozza fel ezeket a kríziseket az életében, hiszen az egyéni megküzdési stratégia függ többek között az egyén problémamegoldó készségétől, fizikai és lelki állapotától és személyiségének sajátosságától is.

Kérdés, hogy milyen szerkezetű a viszony az identitás és a narratíva között? Az élet-történetre mint identitáskonstrukcióra tekintünk, avagy fordítva: élettörténetünk el-beszélése adott identitásunk szűrőjén át lehetséges? Azaz – szerzői vagy pusztán csak szereplői vagyunk-e élettörténetünknek? „Az élettörténet nem üres füzet, amelyet iden-titás-észlelésünkkel írunk tele, sokkal inkább teleírt könyv, amely eleve értelmet hordoz, ennek felfejtése a dolgunk.” (MIHALIK 2016: 58.)

Az eddigieket összefoglalva a narratív történetek kétféle mezőben értelmezhetők: az egyik a leírható cselekvése, amely maga a „sztori”, a szereplők, az események, a szituá-ciók. A másik az események értékelése, értelmezés, mit gondolnak, éreznek, tudnak a cselekvés résztvevői, a hallgatók, vagy akár a mesélő. A narratívában nincs igaz és hamis tény, a narratíva a valóság egy változata, melynek az elfogadhatósága függ a társadal-mi szokásoktól, kultúrától, de logikai módon nem igazolható. Az elemzés is szubjektív, ugyanis az elemzést a kutatási téma, a kutatónak a téma iránti érzékenysége nagyban

befolyásolja (NÉMETH 2013: 54). Minden élettörténet egyedi és megismételhetetlen, és csak az értelmezés, párhuzamok keresése után lesz az egyediségből társadalmi érvényesség. A következőkben tehát az elkészült interjúkban azokat a pontokat, narrációs csomópontokat emelem ki, amelyek egyszerre egyediek, de társadalmiak is. Mindekelőtt a gyerekkort, mivel az elbeszélők is ezt az életszakaszt állították élettörténetük középpontjába, mikor a bűnelkövetéshez vezető útjukat mesélték el.

A GYERMEK-SZÜLŐ VISZONY ELBESZÉLÉSE AZ INTERJÚKBAN

„Kriminológiai elemzések szerint a deviáns életút kialakulásában meghatározó tényező, hogy a gyermek milyen családi körülmények között nő fel. [...] A strukturális tényezők – mint a szülői párkapcsolatban bekövetkezett törés (válás), a családtagok száma, a szülők munkanélkülisége, a szegénység – könnyen mérhető kérdések, és a kutatások igazolják is a strukturális hiányosságok devianciára hajlamosító voltát.” (SÁRIK 2013: 91.) Ha hiányzik a harmonikus családi háttér és a kortárscsoportokkal való jó kapcsolat – az egészséges személyiségfejlődés és a szocializáció alapjai –, akkor szocializációs és személyiségfejlődésbeli zavarok léphetnek fel. Egy jól funkcionáló család alapvető érzelmi, viselkedési modelleket és a személyiségbe, amelyek élete során fogják elkísérni őt (MÁNDI 2016). Biztonságot adó családi légkörben nevelkedő gyermekek könnyebben megküzdnek a stresszhelyzetekkel. A család hibás működése esetén a gyermeknek olyan célszerűtlen viselkedési mintákat közvetít, ami hibás irányú személyiségváltozást eredményezhet (MURÁNYI–PÉNZES–BARÁTH 2000). A bűnelkövetés determináló hatásai között tehát a szülő és a gyermek közötti emocionális kapcsolat kiemelt szerepet kap, amit az interjúk történetei is megerősítenek.

„....amit a mai napig nagyon nehéz nekem feldolgozni, hogy édesanyukám elvált édesapukámtól. Talán második osztályos lehettem, olyan 8 éves, májusi időszak lehetett, mert anyák napja volt, és mindenki az édesanyukájának mondta a verset, és egyedül én voltam az az osztályban, aki meg apukájának mondta a verset, és ez mindig meg fog maradni bennem, mert nagyon rossz érzés volt nekem. Én nagyon szerettem az anyukámat, meg szerettem a mai napig, édesapukámmal – együtt voltak 17–20 évet, nem tudom pontosan. Apukám megbocsájtott neki, és visszahozta édesanyukámat, de már nem az volt a kapcsó-

lat, mint ami előtte volt. Teljesen tönkre ment édesapukám, mert ő nevelt fel engem, meg a mamám, testvéreim mindenki mellettem volt édesanyukámon kívül. Ez nekem nagyon fájó pont volt, első unokatestvéreket is láttam, ahogy felnőnek – egy udvarban nőttünk fel. Rossz volt nekem azt nézni, hogy mentek unokatestvéreim anyukájukkal, apukájukkal, hiányzott nekem édesanyukám, de mindig ott volt mellettem édesapukám. Amiben tudott, mindig, mindenben segített, amit kértem, megkaptam mindig. Nem szenvedtem hiányt semmiben, ő volt egy személyben anyukám és apukám is, attól függetlenül, hogy segített mamám, és testvéreim, nővéreim.

Édesapukám elmesélte, de elég nagy voltam már 8 évesen, hogy felfogjam, hogy elhagyott minket. Egészen 17 éves koromig nem beszéltem édesanyukámmal. A másik három testvérem kibékült vele, én 17 éves voltam, amikor beláttam, hogy mindegy, mit csinált, ő az édesanyukám, mert anyából csak egy van, és eljött az a pillanat, amikor megbocsátottam neki. Ez már 9 éve történt.” („B” – 26 éves fogvatartott)

Volt, akinek édesapja halála után változott meg az élete, mert ekkor került nevelőotthonba. Egyikük a csoportfoglalkozásokon mesélte el:

„12-en vagyunk testvérek, elég szegényes körülmények közt nevelkedtem fel. Nagyon nehéz gyerek életem volt, édesapám ’74-ben halt meg, akkorában tél volt, és nagyon hideg. Még visszaemlékszem rá, egy pici kis házban laktunk, ami nagyon szegényes volt és kicsi, de jó volt, mert a miénk volt. Az erdő kb. 100 méterre volt, tele volt az erdő vadcserezsnnyével és gombával, amit édesanyámmal mindig szedtünk, ami finom volt. Édesapám 74 telén meghalt, még nem tudtam felfogni annyira. Apám elvesztése miatt csak sírtam, de onnantól kezdve elkerültünk az intézetbe 5-en, amiért kicsi volt a ház. A gyámügyi hivatal összeszedett és elvitt a GYIVI-be, ami rossz volt, és 17 évesen még az intézetben voltam. Közben az intézetből szökdöstem, mert hiányzott az anyai szeretet, de ahogy elszöktem az intézetből otthon maradtam, és már nem mentem vissza.” („E” – 55 éves fogvatartott)

Olyan is akadt az interjúalanyok között, akinek rendezett családi élete volt, ennek ellenére deviáncsá vált, amit az óvodai és iskolai környezet, valamint a szegregáció, azonkívül a kiközösítés okozott.

„A legelső emlékem kb. 3 éves koromból van, amikor elkezdtem óvodába járni, először rossz volt, mert az az óvoda, nem is tudom, hogy fogalmazzam, elég fajgyűlölők voltak,

volt olyan óvónő, aki éreztette velem, hogy nem szereti a cigányokat, tehát másképp néz rám, mint a többi gyerekre. Ez által nem is maradtam abban az óvodában, egy másik óvodába kerültem. Úgy érzem, hogy kiskoromban sokkal jobban bennem maradtak ezek a negatív emlékek.” („B” – 26 éves fogvatartott)

Egy másik fogvatartott elmesélte, hogy rendezett családi élete ellenére hogyan kezdődött a deviáns életútja:

„....egy másik városba költöztünk. Először furcsa volt ott lakni, de idővel hozzászoktam. Sokat sportoltam, karate, foci, boks. Onnantól kezdve elkezdtek felpörögni az események. Rengeteg barátom lett és 12 évesen már barátnőm volt, aki 18 éves volt. A barátaim által belecsöppentem egy más világba, ahol felnőtt emberek között voltam, ők éjszakai életet éltek, kaszinóztak, drogoztak, ez által én is belekeveredtem az ilyesmibe. Persze így utólag belegondolva, ezek az emberek nem voltak igazán a barátaim, de mivel nagyon szerettek, ez nekem elég volt ahhoz, hogy én is felnőtt embernek érezzem magam. Én voltam az egyetlen, aki 12 évesen – persze erre nem vagyok büszke –, nem csak bemehettem a kaszinóba, de játszhattam is. Ebben az időszakban kezdtem kábítószerezni. A szüleim ezeket a dolgaikat még nem tudták. Édesapám szigorú ember volt, próbált mindig a jóra tanítani, de engem vonzottak a barátok és az élet, amibe belecsöppentem. ... Mikor az élettársam állapotos volt, eldöntöttem, hogy a leendő gyermekemnek mindenből a legjobbat szeretném megadni, azért olyan dolgokat tettem, amiért 17 évesen börtönbe kerültem.” („A” – 32 éves fogvatartott)

Az egyik fogvatartott sokat mesélt családjáról: anyja és két bátyja börtönbe került, az alkoholista, agresszív, pszichiátriai beteg apja pedig rendszeresen bántalmazta a családját: *„...a születésnapomat ünnepelték, de a helyzet drámaira fordult. Édesapám, mint mindig akkor is távol volt. Sok dolga és rengeteg meghívása volt, mert volt egy zenekara, amelyben fontos szerepet játszott. Szólógitáros és énekes volt, ezt azért mondom el, hogy tudják, de mint minden jóban, ebben is volt rossz. Néhányszor túlzásba vitte az alkoholizálást, ezért sajnos néha rajtunk csattant az ostor. A 6. születésnapomon sem történt ez másképpen. Ezt a napot sem úsztuk meg szárazon. Apám dühöngött, őrvongott. Anyám próbálta csillapítani, de ennek apám nem örült és csúnyán megverte, eszméletlenségig ütötte. Öten voltunk testvérek, de még mindannyian kicsik, öt fiú, a legidősebb bátyám 13 éves volt. Ő megtett*

mindent, amit csak tehetett, de ráfaragott ő is. Én megpróbáltam megőrizni a hidegvéremet, de miután a bátyám is kikapott, már kilátástalannak láttam az egész helyzetet. Ekkor a nálam 2 évvel idősebb bátyám odajött hozzám, és azt mondta, hogy ne féljek, anya nem halt meg, csak alszik. Ezután odasietett egy pohár vízzel és az arcára öntötte anyámnak, aki azonnal magához tért. Akkor nagy kő esett le a szívemről, mert így már biztos voltam benne, hogy életben van. Mindezek után apám és anyám megnyugodtak és átadták a születési ajándékomat, ami egy elektromos gitár volt. Nem örültem az ajándéknak, úgy gondoltam, hogy ne adjon inkább nekem senki semmilyen ajándékot – ilyen áron nem kell! Ezért nem szeretem az ajándékokat és a meglepetéseket.” („F” – 25 éves fogvatartott)

Szintén ő mesélt agresszív apjáról, aki a gyermekeit már kicsi gyermekkorukban verekedésre tanította:

„Kb. 7-8 éves lehettem, amikor úgy döntöttem, hogy fontos, erős, elszánt és határozott »harcos« szeretnék lenni. Ebben segítségemre volt a két bátyám, de főként az apám. Minden hétvégén kivitt a focipályára, és idegen gyerekekkel, nálam idősebbekkel összeverekedtetett. Ezt azért tette, hogy kiölje a félelmet belőlem, és én ösztönösen cselekedtem. Védtem az életemet, de apám bebizonyította, hogy ha megver valaki, attól még nem halok meg. Tökéletes fegyvert kovácsolt belőlem, és kiölte a félelmet és a szeretetet.” („F” – 25 éves fogvatartott)

„F” gyermekkorának egy másik meghatározó időszaka volt, amikor szülői felügyelet nélkül maradtak két öccsével:

„16 éves voltam, amikor anyám börtönbe került, apám ekkor már pszichiátriai gondozott volt, nem beszámítható, ezért nem vállalhatta el a gyámságot – mintha el szeretette volna vállalni, de mindegy!

Úgy gondoltam, hogy én képes leszek rá, hogy a két kis öcsémre vigyázzak, én megtettem mindent, amit csak tudtam. A kisebbik öcsém 2 éves volt, a nagyobbik pedig 13. Őt iskolába járatam, a kicsiről pedig gondoskodtam. Ez nagyon nagy teher volt számomra, hiszen még én is gyerek voltam hivatalosan, nem hivatalosan érettebb és tapasztaltabb voltam, mint egy átlagos 16 éves gyerek. Pár hónap elteltével, amikor kiengedték apámat a pszichiátriáról, ő mindent elrontott, mert elmondta mindenkinek hol van anyám, ez végzetes hiba volt, mert én gondoskodtam volna a testvéreimről. Mindössze pár hónap

múlva szabadult volna anyám, apámnak köszönhetően meglátogattak minket a gyámügyesek és tartottak egy esetkonferenciát. Apámnak a nővére, aki miatt anyám a börtönbe került, váratlanul megjelent, és elvállalta a gyámságot, mindhármunkat meg akart óvni az intézettől, vagy a nevelőszülőktől. Én nem szerettem őket, de azért hagytam, hogy a két gyerekről gondoskodjanak. Nem sikerült ez sem, mert nem jól viselkedtek a két gyerekkel. A kisebbiket meg is ütötték. Ekkor már a harci kapacitásom nagyon magas lett, és úgy gondoltam, hogy még a nevelőszülőknél is jobb helyen lennének. Hadba indultam, megvertem a nagybátyámat és elhoztam a két gyereket. Hibáztam!

Szóltak a gyámügyeseknek. Tartottak egy újabb esetkonferenciát, de ezúttal elvittek mind a hármunkat nevelőszülőkhöz egy helyre. Figyeltem őket és semmi rosszat nem tapasztaltam, egy hónapig voltam ott. Olyan volt, mint a börtön, szabályok szerint éltek. Minden nap szép és jó volt, de egyik reggel a nevelőszülő bácsi kezét emelt a kicsire, mert csúnyán beszélt. Elbeszélgettem az idősebb öcsémrel, hogy neki az a feladata, hogy vigyázzon nagyon a kicsire, mert nekem mennem kell. Sírt, azt mondta, ne hagyjam ott, megnyugtattam, elmondtam neki, hogy még abban az évben szabadul anyám, és hogy bírja ki azt a pár hónapot – rábeszéltem..., ezzel életem legnagyobb hibáját követtem el, amit soha nem bocsátok meg magamnak. Miután az öcséimtől elbúcsúztam, odamentem a bácsihoz és eltörtem az orrát.

1 év 4 hónap letöltendő fogházbüntetést kaptam, megfellebbeztem és kiengedtek, de nem örültem neki, mert bent akartam maradni a börtönben, nem volt kint senkim.

Az öcséimet nem látogathattam meg, a két bátyám és anyám is börtönben voltak, apámmal nem tárgyaltam, mert már egy másik nővel élt, úgyhogy egyedül maradtam. Szándékosan csináltam még verekedéseket és különböző bűncselekményeket. Bekerültem vissza a börtönbe 17 évesen, és örültem neki, hogy én is bent vagyok. Mindezek után gondolkodtam el azon, hogy cserben hagytam a két öcsémet, ők számítottak rám, bíztak bennem, és én elbuktam. Soha az életben nem fogom ezt megbocsátani magamnak!” („F” – 25 éves fogvatartott). Szülei helyett neki kellett felvállalni a két öccse nevelését. Ő maga is említi: „hiszen még én is gyerek voltam hivatalosan”.

A PARENTIFIKÁLT GYEREKSZEREPE

Minuchin szerint: „A parentifikált gyerek átlépi a szülői alrendszer határát, szülői feladatokat kap, például testvérei gondozását.” (MINUCHIN 1974: 194.) Az interjú szerint „F” ebben a helyzetben nem tudta saját gyermekkorát élni, a feladat meghaladta képességeit. Funkcionális feladatokkal volt leterhelve, ami instrumentális parentifikáció – a gyermekek ellátása, a háztartási tennivalók, a bevásárlás, mind az ő feladata volt. Le kellett mondania a barátokról, a szórakozásról. Elmondásai szerint az a szerep, hogy másokról gondoskodjon, továbbra is megmaradt, többször kihangsúlyozta, hogy mindig megvédi a kisebbeket. „A parentifikált gyerek úgy tekint magára, mint aki képes másokat gondozni, ezt a szerepet be kell, hogy töltsse, ez a kötelessége. Így alakul ki a parentifikált identitás.” (BYNG-HALL 2008: 2.) A gyermekek nem tudják a szülő szerepét teljesen betölteni, így kialakulhat büntudat, alacsony önértékelés. A parentifikáltság negatív tüneteiként megjelenhet depresszió, szorongás, pszichoszomatikus betegség, magatartászavar. Erre utalhat „F” visszatérő rémálma is: *„Úgy kezdődik az egész, hogy zúg a fülem, túl nagy a csönd, akkor már tudom, hogy baj van. Valakinek a jelenlétét érzem, és tudom, hogy gonosz. Ilyenkor nem tudok mozogni és ezért nem látom, hogy ki van ott. Persze ez nem mindig történik így. Van úgy, hogy nem tölti el az egész testemet a félelem, összeszedem minden erőmet és vagy egy kisgyerek áll az ágyamnál, vagy pedig egy öreg néni, de nagyon ijesztő mindkettő. Az arcukat nem látom soha, ahhoz túl sötét van.”* „A parentifikált gyermekek gyakran válnak nagyon dühössé, ami kihat felnőttkorukra is. Haragszanak szüleikre, mivel érzik, hogy egyáltalán nem azt teszik, amit szülőként tenniük kellene. A szerepcsere automatikusan történik, így tulajdonképpen a gyerek nem tudatosítja, hogy abnormális a helyzet, a lelkével viszont nagyon is érzi, hogy ez így nincs rendjén. Elkezd haragudni a szüleire, de dühét tágabb környezetére is gyakran kivetíti, felnőttként pedig férje / felesége, barátai felé is mutathat dühös, időnként agresszív viselkedést.” (GYARMATI 2016.)

A család után az iskola a második legfontosabb szocializációs hatóerő, ahol nemcsak a pedagógusok, hanem a kortársak is nagy szerepet kapnak. Az iskolában az egyik legnagyobb probléma a verbális és szociális agresszió. Az iskolai devianciák közé tartozik az indokolatlan hiányzás, ami a bűnelkövetés egyik kiváltó oka is lehet.

A serdülőkori szocializáció veszélye, hogy a fiatal kitörni akar a családjából, nagyobb a hajlam a különféle csoportokba való belépésre, ahol „szabad azt, amit a családban tilos”.

Ebben a kritikus időszakban megjelenő deviáns korosztályi csoport nagyobb szerepet kaphat, mint az iskolában őt körülvevő társai – öntörvényű életet élhetnek, saját értékrendeket alakíthatnak ki. A hasonló helyzetű fiatalok közössége vonzó (KISIDA 1999).

Az elmesélt életutak közös pontja volt tehát a parentifikált gyerekszerep, a családi érzelmi kötődések kudarca. A négy interjú közül azonban csak egy volt, amely ezt a történetet egy koherens egészbe ágyazottan, mint egy folytatásos elbeszélést az időbeli kronológiát is felhasználva a struktúraalkotásban lépésről lépésre mutatta be a bűnelkövetéshez vezető életeseményeket, traumákat, kiilleszkedési fázisokat, kulturális sokkokat. A következőkben „C” élettörténetét szó szerint idézem, csupán rövid kommentárokkal kiegészítve azt.

A boldog gyerekkor

„Köszönöm, hogy engem választott ki erre az interjúra, az életemről szeretne egy pár dolgot megtudni, egy pár mondat erejéig elmondanám az életem. ...-nak hívnak, egy Pest megyei városban születtem 1978-ban. Első emlékem az volt, hogy 5-6 éves koromban édesanyám 3 műszakban dolgozott a len gyárban. Amikor éjszakai műszakban dolgozott édesanyukám, akkor mindig ½ 10-kor jött ki a kapun a munkahelyéről és otthonról ilyenkor mindig ¼ 10 környékén felültem a biciklire, és elmentem édesanyám munkahelyére, és ott leültem egy padra, ahol porta volt, és onnan néztem, hogy mikor jön ki édesanyám a munkahelyéről. És hogy miért is mentem én édesanyám elé akkoriban annyi évesen, talán az volt ennek az oka, hogy túlságosan hiányzott nekem édesanyám, és nagyon szerettem, és ami a legfontosabb volt nekem akkor számomra, hogy túlságosan féltettem és óvtam, hogy amikor éjszaka kijön a munkahelyéről, nehogy megtámadják, és valami baleset érje, nehogy megtámadják esetleg a kutyák. Úgy láttam, hogy ha elmegyek, akkor tudok valami biztonságot nyújtani neki 5 évesen. Negyedik osztályig ...-ban, a Petőfi Sándor iskolában tanultam. Elmondhatom, hogy egész jól tanultam, ugyanis szerettem nagyon iskolába járni, hiányzásaim nem voltak, esetleg akkor legjobb emlékezeteim szerint, amikor beteg

voltam, akkor nem mentem iskolába. Visszatérve, nagyon jól tanultam, és hogy miért tanultam jól? Azért, mert szerettem oda járni abba az iskolába, mert éreztem azt, hogy az ottani társadalom, úgy a tanárnők, a gyerekek, úgy az egész iskola szervezete elfogadott engem, annak ellenére, hogy én egy cigány származású férfi vagyok. Elfogadtak, szerettek, mindig jeleskedtem mindenben, tehát 4. osztályos koromig egy élmény volt.”

Az elmondottak szerint ebben az időszakban „C” szerető családban élt, iskolai környezete rendezett volt. A család – az elsődleges szocializációs színtér – megfelelő támaszt nyújtott számára, biztonságot adott. „C” erősen kötődött édesanyjához, ez a kötődés felnőttkorára is megmaradt. LAIBLE (2007) 5 főbb tényezőt említ a szülő-gyerek kapcsolat minőségére vonatkozóan: *Melegség*: a gyermeknek szeretetteljes kapcsolata van a szülővel, érzi, hogy elfogadják és szeretik. *Biztonság*: a szülő iránt érzett bizalom – ez teremti meg az alapot a környezet felfedezéséhez is. A melegség és a biztonság is szükséges ahhoz, hogy a gyermek fogékonyabb legyen a szocializációs hatásokra. Az érzelmi biztonság megalapozza az énefogadást, az érzelmi életet. *Kölcsönösség*: a gyermek és a szülő kölcsönös elköteleződése alapja az együttműködésnek, harmonikus kommunikációnak. *Harmonikus kommunikáció*: a szocializáció eszköze, az érzelmek kifejezését, értelmezését teszi lehetővé. *A hétköznapi rutinja, rituálék*: a szülő-gyermek kapcsolat meghatározója, hogy hogyan telnek a mindennapok. A gyermeknek szüksége van a kiszámíthatóságra, mert ez biztonságérzetet nyújt számára. A napi rutin során lehetősége van elsajátítani a szokásokat, normákat. A családi rituálék is nyújthatnak biztonságérzetet – mint egy mindennapos esti mese, illetve szimbolikus jelentőségűek lehetnek – egy-egy ünnepnap alkalmával. A felsorolt tényezők alapján látjuk, hogy „C” gyermekkori szocializációja mind az öt pontban pozitív volt, a család támaszt nyújtott számára. Édesanyjával meleg, harmonikus kapcsolata volt.

Kiszakadás az idillből

„Tizenegy éves lehettem, édesanyám és édesapám úgy döntött, hogy a ...-i ingatlanukat értékesítik, és felköltöznünk a fővárosba, Budapestre, ez meg is történt sikeresen, értékesítették a házat, és Budapesten vásároltak egyet. Akkor beíratlak engem... akkor kötelező

volt ugye... beíratlak engem ott egy hatodik kerületi iskolába, ahol első hét alkalmával egy olyan negatív dolgot éreztem, amit soha az életemben nem szeretnék érezni. Ez alatt azt értem, hogy teljes mértékben ki voltam közösítve, nem csak a tanteremből, hanem úgy éreztem az egész iskolából. Ugyanis egyedüli cigánygyerek voltam az egész iskolában, és akkor mentek a »Nézd ott az az új cigánygyerek«, hiába jártam én tisztán, ápoltan, és mindenem hiánytalanul megvolt az iskolában, akkor is valamiért kirekesztettnek éreztem magamat, de így utólag, így 39 éves fejjel rájöttem arra, hogy a származásom miatt volt mindez. Én próbáltam jelezni akkoriban a tanárnőnek, hogy nekem valahogy ez nem tetszik, hogy velem nem foglalkoznak, tőlem nem kérdeznek semmit, nem vehettem részt csoportfoglalkozásokban, játékokban. A mostani szleng nyelvvel a számárpadba ültettek a hátsó sorban, és ott ültem egyedül, és nem volt hajlandó senki mellém ülni. Besokalltam, őszintén bevallom, hogy egy iskolakerülő lett belőlem, ugyanis nem voltam hajlandó abba az iskolába bemenni, ahol éreztem azt a gyűlöletet, azt a negatív dolgot, ami ott ért engem. Édesanyám minden reggel 7-1/2 8 magasságában ébresztett engem. »Kisfiam, iskola.« Én ennek eleget tettem látszólagosan, felöltöztem, a vállamra dobtam a táskámat és a legelső – ha jól visszaemlékszem, az első, vagy a második kapualjban... az Andrássy úton laktunk akkor... bementem egy kapu alá, és mindig a kuka háta mögé eldugtam a táskámat és utána iskola mellé mentem, és nagy ívben elkerültem az iskolát. Akkor elkezdtem járni játszóterekre, mozikba, fürdőkbe... eltölteni azt az időt, amit elvesz az iskola. Iskola helyett jobbnak láttam elmenni, csavarogni, tengeni-lengeni. Eljártam különböző terekre, ahol megismerkedtem különböző gyerekekkel, ők is velem egy korosztály, talán idősebbek is, akikkel jól éreztem magam, mindaddig, amíg bele nem estem egy olyan körbe, ami így utólagosan az életemben egy nagyon nagy törést okozott. Elkezdtem a füves cigarettázást. 12-13 éves lehettem. 14 éves koromban a Nyíró Gyula kórházban Dr. Funk Sándor volt a kezelőorvosom, akkor már regisztrálva voltam. Édesanyám már észrevette, hogy használom a szert. Akkoriban még nem volt biofű. Akkor mikor én elkezdtem, még heroin volt, kokain, rendes holland fű, ilyen rossz cuccok, mint a mostaniak, nem voltak. Dizájner drogok közül a speed volt, és az extasy tabletták voltak. Sajnos rászoktam ezekre, és ez anyagi háttérrel jár és annak érdekében, hogy jól érezzem magam, elmentem bűnözni. Ezt határozottan ki merem jelenteni, hogy soha az életembe – és ezt most nagyon komolyan mondom – nem kerültem volna börtönbe, mert a családi hátterem hál istennek makulátlan volt. Édesanyukám és édesapukám mindent megteremtett nekünk,

mindenünk megvolt, nekem nem kellett volna elmennem lopni, nem kellett volna semmit csinálnom. A bűnözés formáját úgy hívják, hogy zseblopás. Ez azt takarja, hogy a más emberek tulajdonát képező pénztárcát elloptam tőlük. Ezt akkor kezdtem, amikor elkezdtem használni ezeket a szereket, és szükségem volt a pénzre, hogy megvásároljam ezeket a szereket, mert nem akartam feltűnősködni, és nem akartam édesanyám figyelmét felhívni arra, hogy minden nap kérek tőlük pénzt. Nem szerettem volna, hogy rájöjjenek, hogy kábítószereszek, ezért úgy döntöttem, hogy inkább megteremtem magamnak azt az összeget, amiből tudom biztosítani magamnak a kábítószeret. Idősebb srácoktól láttam, hogy mi ennek az egésznek a lényege, hogy ennek a műfajnak mi a lényege, hogy kell megvalósítani ezt a bűncselekményt, és ezt elsajátítottam magamnak. Amikor az első sikerült, az akkori fejjel nagyon megtetszett. A könnyű pénz lehetősége. Minden nap... minden nap elmentem lopni. Loptam, volt nálam pénz, nagyon szerettem öltözködni, ez a 90-es évek elején volt, nagyon szépen öltözködtem, mindenképp a legdrágábbat vettem, a legdrágább ruhát, a legdrágább cipőt, szoláriumba jártam. Szerettem nagyon szórakozóhelyekre járni, discókba, akkor ismerkedtem meg egy lánnyal, első szerelmem volt, 4 évig tartott. Szüleim észrevették, hazudnék, hogy nem, látták, hogy mindig más, új ruhákba vagyok, amit nem ők vásároltak, és mindig a legmárkásabb cuccokat szerettem. Szerintem rájöttek, hogy valójában mit is csinálok, és nagyon is elleneztek ezt, nagyon sok konfliktusom volt ez miatt főleg édesanyámmal. Volt olyan, hogy ez nem mindig sikeres volt, mert volt, amikor megfogtak, és előállítottak a rendőrségre, és mivel fiatalos voltam, akkor hivatalból ki kellett értesíteni a szülőket. Amikor engem bevittek a rendőrségre, odamentek édesanyámhoz, és a rendőrökkel jött be a rendőrségre, és sírt, hogy az ő fia nem ilyen... és ott derült ki a rendőrségen, hogy én milyen bűncselekményekben veszek részt.”

„C” ebben az időben fogékonyabb volt a krízisre, hiszen a kirekesztettség miatt önértékelési zavarban is szenvedhetett. Másodlagos kapcsolódási zavarait okozhatta az iskolatársak közötti peremhelyzetre kerülés, ebből adódóan önértékelése is csökkent. A megszokott környezet, a barátok, ismerősök, rokonok elhagyása mindenki számára trauma. Az új környezet és a kirekesztettség, az egyedüllét ezt még jobban felerősíti. A megküzdési stratégia még nem alakult ki egy kiskamasz életében, a szégyenérzet sem biztos, hogy engedte, hogy a problémáit megbeszélje szüleivel. A költözés mint krízis az érzelmi fejlődést zavarhatja meg, hiszen nagyon sok olyan dolgot ott kellett hagyni, ami

megszokott és jó volt. A gyermek életében még nehezebb a földrajzi költözésből eredő krízis, hiszen az addig megszokott napi rutin, a biztonság felborul, a gyermek talaját veszti. A pszichológia „tárgyvesztésnek” hívja ezt az állapotot, amikor elveszítünk valamit, ami hozzánk tartozik. A tárgyvesztés akcidentális krízis. James R. AVERILL (1968) háromszakaszos modellje szerint a tárgyvesztés szakaszai: sokk – tudatosulás – elfogadás. „C” esetében a harmadik szakasz volt a meghatározó, amikor a lelki egyensúly helyreállása után új tárgykapcsolatokat alakított volna ki. A szegregáltság és kirekesztettség miatt új tárgykapcsolatait nem tudta az iskolán belül kortársaival megteremteni. Új tárgykapcsolatokat olyan helyen alakított ki, ami számára örömet, jó érzést jelentett. Olyan környezetet keresett, ahol elfogadták származása ellenére is, ahol nem közösítették ki. „C” esetében jogellenes elkülönítés (szegregáció) történt, amit gyermekként még nem tudott megfogalmazni. Elkülönítették az oktatási intézményben, kizárták az oktatás részeiből, jogait gyermekként nem tudta érvényesíteni.

LAZARUS ÉS FOLKMAN (1984) szerint a problémaközpontú és érzelemközpontú megküzdésen belül további nyolc stratégia különíthető el. „C” ebben az időszakban még tudattalanul választotta az „elkerülés-menekülést” mint megküzdési stratégiát. „C” krízisben lévő gyerekként kereste a megoldást, de támogatás nélkül maradt. A mindennapi rutintevékenység – iskolába járás – teherré vált. Kortársaitól, pedagógusaitól nem kapott segítséget, támogatást. Fokozottan befolyásolhatóvá vált, függőségigénye megnőtt. Érezte, hogy nem helyes, amit tesz, hiszen próbálta szülei elől is titkolni, de a könnyebb megoldás kecsesetebb volt. Tanárai részéről elhanyagoltságot tapasztalt, nem voltak sikerei, az iskolában nem kapta meg azt, amire gyermekként szüksége lett volna: dicséretet, elismerést, gondoskodást. „C” 18 éves korára felépítette deviáns és bűnözői karrierjét, profi bűnelkövetővé vált.

Kanada, az elkerülés stratégiája

„Az első lebukás akkor volt, mikor az első ítéletemet megkaptam. Első fokon kaptam 1 év 2 hónap fogházbüntetést, amit a Baracska BV intézetében kellett letöltenem. Mindaddig várt a nyomozó hatóság, amíg a 18. évemet betöltöttem, és utána terjesztettek elő ügyészségre, és akkor vették elő a fiókból az aktáimat, hogy le tudjanak csukni. Furcsa volt, egye-

diül éreztem magam, meg voltam lepődve, nem tudtam elképzelni, hogy milyen társaságba fogok kerülni, hogy kikkel raknak egy zárkába, mi lesz velem. Csak nézelődtem, figyeltem, tanultam, hogy mégis mi az a börtön. 19 évesen szabadultam, és mivel már több folyamatban lévő ügyem volt, 18 rendbeli folyamatban lévő ügyem volt (lopás vétségének kísérlete, valamint büntette). 18 hónap nem jogerős ítélettel úgy döntöttem, hogy elhagyom Magyarország területét, és 10 000 km-t repültem a szabadságom érdekében. Kanadában, Torontóban éltem. Sajnos 1 év után hazahoztak. Amikor odakerültem Kanadába, kérdezték, hogy miért szeretnék ott tartózkodni, azt mondtam, hogy cigány menekült vagyok – gipsy refuge –, üldöznék Magyarországon... mondtam ilyen hülyeségeket. Adtak egy olyan lehetőséget, hogy egy hónapig elhelyeztek egy emigrációs szálláson, amíg a papírjaimat összeállították, de volt egy olyan kérésük felém, hogy járjak iskolába, tanuljam az ottani nyelvet, az ottani hagyományokat, szokásokat, majd ezt követően egy év elteltével lett volna egy nagy tárgyalásom, ahol eldöntötték volna, hogy ott maradhatok-e Kanadában, vagy esetleg visszatoloncolnak Magyarországra. Ezt tudni kell, hogy sajnos sok magyar cigány kint élt, és sokan tudták a múltamat, hogy valójában miért is tartózkodom kint Kanadában. Bujkáltam, a szabadságomat féltettem. Sok volt az irigy, a haragos, nem jól jöttem ki az emberekkel. Amit meg szerettem volna nézni, a Niagara-vízesés, azt nem hagytam ki, a Tűtoronyba... egyik este – egy év akkor már eltelt, vártam a tárgyalásomat, otthon néztem a tévét, és megjelentek a nyomozóhatóságok. Bevittek az Airport Roadra, jött egy tolmács, és közölte velem, hogy ki vagyok utasítva az országból. Ez pénteki nap volt – soha nem felejttem el, amikor elvittek a házamból. Vasárnap 11-kor szállt volna fel velem a gép. Akkor már nem tudtam semmit intézkedni onnan bentről, csak telefonon tudtam tartani a kapcsolatot a kintiekkel. Annyit tudtam megtenni, hogy elkerüljem az itteni büntetésemet, hogy becsempésztettem a farmernadrágba egy kis, 1 centis méretű pengét, és megvártam, hogy eljöjjön a vasárnap este. Tisztában voltam vele, hogy 11 órakor felszáll a gép, én ½ 11-kor bementem a WC-be, és óvatosan megvágtam a kezemet. Ez olyan óvatos lett, hogy a nagy izgalomban elég mélyre sikeredett a vágás. Ezt a vágást azért csináltam, hogy ne kelljen hazajönnöm, ne kelljen börtönbe kerülnöm megint... 18 folyamatban lévő ügy, 18 hónap nem jogerős ítélet... megint a börtön – ilyen gondolatok voltak, nagyon rossz volt. Tehát elvágtam a kezem, jeleztem nekik, azonnal autóba ültettek, bevittek egy kórházba, összevarrták a kezem, én meg néztem a nagyórát, és mikor 11 órát ütött az óra, akkor éreztem egy hatalmas megkönnyebbülést, hogy nélkülem szállt fel a gép.

Ennek ellenére is visszatoloncoltak, mivel elvágta a kezemet, ezáltal úgy minősítettek, hogy közveszélyes vagyok a társadalomra. Átvittek a 401-es Airport roadi börtönbe, ahol a teljes ruhámat elvették, a zoknimat, az alsónadrágtól kezdve mindent, és úgy, mint a nagyjelmekben van – soha nem hittem, hogy csak a filmekben szerepel ilyen, hogy narancssárga ruha, fotocellás ajtók, de ott tapasztaltam, hogy igenis ez a való világ. Rám adtak egy narancssárga ruhát, egybe részes, tornacipőt rám adtak. Nekem amúgy női lábméretem van, 39-es, ott a legkisebb lábméret a 42-es volt, azt kellett használnom zokni nélkül. Ott voltam bezárva a köztörvényesekkel együtt. Fotocellás ajtók voltak, kis tubus fogkrémet adtak, két centis fogkefét. Az ételre nem panaszkodhatom, mert több fogásos ételt adtak. 2, vagy 3 hetet voltam ott börtönben. Bejött hozzám egy ügyvéd, és tolmács segítségével közölték velem, hogy alá akarnak velem íratni egy papírt, hogy mivel le volt zárva az aktám, és ki voltam utasítva az országból, ügyvédi képviselőt fogadhattam, minimum 6 hónapot, maximum 1 évet kell eltöltenem abban a börtönben, ahol köztörvényesek voltak. Én nem csináltam semmilyen bűncselekményt, csak annyit követtem el, hogy elvágta a kezem, ezért be akartak zárni, hogy felnyissák az aktáimat. Én gondolkodtam, beszéltem a magyarországi hozzátartozóimmal, megmondom őszintén, nem szégyellem, nagyon féltem, idegenben voltam, négerek között, jamaikaiak között. Ez az eredeti amerikai stíl, amit a filmekben is lát az ember, ott tényleg igazi kemény fiúk voltak. Ami a legeslegrosszabb volt, hiába voltam kint egy évet Kanadában, és meg tudtam értetni magam, de társalgási szintre nem tudtam fejleszteni az angolt, és nem tudtam senkihez hozzászólni.

Amikor megtudták, hogy csak azért vagyok ott, mert közveszélyes vagyok a társadalomra, a fejüket fogták, hogy mit is keresek én abban a börtönben, ahol ők köztörvényesként töltötték az ítéletüket más bűncselekményből, kábítószer árultak – az nagyon ment –, krekket árultak, füvet árultak.

Akkor szabadultam, amikor közölték velem, hogy minimum 6 hónapot, maximum 1 évet kell eltöltenem ott, amíg felnyitják újból a papírjaimat, én őszinte leszek, szóltam a tolmácsnak, hogy szóljanak a megfelelő szerveknek, és 72 órán belül szállítsanak haza a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetbe, mert le szeretném tölteni a méltó büntetésem, amit akkoriban kiszabott rám a magyar állam. Három hét után jött egy serif, egy nő, aki vezette az egész börtönt, nagy kalapban, ahogy a filmekben van, és közölte velem röhögve angolul, hogy »go home hungarian«, de hát amikor én ezt a szót meghallottam, akkor mintha újjászülettem volna. Inkább bevállaltam az ítéletet, a folyamatban lévő

ügyeket, mint hogy én ott maradjak még egy percet is abban a börtönben, annyira rettegetem. A klikkesedések olyan szinten megvoltak, a portugálok külön, a spanyolok külön, a fekáák külön, a nácisták külön. Nem beszélek félre, mert ez így volt, ezt tapasztaltam. Ha valaki ezt mondja nekem, vagy filmen látom, akkor lehet, kételkedem benne, de mivel ezen keresztül mentem, és a saját bőrömön éreztem, ezt senki nem tudja másképp elmondani, mert tudom, hogy mi van kint.

Kanadában nem bűnöztem, eszembe sem volt, hogy bűnöznek, eljártam dolgozni. Egy hatalmas cukrászdában – sőt, egy süteménygyárban dolgoztam indiaiaknak. A főnököm egy indiai származású – nyugodtan ki merem mondani, hogy egy úriember volt. Ő ajánlott nekem munkát, kint Kanadában úgy volt a fizetés, hogy heti fizetés volt, minden pénteken, nagyon jól kerestem, a lakást, amiben éltem azt a social állta, tehát szociális segítségből fizettem ki, amennyi pénzt biztosítottak nekem, abból még maradt ételre is, plusz én elmentem, nem legálisan, hanem illegálisan elmentem dolgozni, hogy legyen pénzem, hogy ne kelljen elmennem bűnözni. Elmentem dolgozni, és elkezdtem süteményeket csomagolni, tortákat csináltunk, és elmondhatom magamról, nem tudom, miért, de jó munkaerőnek számítottam, folyamatos munka volt nekem, folyamatosan kerestem a pénzt, nem voltam megszorulva. Étél, ital, minden megvolt, ami kellett.”

„C” ekkor újra az „elkerülés-menekülés” megküzdési stratégiát választotta – most már tudatosan. A felelősségre vonás és a büntetés elől külföldre távozott. Úgy gondolta, hogy itt tiszta lappal indulhat, elkövetett bűncselekményeire nem derül fény. A szabadság reményében választotta ezt a lehetőséget – új környezetében törvénytisztelő állampolgárként élt, dolgozott. Elmondása egy nagyon fontos mozzanatra is rámutat: *„Kanadában nem bűnöztem, eszembe sem volt, hogy bűnöznek, eljártam dolgozni...”* A diszkrimináció ebben a közegben nem volt jelen, „C”-t elfogadták, nem közöstitették ki, lehetőséget kapott arra, hogy teljes értékű emberként munkát vállaljon. Saját maga bevallása szerint jó munkaerő volt. Egy év letelte után – szinte az utolsó pillanatban buktatták le, így visszatoloncolták Magyarországra.

Újra itthon, újra a börtönben

„Hazahoztak Magyarországra, a repülőtéren már ott voltak édesanyámék, ott volt két ügyvéd, nagyon sok felfüggesztést kaptam, próbára bocsájtást, úgy vesszük, az a 18 hónap volt az, amit le kellett ülnöm, a többit megúsztam. Szabadulásom után megismerkedtem a mostani szerelmemmel, akit el is vettem feleségül, van egy csodálatos kisfiam tőle, aki most megy iskolába, nagyon rossz gyerek, 8 hónapra született, erősen hiperaktív a kisgyerek, és a nagymamáját szereti idegesíteni erőteljesen, de imádnivaló gyerek. Másfél éves volt, mikor bekerültem a börtönbe, szinte nem is neveltem. Most, amikor beszélek vele, amikor jön hozzám látogatásra, az az első mondata, hogy szia apu, szeretlek, mikor jössz már hozzám haza? És nem neveltem semmit a gyereket. Ez szerintem minden ember életében... ezt nem is tudom elmondani, hogy mennyire nehéz, mert ezt az időt nem lehet bepótolni, azt, hogy nem hordtam a kisgyerekeket óvodába, hogy nem hordtam focizni, hogy nem tudtam hordani uszodába, nem hordtam sétálni. A kisbaba korától idáig szinte nem neveltem.

Most az a tervem – van még 17 napom, 5 évet már leültem, most az a tervem, hogy ha kimegyek, vagyis az az elképzelésem, hogy megpróbálok megváltozni, és a jobb élet reményében mellőzni fogok minden kábítószerrel. Sőt, még azokat az embereket is meg fogom válogatni, akiknél még csak felmerül a gyanúja, annak is, hogy kábítószeres, és szeretnék egy olyan munkahelyet, amit szeretek is csinálni. Szeretném felnevelni a kisgyerekeket, és szeretném bepótolni azokat a dolgokat, amit eddig nem tudtam, és nagyon remélem, hogy ez sikerülni is fog, mert volt 5 év alatt annyi időm, hogy elgondolkozzak azon, hogy ha kimegyek, mi a helyes, és mi a helytelen. Inkább a helyes utat választanám, nem szeretnék visszajönni a börtönbe, mert nem idevalónak érzem magam. Ha ...-ban maradunk, akkor nem ismerem meg azokat az embereket, akikről megtanultam lopni, hazudni, csalni, másokat átverni, mások értékét eltulajdonítani. Ez ...-ban nem valósult volna meg, mert ott kijártam volna a 8. osztályt, és biztos lett volna egy normális szakmám. Szerintem elég eredményes és sikeres lettem volna, ha ...-ban maradok, és nem költözünk fel Budapestre, mert Budapest a bűn városa.”

„C” felelősséget nem vállal tetteiért, másokat hibáztat elrontott életéért, mások felelősek azért, mert lopott, csalt. Megjelenik a projekció (kivetítés) mint elhárító mechanizmus.

Anna FREUD (1994) a tudattalan stratégiákra alkalmazta az elhárító – énvédő – mechanizmusokat. Ezek a mechanizmusok a szorongás enyhítésére, a konfliktus ellenőrzésére irányuló pszichés folyamatok, elsősorban az önértékelés fenyegetettségének megakadályozása a cél.

„Szavakba nem tudom kifejezni, milyen érzés, hogy pár nap múlva szabadulok. Szabadultam már egy párszor, de ekkora ítélettől még soha nem szabadultam. Nagyon várom már azt a percet, amikor levehetem ezt a ruhát, és felvehetem a saját civil ruhámat, és kiléphetek ebből a rendszerből. Egy új életet kezdek, és elfelejthetem ezt a rossz rémálmot, mert ez egy rossz álom, egy rossz rémálom. Ezt el kell felejteni, mert nagyon nehéz és keserves volt.”

„C” most már otthon tervezte életét, kisfiáról szeretne gondoskodni. Az elvesztett éveket viszont nem fogják tudni pótolni – ez mind neki, mind gyermekének szocializációs hátrány. Gyermekeinél nem tudott kialakulni a kötődés édesapjával az első években. „Ahhoz, hogy mentális egészségben nőjön fel valaki, gyerekkorában tapasztalnia kell a meleg, intim és folyamatos kapcsolatot az édesanyjával (vagy az állandó gondozójával), amelyik mindkettejük számára kielégítő és örömteli.” (BOWLBY 1968: 20.) A társadalmi visszailleszkedést számos nehézség akadályozhatja – a büntetett előélet megnehezíti a munkavállalást, a társadalom megítélésével is meg kell küzdeni. Az egyik legnagyobb problémát a szabadulók számára a korábbi környezetbe való visszakerülés jelenti, ahol újra találkozhatnak a korábbi büntársakkal. Fontos lenne a reintegráció során a visszaesés megelőzése – „C” korábbi életútját követve nagy esélye van arra, hogy rövid időn belül újabb bűncselekményt követ el.

Egy másik probléma a bűnös viselkedési minta átörökítése a családban, amit az apa / anya alacsony iskolai végzettsége, valamint elmaradó foglalkoztatottsága még inkább erősít, így növelve az elszegényedés esélyét. „Kriminológiai kutatások tapasztalata szerint a társadalmilag hátrányos helyzetű családok tagjai hajlamosabbak a bűnözésre, mint a kedvezőbb helyzetben levők. A hátrányos helyzet és a bűnözés kapcsolatának vizsgálatakor az is kiderült, hogy elsődlegesen a család, mint közösség játszott szerepet a visszaeső bűnözők hátrányos helyzetének reprodukálásában és a deviáns viselkedési formák átörökítésében.” (GÖNCZÖL 1984: 3.)

ZÁRÓ GONDOLATOK

A bevezetőben azt a kérdést tettem fel, vajon „*kitapinthatóak-e a későbbi bűnelkövetés lehetőségére utaló mozzanatok, azonosíthatóak-e tipikusnak tekinthető szocializációs mintázatok, elbeszéléspanelek*”. Az életútinterjúk alapján a fogvatartottak elsősorban a gyerekkori családi kapcsolatok érzelmi kisiklását, netán teljes hiányát állítják magyarázó modelljük középpontjába. Visszatérő elem a korai felnőtté válás, olyan szerepekbe kényszerülés, amelynek nem tudtak megfelelni. Az interjúk talán legfontosabb tanulsága a parentifikációnak a normáktól eltérítő hatása, egészen pontosan az a tudatosság, ahogy az elbeszélők a gyerekkornak kiemelt fontosságot tulajdonítanak. Hogy pontosan, mi húzódhat ennek a gyerekkorra és szülő-gyermek kapcsolatra koncentrált elbeszélésmódnak a háttérében, annak megválaszolására további kutatásokra lenne szükség. Nem kizárt, hogy egy olyan, a társadalmi diskurzustól korántsem független elfogadtató stratégia része, amelynek során a fogvatartott igyekszik „pszichológiailag” releváns magyarázatot adni devianciájára. Ennek során pedig nem a bűnelkövetésre magára koncentrált, ezek jellege, súlyossága ebben az elbeszélési módban egyébként egyáltalán nem kap szerepet, hanem a távoli múlt, azokra a hatásokra, amelyek ellen annak idején nem tudott, nem is tudhatott – hiszen gyerek volt – védekezni. A gyerekkornak és a családnak ez a kiemelt narratív kezelése persze más kérdéseket is felvethet. Így például azt, hogy a gyerekkornak ez a kiemelt kezelése a fogvatartotti lét „tanult” elbeszélő technikája vagy egy olyan, az elbeszélő szociokulturális tudásában meglévő elem, melyet a börtönlét csak felerősített. Másként fogalmazva, azt volna szükséges megnézni, hogy a hasonló környezetből érkezett, szintén nehéz családi körülmények között felnőtt, de azokkal sikeresen megküzdők történeteiben is ilyen hangsúllyal van-e jelen a család és a gyerekkor?

IRODALOM

- AVERILL, James R. (1968): Grief: Its nature and significance. *Psychological Bulletin* 70/6. 721–748.
- BOWLBY, John (1968): *Attachment and Loss*. Vol. 1: Attachment. Basic Books, New York.
 Letölthető: <https://www.abebe.org.br/files/John-Bowlby-Attachment-Second-Edition-Attachment-and-Loss-Series-Vol-1-1983.pdf>
 (Utolsó megtekintés: 2019. október 8.)
- BÖGRE Zsuzsa (2003): Élettörténeti módszer elméletben és gyakorlatban. *Szociológiai Szemle* 2003/1.155–168. Letölthető: http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?T=PUBL-A-516/szoc_szemle/TPUBL-A-516.pdf (Utolsó megtekintés: 2018. szeptember 2.)
- BÖSZÖRMÉNYI-NAGY, Iván – SPARK, Geraldine M. (1973): *Láthatatlan lojalitások*. Animula Szakkiadó, Budapest.
- BYNG-HALL, John (2008): The Significance of Children Fulfilling Parental Roles: Implications for Family Therapy. *Journal of Family Therapy* 5. 147–162. Fordította: Barát Katalin.
 Letölthető: <https://www.csaladterapia.hu/content/john-bying-hall-parentifik%C3%A1ci%C3%B3-jelent%C5%91s%C3%A9ge-%C3%A9s-hat%C3%A1sa-csal%C3%A1dter%C3%A1pi%C3%A1ra> (Utolsó megtekintés: 2018. augusztus 30.)
- CARR, David – TAYLOR, Charles – RICOEUR, Paul (1991): Discussion: Ricoeur on narrative. In: D. Wood (szerk.): *On Paul Ricoeur: narrative and interpretation*. Routledge, London, UK.
- DRAAISMA, Douwe (2010): *Miért futnak egyre gyorsabban az évek?* Typotex, Budapest.
- ELEKES Györgyi (2018): A narratív életútinterjú módszere. *Szociálpedagógia* 11. 42–51.
- ERIKSON, Erik H. (1956): *The problem of ego identity*. International Universities Press, New York.
- FREUD, Anna (1994): *Az én és az elhárító mechanizmusok*. Animula Kiadó, Budapest.
- GÖNCZÖL Katalin (1984): *Bűnözés – komplex családgondozás*. http://www.fszek.hu/szociologia/szszda/gonczol_bunozes_komplex.pdf
 (Utolsó megtekintés: 2018. szeptember 2.)
- GYARMATI Orsolya (2016): *Amikor a gyerek felnőtt szerepbe kényszerül*. [https:// csaladhalo.hu/hatter/amikor-a-gyerek-felnottszerepbe-kenyszerul/](https://csaladhalo.hu/hatter/amikor-a-gyerek-felnottszerepbe-kenyszerul/)
 (Utolsó megtekintés: 2018. szeptember 1.)
- HOLLÓSVÖLGYI Zsuzsa (2009): Az identitásról és a serdülőkori identitáskeresésről. In: Janovszki Gabriella – Magyar Gabriella – Dibácziné Ambrus Enikő: *Tanulmányok a pszichológia, fejlesztő pedagógia és a gyógytestnevelés tárgykörében*. Budapest XVIII. Ker. Nev. Tanácsadó Egységes Ped. Szakszolgálat, Budapest. 144–155. <http://files.nevtan18.veresweb.com/200000479-ee3bbef367/19.pdf>
 (Utolsó megtekintés: 2018. szeptember 1.)

- KISIDA Erzsébet (1999): A fiatakorúak veszélyeztetettsége. *Új Pedagógiai Szemle* 49/4. 12–17. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00026/1999-04-lk-Kisi-da-Fiatakoruak.html> (Utolsó megtekintés: 2018. szeptember 1.)
- KOVÁCS Éva – VAJDA Júlia (2002): *Mutatkozások. Zsidó identitástörténetek*. Múlt és Jövő, Budapest.
- LAIBLE, Deborah (2007): Attachment with parents and peers in late adolescence. *Personality and Individual Differences* 43/5. 1185–1197.
- LAZARUS, Richard S. – FOLKMAN, Susan (1984): *Stress, Appraisal, and Coping*. Springer, New York.
- MACINTYRE, Alasdair C. (1984): *After virtue. A study in moral*. University of Notre Dame Press, Notre Dame (IN).
- MÁNDI Nikolett (2016): Család, konstrukció, önségítés: az „ideális” család modellje. *Szociálpedagógia* 8/3–4. 148–152.
- MIHALIK Judit (2016): A leader identitás reprezentációja az élettörténeti narratívában. (Doktori értekezés.) http://phd.lib.uni-corvinus.hu/941/1/Mihalik_Judit.pdf (Utolsó megtekintés: 2018. augusztus 30.)
- MINUCHIN, Salvador (1974): *Families and family therapy*. Harvard University Press, Cambridge.
- MURÁNYI István – PÉNZES Mariann – BARÁTH Katalin (2000): Drog, család, érték. In: *Nevelőotthonban élő fiatalok drogfogyasztása és értékrendje*. Észak-kelet-magyarországi szenvedélybetegségeket megelőző egyesület, Nyíregyháza.
- NÉMETH Krisztina (2013): A terapeuta, a nyomozó és a rendőrspicli. Variációk egy terepmunka értelmezéshez. *Szociálpedagógia* 2/3–4. 48–65.
- PASQUALETTI Ilona (2017): *Balogvilág. Riportregény*. (Magyarország Felfedezése.) Gondolat Kiadó, Budapest.
- PETRES Csizmadia Gabriella (2013): Az önéletírás gyónáskényszere. *Irodalmi Szemle* LVI/3. 58–70. <http://irodalmiszemle.sk/2013/03/petres-csizma-dia-gabriella-az-oeneletiras-gyonaskenyszere-tanulmany/> (Utolsó megtekintés: 2018. szeptember 1.)
- SÁRIK Eszter (2013): Ifjúsági értékrend és deviancia. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 49. OKRI, Budapest. 130–165. http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/006_sarik.pdf (Utolsó megtekintés: 2018. augusztus 30.)
- THOMAS, William I. – ZNANIECKI, Florian (1918): *The Polish Peasant in Europe and America*. The University of Chicago Press, Chicago.

ALMÁDI RÓBERT

MOZAIKOK EGY KERESZTÉNY KÖRLETBŐL

Napjainkban több tucat ország börtöneiben működnek olyan keresztény közösségek, körletek, amelyek a Brazíliából indult APAC mintáját követik. Az APAC betűszó az (Association for the Protection and Assistance of the Condemned – Szövetség az Elítéltek Védelmére és Támogatására) rövidítése. Természetesen a Brazíliában kialakult modell egy az egyben nem adoptálható, mert figyelembe kell venni a nemzeti sajátosságokat, a kulturális környezetet, az adott ország büntetés-végrehajtási hagyományait és stratégiáit. Az APAC legegyszerűbben úgy értelmezhető, mint egy büntetés-végrehajtási rendszerben található keresztény közösség. Azon fogvatartottak csoportja, akik személyesen elkötelezték magukat a Krisztussal való életközösségre. Még egyszerűbben, hogy bűnös emberként – jelen esetben ráadásul elítéltként – csatlakoznak a büntelenhez (Jézushoz), követik példáját, és tartózkodnak az újabb bűn (bűncselekmény) elkövetésétől, illetve megismétlésétől. Írásom célja, hogy a magyarországi APAC mozgalom kialakulásának dokumentumait, a váci körletben készült leíró kérdőív néhány adatát és két interjú adatait egymás mellé helyezve, amellet érveljek, hogy az APAC a 21. századi büntetés-végrehajtás erkölcsi alapú megújításának lehet az alapja. Az APAC-körlet működése nem igényel külön pénzügyi forrásokat. Egy APAC-os fogvatartottal való foglalkozásnak nincs nagyobb költségigénye, mint amit egyébként is egy-egy fogvatartottat az állam költ. Mégis azt látjuk, hogy a magyarországi APAC struktúráját és fejlődését tekintve napjainkban a bevezetési állapotban stagnál, holott azon kevesek, akik részt vesznek benne, mélyreható változásokon mentek keresztül, amely révén ki tudtak lépni a bűnözés – büntetés körforgásából.

EGY DOKUMENTUMFILM HATÁSA

„A szeretet nem luxus”, ezt a magyar címet kapta az a dokumentumfilm,¹ amely az APAC működését mutatja be Brazíliában. A filmből idézek: *„A brazilai San Jose dos Campos városában van egy börtön, amelyikben nincsenek örök, éjjel is maguk vannak az elítéltek, ők zárják be az ajtót is magukra. A börtönben több mint száz fogvatartott van – őket nem is raboknak vagy elítélteknek hívják, hanem »recuperandos«-nak, ami gyógyulót jelent –, az átlagbüntetés 12-13 év, a visszaesők száma 4-5 százalék körül mozog. A híres APAC típusú börtönbe sokan elmennek tanulni, valami újat látni.”* (Roszík 1998: 69.) Az APAC a hetvenes években jött létre, miután az állam képtelen volt működtetni az intézményt, s azt egy keresztény csoportnak adta át.

A filmkockákat nézve két dolog is feltűnő lehet a magyar nézőnek. Az egyik a mélyszegénység, amely ebben a formában nem jellemző a magyar börtönökre. A másik a lelki kiegyensúlyozottság, ami megint csak nem jellemzője a hazai börtönöknek. Az első tehát, amit megállapíthatunk, hogy a siker titka nem a technikai ellátottságban rejlik, hanem a résztvevő emberek keresztényi tanúságtétellel végzett munkájában.

A programot segítők mind önkéntesek és a civil szférából érkeznek, jogászok, tanárok, pszichológusok, szociális szakemberek. Az APAC alapvető filozófiája: „Öld meg a bűnt, hogy megmentsd az embert.” Az APAC tagjai szentül hiszik, hogy a „bűn” és „az ember” nem ugyanaz. Egy ember annyiban bűnös, hogy torzképet alakított ki önmagáról, az apjáról, anyjáról, vagy Istenről. Ezek a képek azoknak a „bűnös” tevékenységeknek az eredményei, amelyeket a számára fontos családtagok vagy tekintélyes személyek részéről tapasztalt életében, s amelyeket megerősítettek a személy saját negatív választásai. A cél ezért, „megölni” a bűnt a torzképek lerombolása által. Ezt csak a példás szerepmodellek hosszan tartó, elkötelezett, feltétel nélküli szeretetén keresztül lehet megvalósítani.

A magyar börtönök képeihez szokott szemnek a szegénység és a lelki nyugalom mellett még egy dolog feltűnhet: a családok, gyerekek, hozzátartozók jelenléte. Az APAC-ban segítők tudják, hogy a javulás csak integrált szemlélettel érhető el. A család ugyanis egyaránt lehet a bűn gyökere és a gyógyulás elsődleges forrása. A fogvatartott gyógyulásának és talpra állásának alapfeltétele az egészséges családi élet kialakítása. AZ APAC-

¹ A film 1995-ben készült, szerkesztője Gregory Harris, producere Penelopé Lee volt. <https://www.youtube.com/watch?v=-K979rB0Nyo> (Utolsó megtekintés: 2019. március 30.)

hoz forduló elítélteket aszerint szűrik, vajon a családja számításba jöhet-e, mint gyógyító közeg. Az elítéltek családjait bevonják a fogvatartottal kapcsolatos tervezésbe és gyógyításba. Már a film alapján is jól körvonalazható a hagyományos állami börtönök és az APAC-körzetek közötti alapvető különbség, melyet a következőképpen foglalhatunk össze:

Állami börtönök	APAC
Erősebb rabok uralkodnak	Választott rabok vezetnek
Kétségbeesés	Remény
Ellenőrzés	Bizalom és segítség
Megközelíthetetlen vezetők	Elérhető vezetők
Külső őrizet	A szeretet és bizalom köteléke
Félelem és gyanú	Tisztelet és béke
Elidegenedés	Barátság és szeretet

A film Roszík Gábor, parlamenti képviselő, evangélikus lelkész, a Magyar Testvéri Börtöntársaság korábbi elnöke kezdeményezésére kapott magyar hangot. Az APAC történetével kapcsolatos kérdéseimre válaszolva így emlékszik vissza a kezdetekre: „Már a kilencvenes évek elején megismerkedtem az APAC programmal, többször találkoztam annak braziliai létrehozójával, Mario Ottobonival, és másokkal is, akik e program szakértői voltak. A Börtönügyi Szemlében nekem is megjelent egy tanulmányom, majd elkészítettük a »Szeretet nem luxus« című film magyar változatát, amit széles körben terjesztettünk, s egy alkalommal bemutattuk a magyarországi börtönök parancsnokainak. Ezeken a fórumokon találkozott az APAC börtön programmal Vatai Gyula váci börtönparancsnok is. Valamikor 2008-ban megkért, hogy beszéljessünk az APAC programról, mert nagyon érdekli. Így került sor egy hosszú beszélgetésre, amikor is elhatároztuk, hogy a váci börtönben létrehozunk egy APAC körletet.”²² A levélből az is kiderül, hogy éppen Vác volt az a helyszín, ahol először lehetett az APAC módszer hazai adaptációját megvalósítani.

Ehhez mindenekelőtt ki kellett dolgozni az APAC módszer pontos leírását. 2008-ban elkészült a „Speciális (APAC) körletek kialakítása büntetés-végrehajtási intézeteinkben” című dokumentum, mely maga mögött tudta a Magyar Testvéri Börtöntársaság, a Tessedik Sámuel Alapítvány és a Magyar Bünmegelőzési és Börtönmissziós Alapít-

²² Idézet Roszík Gábor 2018. február 14-én kelt válaszleveléből.

vány támogatását. A programjukban részletesen kifejtik, miként lehetne hatékonyan működtetni a börtön falain belül. Érdemes hosszabban is idézni ebből a munkából, akkor még csak feltételes módon fogalmazva: „A körletre önként jelentkezhetnének a fogvatartottak a program megismerését követően. Egy a civil programot koordináló szervezet képviselőjével kiegészült bv-s bizottság bírálná el azt, hogy az illető a programban részt vehet-e. A fogvatartottnak nem kell vallásosnak lennie, de kell vállalnia azokat a magatartási szabályok betartását, amelyet a körleten megkövetelnek, a programokon való részvételeket, az együttműködést a segítőkkel, szakemberekkel. Tényleges vagy kvázi szerződést kötne a fogvatartott és az intézet. A körleten az elítéltekből létrejött »önkormányzat« is működne, kontrollált módon. A körlet életének kialakításában a fogvatartottak aktívan részt vennének. A körleten kialakítandó program együttes megvalósításában jelentős szerep jutna a civil specialistáknak (pszichológusok, lelkészek, missziósok, szociális munkások, drámapedagógusok stb.). Rendszeresen megszerveznék a programfelelősök a hozzátartozókkal együtt megtartandó, akár többnapos tréningeket (pl. Cursillo). A civil fél és a Bv. rendszeresen és közösen értékeli és elemzi a fogvatartott intézeti és az otthoni felkészülés állását és lehetőségeit. A munkahely és lakhatás biztosítása kiemelt jelentőséggel bír a szabadulás időpontjában. Ezért szoros együttműködés kialakítása szükséges az önkormányzatokkal, munkaerő központokkal, egyéb hatóságokkal. Minden rezsimben ki lehet dolgozni a fenti alapelveknek megfelelő módszertant.”

Még ugyanebben az évben, 2008-ban a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BVOP) engedélyével elkezdődött a tényleges szervezői és gyakorlati munka. Ismét csak Roszík Gábort idézve: „Az ügynek sikerült megnyerni a börtön lelkészét, Csuka Tamásné, aki egészen nyugdíjba vonulásáig lelke-motorja volt a programnak. Igen pozitív volt a börtön személyzetének a hozzáállása is. Első körben meghatároztuk, hogy mi a feladata az APAC körlet létrehozásában a börtönnek, ill. mi a feladata a Magyar Testvéri Börtöntársaságnak. Mikor a külső feltételek adottak voltak, akkor a jelentkező fogvatartottak közül a börtönparancsnokkal, a börtönlelkésszel, a börtön pszichológusával együtt kiválasztottuk a programban résztvevőket. Igyekeztünk olyan rabokat választani, akik szoros kapcsolatban voltak a családdal és a család is vállalta a programban való részvételt, a rendszeres kapcsolattartást, részvételt a családi beszélőkön stb. Kialakítottuk a körlet működési rendjét, a rendszeres programokat, elfoglaltságokat, a családi beszélők menetét stb.”³

³ Idézet Roszík Gábor 2018. február 14-én kelt válaszleveléből.

A Váci Fegyház és Börtön rendszerébe az APAC-körlet 2009. augusztus 17-én került be a Házirend kiegészítése révén. Nagyon fontosnak tartom megemlíteni azt, hogy a fogvatartottak a büntetés-végrehajtás szabályrendszere mellett, egy szigorú belső rendet fogadtak el Regula néven, a mindennapi életükre vonatkozóan, amit a Házirend kiegészítésében is megemlítenek.⁴ A házirend legfontosabb előírásai szó szerint idézve: „Az APAC-körlet, az APAC-testvériség elsősorban lelki közösség, mely a Váci Fegyház és Börtön már meglévő, »elengedett kéz rendszerébe«⁵ külön fizikai elhelyezéssel illeszkedik be. Az intézet az APAC-körlet működtetését – a börtönben Istenhez megtért fogvatartottak kezdeményezésére – a számára meghatározott büntetés-végrehajtási szabályok között, a differenciált elhelyezés, a normalizáció és az egyéniesítés elvének teljesebb érvényesülése érdekében, valamint a közösségépítés, kiemelten a család közösségének kialakítására végzi. Az itt elhelyezett fogvatartottak saját lelki egységük kifejezésére egymást testvérnek fogadják el, kifejezve azt, hogy Isten saját képmására és hasonlatosságára teremtett minden embert, így Isten előtt emberségben valóban mindannyian testvérek. Ennek fenntartása érdekében saját maguk által meghatározott, szigorú Regula szerint élnek.

A körletre való behelyezést bármely fogvatartott – függetlenül hitbeli meggyőződésétől – kérheti. A behelyezés előfeltétele, hogy a fogvatartott az intézettel, a segítő egyházi szervezettel és az APAC-testvériséggel szerződést köt, vállalva az abban foglaltak teljesítését. Az APAC-körletre való behelyezés akkor történhet meg, ha a szerződést mind a négy fél aláírta, valamint a behelyezésről a Fogvatartási Ügyek Osztálya (Büntetés-végrehajtási Osztály) osztályvezetője döntött.

Az APAC-körletre helyezett APAC-testvérek külön körletrészen, zárkában kerülnek elhelyezésre,

- életrendjüket külön napirend szabályozza,
- a zárkaajtói a napirendben meghatározott időtartamban nyitva vannak, a részükre meghatározott körletrészen mozoghatnak,
- kialakított helyiségekben, területeken tartózkodhatnak, azokat rendeltetési céljuknak megfelelően igénybe vehetik,

⁴ A Házirendet a 36-25-28/2009. sz. parancsnoki intézkedés módosította (DRAXLER 2013: 59).

⁵ Differenciált részlegek kialakítására került sor Vácon, az együttműködő rabokat külön körletekben helyezték el. Elengedett kéz részleg (EKR): „A részlegbe az együttműködő elítéltek kerülnek, akik a szabályokat nem önös érdekeik miatt fogadják el, belátják azok szükségességét és célszerűségét, s töreksenek a normakövető viselkedésre. A bűnmentes életéről való elképzelésük tendenciaszerű (együttműködő)...” (MÓDOS-GÁSPÁR 2010: 60.) Letölthető: 2010/1.http://epa.oszk.hu/02700/02705/00081/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2010_1_045-066.pdf (Utolsó megtekintés: 2019. március 30.)

- látogatás havonta 2×60 perc (törekedni kell a kisebb helyiségben való végrehajtásra),
- csomagküldemény fogadása maximum havonta 2 alkalom,
- telefonhasználat napi 3×10 perc,
- fürdési lehetőség napi $1 \times$ (szabadnapon is),
- feltételek teljesülése esetén részt vehetnek az intézeten kívüli munkáltatásban,
- indokolt esetben huszonnégy órát meg nem haladó időre az intézetből való eltávozásuk engedélyezhető,
- a pártfogó felügyelői szolgálattal, a segítő egyházi szervezetekkel önkéntes alapon rendszeresen tarthatnak kapcsolatot.

Az APAC-körletre való helyezés megszüntethető, ha az elítélt a büntetés-végrehajtás rendjét, az aláírt Szerződésben vagy a Regulában foglaltakat megsérti, vagy más módon bomlasztja az APAC-testvériség lelki közösségét.”

Az elmúlt több mint tíz év tapasztalatát összefoglalva elmondható, hogy az APAC-osok nagyon fegyelmezettek, elkötelezettségükben annyira szigorúak, hogy a nem hasonló gondolkodású fogvatartottak – látva a kötöttségeket – inkább nem vállalják az APAC-körletet, mert többnek gondolják az elvárásokat és a nehézségeket, mint amit a kapott előnyökért cserébe még bevállalnának. A váci sikereket látva Tiszalökön és Mélykúton férfiaknak, Pálhalmán pedig nőknek alakult APAC-körlet 2015-ben. Jelenleg, a 24/2017 OP. parancsnoki intézkedés vonatkozik a körletek rendjére. Abban meg van határozva, hogy a programban maximum 18 fő vehet részt. A kutatási időszak megkezdésekor Vácott a tényleges létszám 16 fő.

Az APAC legnagyobb mérhető sikere a visszaesési ráta. Különböző módszertani mérések (egyszer vagy többszöri visszaeső) alapján Magyarországon a visszaesők aránya 60–70 százalék (Társadalmi Bűnmegelőzés 2003). Az APAC-ban ezek az arányok egészen másként alakultak. Boros Lajos egykori fogvatartott – ma pedig az APAC lelkes támogatója – a vele készült interjúban számokat is mondott: *„Fejből tudtuk. Akkor volt kb. 50 ember, aki szabadult az APAC-ból, abból 2 ember került vissza, ha azt nézzük, hogy a visszaesés, az eltelt öt év alatt ennyi ember került vissza. A visszaesési statisztika az országban 60 százalék, tízből hat, nem pedig ötvenből kettő. Egészen döbbenetes ez a statisztika. Még ha az emberek nem is fogadják el azt a munkát, amit az én hitem szerint az Isten végezett az embereken keresztül, a statisztikát el kellene fogadni.”*

A KÖRLET LAKÓI

Fentebb volt róla szó, hogy nem mindenki vállalja az APAC kööttségeit. Feltételezhető, hogy az APAC-ba belépők valamilyen szociokulturális mintázattal rendelkeznek. 2018 tavaszán ezért egy rövid, 17 kérdéses kérdőívet állítottam össze az akkor 16 fős körletben lévők számára. Mindenkitől és minden kérdésre érkezett válasz. Az első tíz kérdés inkább adatjellegű, leíró, míg a maradék nyolc szabadabb vélemények megfogalmazására adott alkalmat.

Az APAC-osok jellemzően a középgenerációhoz tartoznak (13 fő 36–60 között), a börtön átlagánál iskolázottabbak és inkább kötődnek a városokhoz. Hetvenöt százalékuknak van érettségije, öt még diplomával is rendelkezik. Községből mindösszesen ketten érkeztek, a többiek városból, illetve nagyvárosból. Ugyancsak fontos hangsúlyozni családi kötelekeiket, a 16-ból 10-en élettársi, házastársi kapcsolatban élnek, négyen nőtlenek, ketten elváltak. Ami azonban az APAC szempontjából a leglényegesebb – lévén egy keresztény programról szó –, hogy mindenkinek volt korábban egyházi kötődése, tízen protestáns egyházakhoz (főként reformátusok), hatan pedig a katolikus egyházhoz tartozónak vallották magukat. Valamennyire is rendszeresnek nevezhető hitéletet azonban csak nyolcan éltek korábban. Persze, ha figyelembe vesszük a hazai viszonyokat, ez az arány kiugróan magas.

Kora:

Kor	18–25	26–35	36–45	46–60	60 felett
Válaszok száma	0	2	9	4	1

Legmagasabb iskolai végzettsége:

Kevesebb mint 8 általános	0
8 általános	1
Szaktanfolyam / szakiskola / OKJ-tanfolyam	3
Érettségi (szakközépiskola, gimnázium)	7
Diploma	5

Budapest	Megyei jogú város	Város	Község	Tanya	Hajléktalan
4	3	7	2	0	0

Családi állapota:

Nőtlen	Házass	Élettársi kapcsolatban	Elvált	Özvegy
4	4	6	2	0

Mely felekezethez tartozik?

Római katolikus	6
Görög katolikus	0
Görögkeleti / ortodox / pravoszláv	0
Evangélikus	1
Református	8
Unitárius	0
Baptista	1
Hetednapi adventista	0
Metodista	0
Egyéb közösséghez tartozik	0

Jelenlegi, kiszabott büntetésének összideje:

Büntetés időtartama	0–5	6–10	11–15	16–20	21–25	26–30	tényleges életfogytig.
Válaszolók száma	7	4	2	1	2	0	0

Jelenlegi büntetésében eltöltött idő:

Büntetésben eltöltött idő	0–5	6–10	11–15	16–20	21–25	26–30	t. é.
Válaszolók száma	11	1	3	1	0	0	0

Eddigi élete során büntetésben eltöltött összes idő, ide nem értve a mostani büntetést:

Büntetésben eltöltött idő	0–5	6–10	11–15	16–20	21–25	26–30	t. é.
Válaszolók száma	2	2	1	2	0	0	0

Büntetése előtt gyakorolt-e hitéletet? Ha igen, hol, mikor, mely körülmények között?

Soha nem élt hitéletet: 8

Igen, ref. gyülekezetben, heti rendszerességgel: 1

Római katolikus nevelést kaptam, amikor elhagytam a hitemet, olyan dolgokat tettem, amik idevezettek; ezért szakítottam az előző életemmel és a HIT irányába fordultam: 1

Otthonomban, de rendszertelenül: 2

Igen, községi gyülekezetben: 1

Gyerekkoromban: 1

Hívőnek tartottam magamat, de aktív hitéletem nem volt: 1

Igen, falusi templom: 1

Már az eddigiekből is látszik, hogy az APAC-osok társadalmi tőkéje (iskolázottsága, családi háttere) a börtönviszonyokhoz képest különösen jónak mondható. Börtönbe kerülésük okát nem kérdeztem meg, de sokatmondó, hogy viszonylag alacsony büntetési időt kaptak. Csupán öten vannak tíz év feletti elzárással bent, hétnek az öt évet sem éri el a büntetése. Igaz, heten nem első büntetésüket töltik, tehát az APAC-osok nagy részére is áll, hogy kriminalitásra hajlamos közegeből érkeznek, ahol a szabadulás után nagy a kockázata a visszaesésnek. Az APAC fent már idézett visszaesési rátáját tehát ennek fényében még komolyabb sikernek értékelhetjük. A körletben lakók szociális háttérét összegezve elmondhatjuk, hogy a börtön átlagánál iskolázottabb, urbánus környezetben élő, családi kötelekkel rendelkező, jellemzően nem „nehézsúlyú” fogvatartottakról van szó. A csoportba való bekerülésnek tehát van bemeneti szűrő jellege.

A kérdések második fele véleményekre volt kíváncsi. Ezek szó szerinti idézése annál is inkább indokolt, mert jelzik az APAC-tagok nyelvi kompetenciáit, azt, hogy a kérdésre koncentrálnak adekvát válaszok megfogalmazására képesek.

Véleménye szerint melyek az APAC előnyei? *„Itt nincs dominanciaéreztetés egymással szemben.” „Itt mindenki kezében Biblia van, igyekszik mindenki Isten felé fordulni.” „Havonta van APAC-beszélő, ami igen családias.” „Közös imádságok, amelyekkel egymást is segítjük és erősítjük.” „Nincsenek a börtönben megszokott negatív, agresszív reakciók a vallással szemben.” „Békesség és egység van köztünk – ez egy igazi közösség.” „Közelebb visz Istenhez, erősíti a hitemet, jó emberekkel vagyok együtt.” „Olyan emberként lehet tölteni a büntetést, ahol hasonlóképp gondolkodnak, és jó példát mutatnak. Hitéletben és kapcsolattartásban is pozitív.”*

Véleménye szerint melyek az APAC hátrányai? „Van ilyen? Nincs.” „A részlegre való bejutás.” „Jobban meg kéne szűrni a fogvatartottakat.” „Ilyet még nem tapasztaltam.” „Kevés a létszám.” „Furcsán »viselkednek« a kívülállók.” „Az istentiszteleteken kívül nem sok lehetőség van a tanítások mélyebb elsajátítására.” „Sokan irigyelnek, mások kiközösítenek, ezt nem mindenki tudja felvállalni.” „Kicsi – van, ahol nincs.”

Mit vár az APAC-tól? „Könnyebb reintegrálódást a civil életben.” „Olyan testvéreket, akik befogadják az Igét.” „Békés, nyugodt légkört a börtönben.” „Lelki fejlődést, alázatgyakorlást, a jelenlegi légkör megőrzését.” „Szorosabb kötelék a Teremtőhöz.” „Jobb útra térést.” „Még több megtérőt.” „A hitben való fejlődést, nyugodt környezetet a vallásgyakorláshoz, elmélyüléshez.” „Lelki fejlődést, hogy az elvetett mag gyümölcsöt teremjen bennem.” „Elsősorban a hitéletben való előrelépést, bibliaismeretet. A családomon belüli kapcsolattartás erősítését, a közös istentiszteleti alkalmakon a zenetanulásban fejlődést, pozitív kép alakulhasson ki rólam.”

Elítélt társai hogy vélekednek az APAC-beli tevékenységéről? „Pozitív irányú gondolkodásra készíti őket.” „Sokan irigyek, azt gondolják, hogy nagy, sok előnnyel jár az APAC.” „Nem hisznek benne.” „Pozitívan. Mindenből igyekszem kivenni a részem. Számíthatnak rám.” „Véleményük szerint folyamatosan fejlődöm.” „Nem értik, a furcsától az utálatig széles skálán mozog a megítélés; de egyszerűen nem értik.” „Az APAC-on kívüliek nem ismerik a belső életet, tehát a véleményük nem irányadó.” „Nagy részük hozzáállása támogató, kisebb részben tapasztaltam meg nem értést, csúfolódást.”

Ön szerint a börtön személyzete hogy vélekedik az APAC-ról? „Segítőkészek, támogatják. Negatívumként említeném meg, hogy az APAC-beszélő egy órával rövidebb lett, valamint a hazai ételek behozatalát megszüntették.” „Sajnálják, irigylik a + 3órás istentiszteletet, beszélőt.” „Van, aki kineveti – van, aki elfogadja.” „Meglátásom szerint kellemesen csalódnak, és amikor eljönnek egy APAC-beszélőre, ott a véleményük is pozitív irányba változik.” „Vegyesen. Van, aki elismeri a létjogosultságát, van, aki felszámolná!” „Véleményem szerint, egy ilyen környezetben, aki fokozottan figyel a szabályok betartására, kiemelkedik a tömegből. Emeltebb, kulturáltabb személyekről pozitív az örök véleménye.” „Békésebbek, nyugodtabbak (az APAC-osok).” „Vegyes, a többség nem tudja mi ez!” „Mivel a személyzet sem ismeri a belső életünket, igazán ők sem tudnak megfelelő véleményt alkotni.” „Vannak, akik érdekből, vannak, akik hitélet miatt vannak itt. Egy felügyelő ezt kérdésként nekem szegezte. Őszintén tudtam neki válaszolni: az egyik nem zárja ki a másikat.”

Saját életében milyen pozitív és negatív változásokat tapasztalt az APAC-hoz való csatlakozása után?

Pozitív: „Istenhez térésem óta őszinte érzéseimet közvetítem. Ezáltal az Istenhez vezető utat igyekszem erősíteni.” „A családomhoz szorosabb kötődést, a hithez való kapcsolatom megerősödését tapasztaltam. Türelmesebb és megértőbb lettem. Megtaláltam a lelki békét.” „A családom tagjai elfogadóbbak is lettek – megváltozott az életfelfogásom, a fontossági sorrend.” „Saját életemben tapasztaltam a higgadtságot és fegyelmet. Megfelelő lelkigyakorlat segít a napi stressz levezetésében, és mentálisan is épít.” „Több bennem a szeretet.” „Kiegyensúlyozott vagyok, és nincs negatívum.” „Csak pozitív: békesség, erősödő hit, elfogadás, jobb közérzet; és már a hit próbájaként élem meg a nehéz helyzeteket – helyesen szeretnék cselekedni.” „Megtanultam zenélni, visszajött a feleségem. Bibliaismeretre tettem szert, gyakran álmomban imádkozom. Nincs balhé körülöttem, békés emberek között élhetek – talán jó példa tudok lenni.”

Negatív: „Nincs.” „Negatív hatását nem éreztem.” „A többi fogvatartottal való kapcsolat felszínesebb lett – ez pozitív is lehet.” „Kiegyensúlyozott vagyok, és nincs negatívum.”

Tervezi-e, hogy a kiszabadulása után is folytatja hitéleti tevékenységét? Ha igen, hol, milyen körülmények között? „Szeretném folytatni, melyhez segítséget kapok a családtól, volt fogvatartottaktól, lelkészektől.” „Még nem tudom, hogy hol, de egy gyülekezetet fogok keresni.” „Persze, Budapesten, a barátaim körében, mert ők is megtértek, és egy olyan felekezetben, ahol tényleg van hit.” „Igen, folytatni fogom. Otthon reggel és este, hétvégére pedig keresek majd egy szimpatikus közösséget.” „Természetesen folytatni fogom a hitéletemet. Szeretném a családomnak is bemutatni Jézust, mint megváltónkat.” „Tervezem; a helyszínt nem tudom, mert majd a munkámtól fog függeni. De az 100%, hogy folytatom, és a családom is be fogom vonni. Ha elérem a nyugdíjkorhatárt, tervezem magam továbbképezni egy megfelelő teológiai oktatási intézményben.” „Szeretnék kántor lenni. Nem tudom, hogy van-e lehetőség arra, hogy ilyen iskolába / képzésbe már idebent jelentkezhessek.” „Tervezem, hogy gyermekeimet hitélet szerint neveljük a párommal. Szeretnék egy gyülekezet aktív tagja lenni, és elnyomottabb embertársaimnak kívánok segíteni. A kijelölt ösvényről letérni nem szeretnék, kérek magamnak megfelelő erőt, hogy a felkínált kísértésnek ellent tudjak állni. Ámen.”

A válaszokból kitűnik, hogy az APAC legfontosabb szervező ereje maga a hit és a hit által megélt közösség. Ez a közösség befelé rendkívül erős, kifelé vegyes a kapcsolata. Hogy a többi elítelt nem mindig elfogadó, talán nem meglepő, de érdekes, hogy sokan a börtön személyzete részéről is elutasítással találkoznak. A válaszokból jól kirajzolódik egy önismeretre alapozott helyzetértékelés és tervezési, döntési stratégia. A körletben kialakul a fogvatartottak biztonságérzete, a kedvezmények nagyobb önállóságra, lokális autonómiára adnak lehetőséget. A nyers erő, „aki az erősebb” rendező elve helyett a szeretet és a bizalom nyelve válik uralkodóvá. A válaszokból kitűnik, hogy ezek a fogvatartottak a civil társadalomba való, annak értékrendjét követő beilleszkedést terveznek, célokat határoznak meg a maguk és családjuk számára. Aktívak a börtönön belül az önképzésben, szakmákat sajátítanak el, és dolgoznak. A munkavégzés alapfeltétele egyébként is az APAC-ba kerülésnek. Külön meg kell említeni, hogy az értékrend- és életszemlélet-változásukat látva sok esetben helyreállt családi kötődésük is. A családdal való kapcsolatuk sokkal szorosabbá vált, rendszeresen keresik egymás társaságát.

ÉLETUTAK

Két életutat választottam bemutatásra, amelyeken keresztül mélyebben be tudunk tekinteni az APAC által elért változásokba. Egy-egy ember gondolkodásának a megváltozását és ennek mértékét a teljes életút szemléltetésén keresztül, annak mélységeinek feltárásával tudjuk a legjobban megmutatni. A korábban bűnözésre életvitelszerűen be rendezkedett, többszörös visszaesők példája tűnik a legkézenfekvőbbnek.

A Barát:⁶ *Szegény nagycsaládba született bele, mély szegénységbe. Édesanyai ölelésben, érintésben soha nem volt része... Apja féltékeny szeme nem engedélyezte az éltető szeretet legapróbb kinyilvánulását sem. Az iskolát nem kereste, inkább kerülte. A tanulás nem érdekelt, úgy bukdácsolta át az éveket, hogy használható tudásra alig tett szert. 11 éves kora óta csak a bandázáson és a bűncselekményeken járt az agya. Mivel szeretetet, ölelést ott-hon soha nem kapott, az utca fejezte be a kiképzését az életben maradásra. Példaképei így*

⁶ A személyi jogok tiszteletben tartása végett nem használhattam fel valódi nevét. Ezt a fantázianevet – a fogvatartott barátságos természetére utalva – én adtam neki.

az utca hősei lettek, akik „bizonyítottak” már, és túl voltak már több rázós balhén. Egészen fiatalon, már 15 évesen kapta első ítéletét, 18 hónapot, amit Tökölön kellett letöltenie. 26 éves koráig Sándorháza és Márianosztra következett sorozatos betörések elkövetése miatt. Úgy érezte mindig, hogy csak magára számíthat. Fokozatosan csúszott lejjebb és lejjebb. 2009-ben már rablásért ítélték el, amit Miskolcon töltött le. Életvitelét, gondolkodását mi sem jellemezhetné jobban, mint az, hogy a börtönből való szabadulásai után ismerősöknél vagy a testvérénél lakott, gyökeret verni sehol sem tudott. Pár hónap munkavállalás után elmaradt a folyamatos munkavégzésből, nem bírta elviselni a munkahelyen való tartózkodást. Vonzóbbnak tűnt elvenni más tárgyait, mint előteremteni kétkezi munkával a rávalót. Rövid szabadlábbon töltött életszakaszában élettársi kapcsolatot létesített, amiből született egy fiúgyermek. 2012-ben bünszövetkezetben elkövetett emberölésért kapta a súlyos ítéletét. Ezért már összbüntetésként 30 évre ítélték el... Miskolcra szállították Budapestre, a „Körútra”, de menet közben a rabszállító autó megállt Vácott és meglepetésére idekerült büntetési idejének letöltésére. Azt mondta ekkor magában: „Na, én ezt nem bírom ki, végzek magammal.” Este zárkatársai biztatására kitöltött egy kérelmet, hogy elmehessen egy összejeövetelre. Ott egy másik elítélt azt kérdezte, hogy imádkozhat-e érte? Most már úgymint mindegy – gondolta –, hiszen ő már döntést hozott az életéről.

A prédikációt hallgatva remény támadt a szívében. Majd azt gondolta magában: „Ha ennek a Jézusnak ezzel a testtel, múlttal, étellel kellek, amit én teljesen tönkretettem – akkor megpróbálom.” Éjszakába nyúlóan nem tudott aludni, mert azt érezte, hogy történt vele valami. Este a zárkában ült a priccsén, és zárkatársai kérdezték tőle, hogy mi történt vele? Istennel beszélgetett egész este. Nem tanította vagy mondta ezt neki soha senki, de ő három napig sorolta Istennek a bűneit – azokat megbánva. Ezek után jelet kért. Hamarosan, „váratlanul” értesítették, hogy újra tárgyalják az ügyét. A tárgyalásra két hónap múlva került sor, másként bírálták el az esetét, és az összevont ítéletét, a 30 évet 23-ra csökkentették. Az imameghallgatás megerősítette hitében. A Biblia vált kedvenc olvasmányává. Amint közeledett Isten felé, az Isten úgy került közel hozzá, és így mélyült el megihitté, még szorosabbá kapcsolatuk. Szimbiózisban élnek. Levelező tagozaton bibliaiskolát végzett, hogy lexikális ismeretei bővíljenek. Istenre mint édesapjára tekint, és ez a változás kihat élete minden területére. Testvéreivel rendeződtek a vitás kérdések, mindenkitől bocsánatot kért. Mindennap imádkozik értük. Élettársával és kisfiával rendezetté vált a kapcsolata, ami itt a börtönlétben számára nagyon fontos. Édesapjának megbocsátotta

az ellene elkövetett bűneit, és ő is bocsánatot kért az ellenük elkövetett vétkeiért. Ígéretet kapott tőle, hogy hamarosan meglátogatja őt a beszélőn. Eddig ezt apja még sohasem tette meg, még amikor közelebb volt hozzá elhelyezve, akkor sem, – de ő bizakodva néz a jövő elé. 2016-ban sikerült átkerülnie az APAC-körletbe.

Kérdésemre, hogy mit jelent számára az APAC, így válaszolt: *„Szoros baráti kapcsolatot, megegyező gondolkodásmódot, közös értéket, érdeklődést. Továbbá, amit sosem kapott: feltétel nélküli bizalmat és őszinte szeretetet. Nagyon fontosak számára a családi beszélők, ahol lehetőség van rá, hogy minden hónapban egy szombati napon találkozhaszon szereteteivel, és közösségben legyenek keresztény börtöntársaival és azok családjával. Itt erősíteni tudják a családi összetartozást, mesélhetnek az új, megtalált életükről.*

Mióta Istennel „találkozott”, 3 OKJ-s szakmát sajátított el: nyomdaipari szakmunkás (könyvkötő lett a börtön nyomdájában), faipari szakmunkás és épület-karbantartó végzettséget szerzett. Zenélni tanul, ill. angolul és spanyolul önszorgalomból. Terveiről faggatom még: Most fogja letenni az érettségit és jelentkezni szeretne a teológiára... Misszionárius szeretne lenni a családja és a többi börtönlakó felé. Munkából, keresetből szeretne élni, boldog családban. Megrendítőek szavai, amikor felelősségről és kötelességről beszél. Csillogó szemmel mesélte a történetét, amikor ideért. Megelevenedik előttem életútja: miként a tanulatlan, műveletlen kis cigánypurdéból – aki koszosan rúgta a porban a bőrfocit – a bibliaolvasás egy választékosan beszélő, gondolkodó értelmiségi férfit nevel. Hiteles ember – elhiszem neki, hogy célba fog érni.

A Krisztuskövető:⁷ *Vidéki kisvárosban, nagycsaládban született, öten vannak testvérek. Édesapja a „fekete vonattal” járt Budapestre dolgozni, ritkán találkoztak, mert munkája miatt havonta egyszer jutott haza. Öccse kéthónapos korában súlyos égési sérüléseket szenvedett, és élethossziglan ápolásra szorult, ezért édesanyja otthon maradt. Mélyszegénységben teltek a gyermek évei. Jellemző példa erre, hogy testvéreivel úgy jártak iskolába – délelőtt és délután volt oktatás –, hogy útközben cseréltek ruhát, cipőt. Otthon nem volt áram, vezetékes ivóvíz. Esténként petróleumlámpa vagy mécses volt, a gyertya már luxusnak számított. Az apa távollétében az utca nevelte őket. Egyenesen vezetett az útja a kisegítő iskolába, ahol a 8 osztályt elvégezte. Hamar bekerült az idősebb fiúk társaságába, bandázni kezdett velük, mert ezt látta követendő példának. Már ekkor eldön-*

⁷ Személyi jogainak tiszteletben tartása végett nem használhattam fel valódi nevét. Ezt a fantázianevet én adtam neki.

tötte, hogy ha valamikor családot alapít, akkor családjának jobbat szeretne: azt, hogy sose éljenek szegényen, mint ők. Házastársi kapcsolatából 4 gyermeke született. De ehhez a bűn útját választotta megoldásnak. Betörés, lopás, rablás, majd a büntető intézetbe való bevonulás helyett a szökést választotta. Előállították, Vácra szállították, ahol gyorsan felvette a börtönritmust. A hierarchiát ismerve eldöntötte, hogy ő lesz a zárkában a góré, nem enged a huszonegyből! Börtönbe kerülése után egy évvel megszakadt a házastársi kapcsolata, ami óriási törést okozott az életében. Ez a lelki megrázkódtatás annyira megviselte, hogy önveszélyesség miatt ágyhoz kötözték, és pszichiátriai kezelésre szorult. A tükörbe nézve megijedt önmagától. Közben jogerőre emelkedett a bíróság döntése, és nagy ítélettel átke-
rült a fegyház szintre.

A cellába belépve a legnagyobb megrökönyödésére azt látta, hogy cellatársa Bibliát olvas... de ő elhárította a közeledését. Később invitálta istentiszteletre. Úgy gondolta, hogy számára ott kedvező dolgok is történhetnek, egy kis „bizniszelést” tervezett. Cellatársai felhívták a figyelmet rá, hogy kerülje Boros Lajost (ő közben 2015-ben szabadult, róla később bővebben írok), mert „az” saját magát is „feldobta”. Volt egy elképzelése, hogy milyen egy istentisztelet. Csuklyás emberre, filmvetítésre számított. Ehelyett egy elitelt – aki büntetésének a 16. évében járt – prédikált Istenről. Úgy beszélt Istenről, mint aki a saját édesapját mutatja be. Az járt a fejében, hogy ez az ember annyi ideje itt van már, de nem bolondult meg, az eszénél van. Ő teher alatt, az a rab pedig felszabadult volt szemmel láthatólag, pedig a büntetéséből még 6 éve volt hátra... Arról beszélt, hogy ha elengednék a hátralévő büntetését, de a régi életét kellene élnie, akkor sem cserélné el a megtalált új életével. Nem értette a helyzetet, azt, hogy elitelt társának mi haszna származik ebből, hogy mi a célja ezzel, és hogy kinek akar megfelelni... (Közben egy csomó rossz gondolat forgott a fejében: a régi öngyilkossági kísérletei, ágyhoz kötöztetése, érzelmi labilitása.) De mindenekelőtt meg akart gyógyulni. És ekkor Boros Lajos elkezdett beszélni a gyógyulásról. Az orvosok nem tudták meggyógyítani, itt pedig azt hallotta, hogy Isten meg tudja gyógyítani! Beszélt a lelki gyógyulásról, hogy kihez forduljon, a megtérés útját hirdette nekik. Utána énekelni kezdték a „Sokszor úgy érzem”⁸ című dalt, úgy érezte, hogy ez az ének – minden szava – neki szól. Egy döntést hozott, behívta az életébe Krisztust. Minden bűnével Jézushoz járult, és érezte azonnal, hogy Isten elfogadta és szereti őt. Másnap reggel jöttek a haverok a sorakozón, és azt tapasztalták, hogy cimborájuk megváltozott. Ő lepődött meg saját

⁸ A dal szöveggel: *Keresztény könnyűzenei kottatár*. Letölthető: <http://www.kottacsere.hu/?p=1483> (Utolsó megtekintés: 2019. március 30.)

magán a legjobban. Megszabadult a börtön tiltott dolgaitól, bár senki sem mondta ezt neki – ösztönösen ezt választotta, mert tudta ott belül, hogy Istennek ezek a dolgok nem tetszenek, és ez nem jó a számára. A társai ezt először nem akarták elhinni neki, majd komolyan vették és tiszteletben tartották a döntését. Az új élet láthatóvá vált, és ez mások számára is vonzóvá lett. Hiányzott a család, a felesége és a gyerekek. De ima által megnyugodott, el tudta engedni a magány érzés fájdalmát, a vágyat, a szerető ölelés hiányát.

Hat hónappal később Csuka Tamásné Margitka (az akkori bv. lelkész) segítségével került az APAC-ba a fegyházból. Itt barátokra, lelki társakra talált. Amikor belépett a körletbe az első, amivel találkozott az volt, hogy körben ültek és imádkoztak. Mindenki kezében Biblia volt, „ő meg még a Mi Atyánkat sem ismeri” – gondolta, de feltétel nélkül elfogadták őt. A körletben hangszerek voltak és hangos énekkel dicsőítették az Istent. Lelki gyógyulást talált. A körletben, a tévében a természet világát bemutató filmek mentek, de legtöbbször még az sem, mert ki volt kapcsolva a televízió. Nem a következő bűncselekményt tervezik meg és képezik ki magukat rá, egészen más a téma: az „Istennel járás a falakon túl... Nem úgy szeretnék élni, amint a társadalom elvárja tőlem, hanem úgy, ahogy az Isten elvárja tőlem. A világ olyat kér tőlem, amit nem tudok betartani” – az Isten jelenlétében azt látta, hogy milyen „szemét” az élete. Ezt az emberek képtelenek voltak megmutatni, mert ők megítélés szintén „szennyesek” voltak. Korábban az tartotta életben, a terve, hogy meg fog szökni. Istennel való találkozása után lehetősége nyílt volna erre – bár súlyos büntetés várt még rá, de már eszébe sem jutott régi terve. Megkapta azt a bizalmat, hogy kilépjen a börtön falain kívülre kísérettel, hogy más embereknek mondja el az élete megváltozásának történetét. Távoli börtönök lakóinak, iskolákban és különböző felekezetek rendezvényein. Naponként megéli azóta is, a belső szabadság tényét. Amit korábban Boros Lajos szájából hallott: nem cserélné fel az újat a régivel. Szülei meglátták az APAC-os beszélőn az új életét. Egy évre rá, – azóta is – már ők is Bibliát olvasnak, gyülekezetbe járnak, „Isten barátaivá” váltak. Testvérei kábítószerfüggők voltak és rossz szokások rabjai, de a bizonyágtételét hallva, látva a megváltozott életét, ők is hitre jutottak a Krisztusban. Az állami börtönből szabadultak szlogenje, hogy „küldjél majd egy képeslapot”. Ezzel szemben a régi APAC-osok, akik már szabadultak, segítik őt is. Ő már két éve rendszeresen csomagot kap, egy olyan embertől, akit korábban nem is ismert. Feltöltik a telefonját, anyagilag is támogatják őt. Segítő kezek várják szabadulás után, hogy új életet tudjon kezdeni. Elhatározta, hogy fizetésének tíz százalékával ő is segíteni fogja majd Isten munkáját a börtönben lévő APAC-osok között.

ZÁRSZÓ: VÁC BÖRTÖNKÁPOLNA

A lakat lekerül az ajtóról, mikor belépünk az ódon épületbe. Lassan körbejár a tekintetem, úgy mérem fel a helyet, hogy el tudjam mesélni, hogy mit láttam. Három évtized alatt épült – 1855–1885 között. Öreg épület, megkopott kövezet, öreg harmónium. A falakat virágmotívumokkal ékesítették egykor, színezett üvegablakok, az ajtó felett egy hatalmas, hatszirmú fehér-piros rózsablak vonja magára a figyelmet. Egyszerűen díszített, faragott, nyolclapú tartóoszlopok tartják az egykori karzatot. Bár eredetileg is már a börtön lakói számára épült, érdekessége, hogy abban az időben a város közönsége számára is nyitva állt. A korábbi alsó bejáraton keresztül érkeztek a város polgárai, a karzaton foglaltak helyet az egykori fogvatartottak. Jól szimbolizálja a Biblia szellemiségét: az Isten közös, a szabad és a szabadságát elvesztett emberek számára egyaránt. Később ez megváltozott, sőt, egy rövidebb, embertelen korszakban még tovább romlott a helyzet, amikor a templomot megfosztották funkciójától, menesztették a lelkészt is. 1950-ben raktár, majd munkahely létesült a helyén, a karzatot kíméletlenül leponyvázták, hogy még véletlenül se tudja meg senki, hogy mi is volt itt korábban.

Sokan érkeznek az istentiszteletre, mindenki ismer mindenkit, csak én vagyok a többség számára idegen. Amint meglátnak, udvariasan, őszintén, kíváncsian üdvözlőnek. Barátságosak egymással szemben és velem is. A város bármelyik gyülekezetében lehetnénk, csak a ruházat egysíkúsága emlékeztet arra, hogy börtönben vagyok. Gyorsan betelnek az előkészített székek, nyolcvan férfi gyűlt össze, hogy megvárja, hogy Isten mit is akar üzeni nekik a mai napon. Egy megzenésített verssel kezdődik az istentisztelet, Loyolai Szent Ignác imájával:

Fogadd el, Uram, szabadságomat,

Fogadd egészen.

Vedd értelmemet, akaratomat

S emlékezésem.

Mindazt, amim van, és ami vagyok,

Té adtad, ingyen.

Visszaadok, Uram, visszaadok

Egyszerre, mindent.

Legyen fölöttük korlátlan úr

Rendelkezésed.

*Csak egyet hagyj meg ajándékodul:
Szeretnem téged.
Csak a szeretet maradjon enyém
A kegyelemmel,
S minden, de minden gazdagság enyém,
Más semmi nem kell.⁹
(Sík Sándor fordítása)*

Ezt követik különböző dalok, úgynevezett dicséretetek. A többség lelkesen, hangosan dicséri az Istent, az újak a kivetítőt követve kapcsolódnak be. Különböző családi háttérű, képzettségű és életkorú férfiak gyülekezete ez. Egy megvalósult ökonómia. A jogosan kiszabott büntető ítélet választja el őket a társadalomtól, de itt most talán kapnak egy fogódzót, hogy ítéletük letöltése után más szemlélettel lépjenek ki a börtön kapuin. Többségüknel látszik, hogy tudja ezt, és számukra fontos, hogy Istentől üzenetet kapjanak. Vannak, akik még most ismerkednek ezzel az „istenes” gondolkodással.

Itt lehet megérteni, hogy miért olyan erős az APAC. Olyan, mintha egy mágnes lenne a terem jobb első sarkában. Odatömörülnek ők – a Krisztust követők. Én a bal hátsó sorban ülök leghátul, és úgy tűnik, hogy minél távolabb vagyok attól a ponttól, úgy gyengül az elkötelezettségem Jézus felé. Egy furcsa hierarchiát vélek felfedezni ebben. Ők fegyelmeztettek, kiegyensúlyozottak, jókedvűek. Felismerhetőek, mert jó lelkiállapotban vannak. Az APAC részleg önálló blokkal véteti magát észre. A prédikáció előtt a lelkész kérésére két önkéntes spontán imádkozott, hálát adott a jelenlévőkért és Isten áldását és vezetését kérte a találkozóra. Utánuk két elítélt következett. Az első röviden, a Bibliát véve alapul fejtette ki mondanivalóját, a hívők felelősségéről szólt. Az 1Kor 9,16¹⁰ volt a közepe, az Isten „kényszerítéséről”. „Az evangéliumot hirdetem, nem dicsekedhetem, mert szükség kényszerít engem. Jaj ugyanis nekem, ha az evangéliumot nem hirdetem.” Aki már tudja, hogy mi a jó és helyes, az már örömmel és jószántából adja tovább a jó hírt. Bizonyágtételében elmondja, hogy ez nem volt mindig így. Bár még csak 36 éves, de 15 évet töltött állami gondozásban és 13 évet börtönben. A hátralévő életét már teljesen másképpen fogja élni. Az Istennel. A másik elítélt mondanivalója kiegészíti az előtte szólót. APAC-os ő is, a „Barát”. Pedig nem egyeztettek arról, hogy mi fog elhangozni. Magáról a bizonyágtételről szól:

⁹ <http://www.keresztenyelet.hu/loyolai-szent-ignac-imaja-01/> (Utolsó megtekintés: 2018. december 3.)

¹⁰ Károli-Biblia 1990.

„Csak arról beszélhetek, amit megtapasztaltam.

Az igazságot.

Krisztus az Út, az Igazság (Valóság) és az Élet” (Jn 14,6).¹¹

„Felelősek vagyunk a körülöttünk lévő emberekért. A zárkában, a munkahelyen elmondhatjuk és el is kell mondanunk! Ez a kötelességünk. Szeretet, az embertársaink iránt” – hangoztatja. Felelősség. Kötelesség.

A börtönlelkész, Gotfried Richard folytatja, ahol a két elítélt abbahagyta. Lukács evangéliuma 10. fejezetének 38. versétől¹² olvassa Isten ígétét. A jeruzsálemi útról beszél (az ember földi élete), a helyről, ahová Jézus megy meghalni. Csak az nem mindegy, hogy mi történik az úton, míg az ember odaér. Megállók vannak, amint a történetben is, van, ahol Jézust befogadják. Míg ő beszél (Jézus), a történetben Mária és Márta vitatkoznak – Jézus pedig útban van Jeruzsálemben, a keresztre. *„Ne engedd meg magadnak a szemedet levenni Jézusról! A sokról vedd rá az Istenre. Egy a szükséges dolog – Mária Jézust választotta. Egy a fontos, hogy megtudd, hogy mit kell tenned, hogy mi az elhívásod. Jézus a főpapi imájában elmondja azt, hogy elvégeztem a munkát, amelyet reám bízta, hogy végezzem azt.” (Jn 17,4.)¹³* Minden szolgálat, ami nem Jézus lábaitól indul el, az eleve elhibázott. Sorra felfűzi a Bibliában található példákat, amelyek alátámasztják mondanivalóját hitelességét. *„Hanem keressétek először Istennek országát, és az ő igazságát; és ezek mind megadatnak néktek” (Mt 6,33).¹⁴* *„A jórészt soha, senki nem veheti el tőled!”* Hangzik el utolsónak, hogy erősítse, nyomatékosítsa az elhangzottakat. Közös imádsággal zárul az alkalom. Lényegre törően hangzanak fel a szavak, túljutnak a karzat magasságán, a torony magasságán: Mi Atyánk... A sok férfiszív ekkorra összeszelődött. Névsorolvasás.

Közösen, együtt énekel a közösség:

*Egész lényem átadom,
Tiéd legyen minden gondolatom.
Az életem Rád bízom,
Nálad van az otthonom.¹⁵*

Ezzel a dicsérettel zárul az alkalom. A lelkész az ajtóban személyesen búcsúzik el a jelentektől.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ <https://tabs.ultimate-guitar.com/tab/1745861> (Adele Jonatán)

IRODALOM

- DRAXLER Ferenc (2013): APAC-körlet a Váci Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle* 32/4. 55–70.
- Károli-Biblia (1990): *Szent Biblia*. Ford.: Károli Gáspár. Magyar Bibliatanács, Budapest.
- MÓDOS Tamás – GÁSPÁR János (2010): Differenciált rezsim a Váci Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle* 29/1. 45–66. Letölthető: 2010/1.http://epa.oszk.hu/02700/02705/00081/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2010_1_045-066.pdf (Utolsó megtekintés: 2019. március 30.)
- Roszík Gábor (1998): A szeretet nem luxus: a braziliai APAC-börtön. *Börtönügyi Szemle* 17/1. (1998. március) 69–84.
- Társadalmi Bünmegelőzés (2003): Társadalmi Bünmegelőzés Nemzeti Stratégiája. Budapest 2003. június. Kézirat. Letölthető pdf-formátumban: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=T%C3%A1rsadalmi+B%C5%Bmegel%C5%91z%C3%A9s+Nemzeti+Strat%C3%A9gi%C3%A1ja>

KETTŐS NÉZŐPONT

**Interjú *Gotfried Richárd* börtönlelkésszel és *Vatai Gyula* ny. bv. ezredessel,
a Váci Fegyház és Börtön korábbi parancsnokával (2018. augusztus)**

Összehasonlítva az APAC-programban résztvevőket, pozitív vagy negatív irányban történt-e változás a személyiségükben, fogvatartotti minőségükben?

Gotfried Richárd (a továbbiakban GR): Mindenképpen pozitív!! Hiszen az APAC-programban részt vevők jelentős része már megtért ember. Aki pedig még nem az, viszont a hit terén mindenképpen „keresőnek” mondható. Aki pedig a hit útjára lép, annak az élete mindenképpen pozitív irányba fog változni. Az ilyen ember másként viszonyul a környezetéhez is. Ez igaz egy fogvatartott esetében is. A megtért fogvatartott életében minőségi változás indul meg. Az ilyen fogvatartott úgymond „mintarabbá” válik. Tisztelettudó lesz a felügyelet felé, illetve megértő és segítőkész a fogvatartott társai felé.

Vatai Gyula (a továbbiakban VGy): Nehéz válaszolni az első kérdésre, mert a megvalósult APAC-körletek a magyar börtönökben nem igazán azok a programok, amit APAC-nak neveznek. Sem szellemiségét tekintve, sem a módszertanát figyelembe véve. Az APAC eredetét tekintve cursillós gyökerű börtönprogram. A cursillo spanyol eredetű, katolikus lelkiségi mozgalom. Bár ma már van református cursillo is, alapfelfogását és módszertanát tekintve is figyelembe kell venni a közeget, amelyben kialakult. Nagymértékben épít a civil önkéntesek aktív közreműködésére, a család bevonását a reintegráció folyamatába elengedhetetlennek tartja.

Változott-e a munkához, társaikhoz való viszonyulásuk, miután bekerültek a fogvatartottak a programba?

GR: Az APAC-os fogvatartottak kivétel nélkül mind dolgoznak. Ez egyébként feltétele az APAC-ban való részvételnek is. Az APAC-os fogvatartottakról alapvetően elmondható, hogy jó munkaerőnek bizonyulnak. Az intézetben belüli nagy figyelmet, pontosságot, bizalmat igénylő feladatokat jelentős részben APAC-os fogvatartottak végzik.

VGy: Ha valaki megtér és lehetőséget kap az Isten szerinti élet gyakorlására természetesen megváltozik a gondolkodása, a hozzáállása a világhoz. Munkához, kapcsolatokhoz egyaránt. Ezt az APAC nélkül is tapasztaltuk. A reintegrációt tekintve az mondható el, hogy az eredeti brazil programban a visszaesés aránya 4% volt az európai 60-70%-hoz képest.

Megítélése szerint, az APAC-programban résztvevőknek megváltozik a szemléletmódjuk, életvezetésük a börtönlét világában a korábbihoz képest? Mi a személyes tapasztalata erről?

GR: Mindenképpen igen! Az APAC-ban jelenleg is van több olyan fogvatartott, aki hatalmas terheket cipel a vállain. Van, aki előtt még évtizedek állnak, a családjának tagjai részint már meghaltak, részint elfordultak tőle, mégsem látom szinte sohasem boldogtatlannak, szomorúnak. Hatalmas reménnyel naponta tanul, képezi magát, és készül arra, hogy egyszer majd a kinti világban is keresztyén emberként élhet. Egy másik fogvatartott mögött is súlyos évek vannak immár. Az elmúlt időben végig kellett néznie családjában körében bűnei következményét. Mára megértette, hogy hol rontotta el, és próbál bentről lelki segítséget nyújtani a lelki válságba jutott családjának.

VGy: A fogvatartottak partneri és felelős közreműködése és közösséggé szervezésük kulcsmozzanata a programnak. Komoly önsegítő közösséget alakítanak ki. Mindezek nagy részére nem volt lehetőség eddig a magyar börtönökben. Egy sajátos minimumprogram alapján működnek ezek a körletek, egyfajta hitéleti körletként. Sok áldása van a működésüknek, de nem az APAC-program valósult meg.

Kérem, foglalja össze, miként látja a jövőjüket az APAC-programból kikerülőeknek? Növeli-e az esélyeiket arra, hogy hasznos tagjaivá válnak a társadalomnak?

GR: Nyilván nem lehet folyamatosan fogni egy fogvatartott kezét. A szabaduláskor el-érkezik az a perc, amikor az addig tanultakat gyakorlatba ültethetik át. Ilyenkor a szabadulóra sok minden rázúdul. A család, a munkakeresés, a korábbi mulasztásai következménye. De itt bent az APAC-on megismerte az alapokat, és arra az alapra bátran építkezhet. Van, aki folytatja a lelki építkezést, de van, aki sajnos a munkára vagy valami másra fogva, az életének lelki oldalát elhanyagolja. Aki, tanácsomat megfogadva keres magának egy stabil gyülekezeti közösséget, az szinte biztos, hogy megállja a helyét. De összességében egy APAC-os fogvatartott sokkal nagyobb eséllyel lép ki a szabad életbe.

VGy: A bent elkezdett folyamatok akkor érhetik el céljukat, ha bent is komoly civil segítségnek kapnak a fogvatartottak, a családdal intenzív és irányított kapcsolattartást sikerül megvalósítani, és egy befogadó, felkészített civil hálózat épül ki a szabadultak fogadására. Ezek egymásra épülésével és együttműködésük biztosításával lehet sikeresélyű integrációs programot megvalósítani. Élő közösségek tudnak élő közösségeket szülni.

Az APAC, mint program, miként fejleszthető, miként lehetne még hatékonyabbá tenni?

GR: A családok és a különböző civil programok erősebb bevonásával.

VGy: Egyedülálló lehetőség lenne megvalósítani az APAC-programot magyar viszonyokra adaptált módon. Ehhez azonban a büntetés-végrehajtás szervezetének nyitott együttműködésére és elkötelezett civil közösségre is szükség van.

Van az APAC-nak jövője, létjogosultsága az elkövetkezendő években?

GR: Véleményem szerint az APAC-program immár bizonyított. Amennyiben továbbra is teret adnak az APAC-programnak és az azzal együtt járó hitéleti programok erősödésének, akkor mindenképpen van jövője.

VGy: Mindez persze csak akkor sikeresélyes, ha a munkatársak Krisztusnak átadott életű emberek, akik itt is, a programban is Krisztust keresik és követik. Erről kell a kezel-

teket is meggyőzni. Tulajdonképpen Krisztusnak engedelmeskedni a közös integráció során. Ez a cél és a feladat. És építeni a testvéri közösséget mindenhol. Meggyőződésem, hogy a szakmai feladatok sikere is abban gyökerezik, hogy milyen kapcsolatot ápolunk Urunkkal, és megértjük-e, mi a szándéka a szakmai működéssel kapcsolatban is.

Az interjút Almádi Róbert készítette.

KUTYÁBÓL NEM LESZ SZALONNA?

Interjú Boros Lajossal, egy elítéltből lett bűnmegelőzési szakemberrel

(Galgamácsa, 2018. március 7.)

A váci fegyházban, az APAC-csoporttal való találkozásomkor hallottam először Boros Lajos nevét. Tisztelettel mondták ki. Fogvatartott, börtönlelkész, hivatásos állományban lévő személy említette őt már rögtön az első napon. Egyben megegyeztek a vélemények, hogy hiteles ember. Ezek után megszereztem a telefonszámát és nyomban felhívtam. Rögtön ráállt a beszélgetésre, mikor mondtam, hogy az APAC lenne a téma. Az időpont egyeztetése már sokkal bonyolultabb lett, mert a naptárja már előre, a következő három hónapra be volt telve. Keresi most is a rendőrség, de nem körözik már, hanem hívják előadást tartani a rendőrség bűnmegelőzési szakemberei. Kézről kézre adják őt a gyülekezetek, iskolák. Galgamácsán érkezésemkor élém jött az autóhoz, bekísért otthonukba. Bemutatkoztam a folyton mosolygó szemű feleségének, megcsodáltam életerős, vidám kisfiát, akinek ragyog az arca, amikor édesapjára néz. Elégedetten körbevezet az ő kis birodalmukon. Szemmel láthatóan kiegyensúlyozott. Boldog.

A nappaliban készülünk az interjúra, kapok egy finom gyümölcssteát, egy nagy pohár kólát, és bekapcsolom a telefont.

Megkérnélek arra, hogy vázold fel, honnan jöttél, hogyan érkeztl a mába?

Boros Lajos (a továbbiakban BL): 59 éves vagyok, jelenleg Galgamácsán élem az életemet. Van egy 15 hónapos fiam, van egy fiatal feleségem, van egy olyan életem, amiben van megelégedettség, van munkám – mindezt az Istennek köszönhetem. Ráadásul olyan munkám van, amit szeretek csinálni: perifériára sodródott emberek

felé szolgálok leginkább, de szolgálok gyülekezetekben is. Isten alapvetően azt a sötétséget használja szolgálatomnak magvául, amiből kiszakított: az alkoholizmust, a börtön világát, a tudatmódosító szerek használatát, itt elsősorban nem a kábítószer-ről, hanem mindenféle nyugtatókról és injekciókról van szó. Azt a bűnözői életmódot, amiből jövök, ezt használja az Isten, hogy azok felé szolgáljak (akik hasonlóan élnek). Nyilván, mivel meg vagyok térve Krisztushoz, ő volt a változás az életemben. Azzal a példával – mivel voltam javító-nevelő intézetben –, a közeli aszódi intézetbe rendszeresen járok, az talán vonzó lehet fiataloknak vagy többször büntetett előéletű férfiakkal, akik így első kézből, hasonszőrű embertől hallják az evangéliumot.

Miként kerültél a bűnözés vonzáskörébe?

BL: Gyerekkoromtól fogva egy bűnözői életmód jött be az életembe. Hogy honnan jött? Így megtérten nyilvánvalóan tudom. Van egy szellemi oldala, de nem kell mindent az ördögre kenni: volt énnekem szabad akaratom akkor is; voltak jó döntéseim és rosszak is. Inkább rossz döntéseim. Például a szakmunkásképző iskoláim abbahagyása, akár a szüleimhez való hozzáállásom. Rossz döntés volt olyan társaságba járni, belekeverni önmagam közéjük, akik a bűn útján járnak. Általában az embereknek, ha ki is pattan a bűncselekmény gondolata a gondolatvilágukba, akkor kell valami ösztökélés, egy lökés arra, hogy ezt megcsinálják. Nekem ez a lökés egy barátom volt, aki büntetett előéletű volt. Így lett az életem első betörése. Egy betörő lett belőlem, az ország sok megyéjében, ahol sértettem. Tizenhét évesen kaptam érte 30 hónapot. Ezután még 6 büntetés következett. Húszévesen nősültem, egy évig voltam házasságban és elváltam. Katasztrófális életút következett, ami 10 év börtönt, fegyházat foglalt magába különböző kis tételekben. 1993-ban, amikor szabadultam, fegyverhez jutottam, és innentől fegyveres rablásokat követtem el – ezért kaptam tíz évet. Átkerültem Szegedre a Csillagbörtönbe, onnan a Váci Fegyházba.

Miként változott meg a gondolkodásmódod és az életszemléleted?

BL: Egy rabtársamon keresztül találkoztam az Úr Jézussal. Találkoztam az evangéliummal. Sokszor hallottam az Isten üzenetét: kinevettem; volt, amikor nem, de mindig

lepattant rólam. Nem voltam vevő az Isten hívására. 1994 karácsonyán, ismételt bekerülésem után szűk másfél évre a börtön varrodájában az a bizonyágtétel, amit Bíró János nevű embertől hallottam, az a szívemig jutott. Arra a döntésre jutottam akkor, hogy szeretném megismerni személyesen az Istent, és szeretnék megtérni, hogy az életem megváltozzon. Ha mindaz igaz, amit hallok, akkor erre nekem igényem van. Szomjúság ébredt bennem az igazság felé: a hazugságban, a hamisságban, a bűn mélyén vergődő embernek. Amikor igénye támad az ember szívében az igazság felé, az úgy néz ki, mintha egy olyan földet, amit soha az életben nem érintett volna eső, ott hirtelen esőfelhők tolnak fölé... Kell nekem ez az áldás! Már az első éjszaka megtapasztaltam azt, Isten jelenlétebe bekerültem. Életemben először megláttam azt, hogy ki vagyok. A kép nagyon összetört. Az Isten jelenléte már önmagában is egy tökör. Hiába, hogy akkor még nem ismeri az ember a Szentírást, ami megmutatja, hogy valójában ki az ember. Isten nélkül olyan mértékben sújtaná le a bűnöst, hogy azt el sem tudná viselni. Isten kegyelme volt az, ami ebben az állapotomban felemelt. A lesújtást úgy hívják, hogy bűnbánat. Életemben először szomorodtam el saját bűneim fölött, saját eltékozolt életem fölött.

Úgy érezted, hogy Isten elfogadott úgy, ahogyan érkeztél? Nagy ítélettel ültél, és mégis lett reménységed a jobb életre?

BL: Jó volt reménységnek látni azt az Istent, aki nem pusztán azt mondja, hogy szeret, hanem azt mondja: úgy szeretlek, hogy meghaltam érted a kereszten, hogy mindazt, amit te elkövettél, és ami téged a pokolba juttatna, azt én a véremmel lemosom. Az, hogy te bűnös vagy, én pedig ártatlan vagyok – az én ártatlanságom mögé beállhatsz, elrejtőzhatsz az én ártatlanságomba. Erre azt mondja János apostolon keresztül, hogy az ember bűnös, az ember szíve elítél. Az Isten szíve nagyobb az emberénél. Az embernek szíve elfér az Istenében. Az a baj, hogy fordítva ez sokszor nem így van, az embernek nincs helye az Istennek számára.

Nekem akkor kegyelemből, azon az éjszakán megnyílt az én szívem, az Isten zörgetésének engedve beengedtem a Krisztusról szóló evangéliummal.

Miként jellemeznéd a Jézussal való találkozást?

BL: Nem voltak fények, nem voltak jelenéseim, egy összetörésem volt, egy mély traumám volt, és utána egy békés éjszakám. Aznap már az Istennel aludtam el. Másnap kezdődött el egy keresztyén élet 1994 karácsonyának utolsó munkanapján, és ma 2018. március hetedike van, és azóta is folytatódik mindennap, és megtörténik az, ami akkor megtörtént. Mindennap olvasok Igét, van, amikor ez lekorlátozódik egy áhítatos könyvre, de az áhítatos könyvnek is van igéje. Mindennap van imádságom, azóta is járok gyülekezetbe – bent is jártam, kint is járok –, és jószerivel vallást teszek Krisztusról, ha adódik rá lehetőség, ha nem. Általában a lehetőségekkel élek, és ez is egy lehetőség ma, hogy most is telefonra beszélem azt az életutat, amit már nem tudom hányszor megosztottam emberekkel – de mindig mást, de mégis mindig ugyanazt.

Megbántad-e azóta valamikor, akárcsak egyszer is ezt a döntésedet?

BL: Az Isten ebből az állapotból emelt fel, boldoggá tette az életemet, de nem a szabadságom után, hanem a megtérésem után. Én még akkor húsz évig keresztyénként éltem az életemet a börtönben. Lelkiismereti okokból engedve, Isten igazságának engedve elvállaltam olyan rablásokat is, amiért lehet, hogy nem ítélték volna el folyamatban lévő ügyekben. Ezt az állam nem tolerálta [nem vették figyelembe a változást a személyes életében – *a Szerző*], de az Isten úgy látszik értékelte. Kaptam még 12 évet, és kitiltottak az összbüntetésből [megvonták a kedvezmény lehetőségét, hogy korábban szabaduljon – *a Szerző*]. Gyakorlatilag így 22 évet töltöttem el ott a bűneim miatt, ott, ahová való voltam. Még ha vastagon fogott is a bírónak a ceruzája. De jól döntöttem.

Szabadulásom után megismerkedtem a mostani feleségemmel. Következő év márciusában megházasodtam, és kilenc hónap múlva megszületett a fiam. Boldog házasságom van, családapa vagyok. Jó kimondani, hogy van családom.

Ez jutalom.

BL: Ez a ráadás. Keressétek először Isten országát és igazságát, és ez mind megadatik néktek. Egy kis faluban lakom, Galgamácsán. A Baptista Szeretetszolgálatnál dolgozom, járom az országot, a börtönöket. Szabadulásom óta külföldön is voltam Ukrajnában,

Romániában, Szlovákiában és Svájcban. Ezek mind szolgálatok, nem nyaralásokról szól, bár nyilvánvalóan az ember nézi a tájat, az Isten csodálatos világát. De mindez arról a Krisztusról szól, aki értem is töviskoronát hordott, aki értem is megszenvedett a kereszten. Nélküle valamelyik börtönben élnék, valamelyik rabtársamnak mondanám izzadságban fürödve, azt az „okosságot”, ami börtönbe juttatja az embert. Bár élnék, mégis „halott” lennék. Úgy élek, hogy próbálom a hitet az embereknek átadni.

Rendszeres szolgálataim vannak, többek közt az Aszódi Javítóintézetbe, a Váci Fegyházba szoktam visszamenni, de azóta voltam az ország összes börtönében, mióta itthon vagyok: Sopronkőhidától Márianosztraig, Tököltre kezdve Tiszalökiig nem is egyszer, hanem többször.

Hogyan kerültél kapcsolatba az APAC-cal?

BL: Az APAC-kal kapcsolatban, az én történetem nagyon hosszú volt: 22 év, amit letöltöttem. Ennek talán az utolsó 5-6 évét az APAC-ban töltöttem. Gyakorlatilag én voltam ott az első fecske, az első turnus, akivel indult az APAC. Fenntartásokkal fogadtam, úgy voltam vele, hogy nem jó kivenni a sót és betenni a sótartóba, jók vagyunk ott a körleten. Nem gondoltam volna, hogy annyi áldás rejlik magában az APAC-körletben. Nem csak egy önös-személyes dolog, hogy nekem jobb ott, hanem ez hatással bírt a többi fogvatartottra is. Az örökre nem tudom mennyire, az egy külön világ. Megvan az a három lépés távolság, ami a szabályzatban is szerepel. Ezt valahogy úgy fogalmazzák meg, hogy nem lehet összefonódás rab és őr között. Ezért nem is lehet igazán belelátni az ő gondolatukba ezen a téren. Egy biztos, hogy mintegy nem normatív körlet, mint a gyógyító csoport, a drogprevenció, az átmeneti csoport, az APAC-csoport is egy külön normatívába tartozott ilyen értelemben véve. Azt gondolom, hogy – nem tudom a statisztikákat –, de megkockázatom, hogy ott volt a legkevesebb fegyelemsértés, de az biztos, hogy onnan került vissza legkevesebb visszaeső.

Van erről valamilyen statisztika neked személyesen?

BL: Fejből tudtuk. Akkor volt kb. 50 ember, aki szabadult az APAC-ból, abból 2 ember került vissza. A visszaesés az eltelt öt év alatt ennyi ember. A visszaesési statisztika az

országban 60%, tízből hat, nem pedig ötvenből kettő [4% – a Szerző]. Egészen döbbenetes a statisztika. Még ha az emberek nem is fogadják el azt a munkát, amit az én hitem szerint az Isten végzett az embereken keresztül, a statisztikát el kellene fogadni. Nem is igazán értem. Hangot is adtam ennek, olyan helyen is, ahol volt államtitkár is, ahová meg voltam hívva, nem is igazán értem, hogy miért nincs az ország összes börtönében APAC. Nem is értem, hogy ha azok az emberek – és ez ki lesz vágva, ha nem tetszik valakinek –, hogy azok az emberek, akik tudnának döntést hozni és tudnák ezt előmozdítani, nem is értem, ha beszélnek reszocializációról, visszailleszkedésről, hogy a családdal jobb legyen a kapcsolat, egy olyan kezdeményezést, ami nyilvánvalóan működik: miért nincsen mindenhol? Miért 5 pszichológust vesznek föl és nem tudom mennyi TÁMOP-os munkatársat, és miért nem még két lelkészt, ha egyszer működik. Mert meg kell nézni, hogy mi működik. Nem tudtak mit csinálni a sántával, mikor ott pattogott bent a templomban, egy nyilvánvaló dolog volt. Itt is nyilvánvaló. Mondhatom a saját életemet: hétszer voltam büntetve, miért is változtam volna meg? Nyilvánvalóan Isten változtatott meg, de használt eszközöket, használt helyzeteket, és használta az APAC-ot.

Voltak más egyéb előnyei még az APAC-nak?

BL: Én ahogy odakerültem, azt tapasztaltam, hogy az egyik előnye az APAC-nak az volt, hogy – ez személyes – belső életét nézve, hogy a börtön világának van sok árnyoldala, az egyik a kényszerközösség. Bele vagyok kényszerítve egy olyan emberi közösségbe, ahová én nem akarok tartozni. Nyilván én választottam a bűneimet, de nem akarok ott lenni. Nem akarok azzal a roma származásával, azzal a bűdös lábúval, büfögővel lenni. Sorolhatnám az emberi oldal közönséges és nem kulturált oldalát akár a beszédben, akár bármi másban. Pláne, amikor már megtért az ember. Nagyon hálás dolog az, amikor az ember egy olyan közegbe, ahol hasonló gondolkozású emberek vannak, lehet. Amikor betörőként, megtérés nélkül ül egy ember, akkor a vasat vassal, embert emberrel formálják, akkor az ember okosítása arról szól, hogyan kell jobban rabolni, jobban betörni – akkor ez egy csiszolás a rossz felé. Amikor benne van az ember, a nem megtértek között, akkor lehurrogják, hogy ez nem egészen így van; akkor egy felüdülés egy olyan közösségben tartózkodni, ahol szintén hasonló gondolkodású emberek vannak.

Más típusú, minőségi közösségi életet lehet megvalósítani az APAC szellemisége által?

BL: Lehet közösen, hangosan imádkozni, egy-egy ilyen zárkának jó esetben van – mert minden zárkának van egy légköre – egy úgynevezett atmoszférája, az APAC-nak is van egy ilyen atmoszférája. Amikor bemegy oda az ember, lehet, hogy még talán külsőre sem érzékeli egyből ezt. A WC-ben nem pornóképek és meztelen nő, hanem igés képek vannak oda kirakva, esetleg ha előkerül egy gitár, akkor nem egy Bódi Guszti, hanem egy dicséret szól. Az egyik beleillik a börtön világába – és nem minősíteném ezzel a romazenét –, a másik nem. Amikor valami nem illik be a börtön világába, vagy abba a helyzetbe, ami van és az jó (!), akkor az felkavarhatja az embert és fölkeltheti a figyelmét. Ezért volt sokszor az – most nem tudom milyen az APAC-ban – de amikor én ott voltam, egy több mint száz fős körleten volt három zárka, ami nem volt elkülönítve, nem volt külön zárva, nyitott rész volt. Sőt mi is átmehettünk másik zárkába. Magyarul a munkahelyekre, ha lement az ember, vagy bejött valaki a zárkába egy olyan feltöltődéssel találkozhatott, ami szellemileg, lelkileg nézve nincsen leszívva, nincsen leamortizálva, hanem fel volt töltődve az ember. Nem ér atrocitás egy bibliaolvasásnál, nagyon apró dolgok ezek, de mégis nagyon lényegesek. Míg egy Istentől elrugaszkodott, bűnben leledző zárkában, és ebből van elég a börtönben – nem véletlenül vannak ott az emberek, ahol vannak, és én sem véletlenül voltam ott –, én is olvastam egy W. Smith-könyvet, fejtettem egy keresztretjtvényt: nincs semmi. De amikor előkerül egy Biblia, nem sok kell hozzá. „Mi van veled? Mi van, csak nem megtértél?” Rögtön kószolgtatják az embert, rögtön azt gondolják az emberről, hogy az csak egy emberi gyengeség lehet, amikor meg van térve az ember. Úgy, az erőnek világa többek közt a börtön. De mégis egy aljas, lepusztult világ, ilyen értelemben véve, ezt sajnos ki kell mondani. Ember embernek farkasa, egymásra utaznak, a legalapvetőbb és legpitiánerebb: pl. a másik fogkrémére, az arcszeszére, a cipőkrémére... Egy ilyen környezetből kell kiszakadni, és lelkileg épülni és fejlődni.

A másik oldala pedig az, egy gonosz felfogás, mikor mondják azt, hogy „a börtön ne erről szóljon. Nehogy már üdülőbe érezze magát az ember.”

Miként gondold, mi a legnagyobb büntetés a börtönben?

BL: Azt gondolom, hogy a börtön legfontosabb, leglényegesebb dolga, a legnagyobb büntetés az, hogy az embernek a szabadsága meg van vonva. Az is neki a neve,

hogy szabadságvesztés. Ez a fontos, és az, hogy mi van aládájában, a szekrényében vagy, hogy milyen munkahelye van a börtönben, hogy kikkel van együtt – ez csak másodlagos. A fő, és legnagyobb fájdalom a szabadságvesztés, hogy az el van vonva. Aki úgy vélekedik örként vagy tisztként, hogy minek ezeknek, hisz úgyis... „ez nem szálloda, vagy inkább megsanyargatni kéne őket”.

Azon el kéne gondolkodni, hogy ezek az emberek egyszer ki fognak lépni a börtönből. El kéne gondolkodni azon, hogy milyen állapotban. Az első kalapáccsal fejen vernek valakit, és elveszik az értékeit, vagy olyan állapotban, hogy keresni kezd egy gyülekezetet a volt fogvatartott. „Mert én bent kaptam valamit, úgy érzem, hogy formálja az életet, és ebbe szeretnék kapaszkodni kint.” Ha nem úgy van a kimenetel, hogy kimentem, mint az ollóval a görcs le van vágva, és elmúlt minden, akkor gáz van.

Miben tudna segíteni a társadalom, hogyan lehetne segíteni, támogatni véleményed szerint a jó útra térteket?

BL: Ebben a társadalomban, ebben a világban hatalmas szakadások vannak a szociális hálón. Ezen a téren lehetne, hogy esetleg kapna anyagi támogatást egy ilyen rendszer ahhoz, hogy a félutas házakhoz, a szociálismunkásokhoz, aki erre igényt tart, vagy akiben látják azt, hogy akarja – mert nem lehet ezt senkire ráerőszakolni –, utána lehetne nyúlni, akár anyagilag is. Akár bérletet, telefonkártyát venni neki, segíteni őket, vagy inspirálni vállalkozókat, hogy adókedvezményt kapnának, ha befogadnak volt fogvatartottat. Olyat küldeni oda, akiben van reménység, ilyen helyről szabadulva, hogy valószínűleg első nap nem fogja kirabolni a főnököt, aki tényleg meg akar állni. Ennek a lehetőségét megteremteni, és ehhez jó alapot ad ehhez az APAC. Egy jó alap, mikor embernek nézik az embert, mikor olyan közösségben vagyok, amikor van egy viszonylagos nyugalom zárkán belül.

Szerinted van létjogosultsága továbbra is az APAC-nak a börtönvilágban? Miként ítéled meg az APAC-program társadalmi hasznosságát?

BL: Amikor valaki azt mondja, hogy: „ne legyen, mert nem azért vagy itt” – mert ki fog innen esni a fogvatartott, de nem mindegy, hogy hogyan: idegroncs szaba-

dul, egy mentálisan, erkölcsileg széthullott embert engednek rá erre a társadalomra. Lehet, hogy pont annak az őrnek, vezetőnek a gyerekére, feleségére, és hadd ne soroljam; nincsen szelektálva a dolog. Vagy pedig egy olyan ember, aki összeszedett erkölcsileg, a társadalom felé az igényei egészen mások, mert lett neki egy egészséges istenképe a börtönben. Mivel az APAC-rendszer keresztény értékeken alapszik, jó esetben – adja az Isten, hogy minden esetben –, az oda bekerülteknek legyen olyan döntésük, hogy megtérnek Istenhez. Legyen egy életváltozás, amit ők hoznak a döntésükkel, és az Isten munkál ki az ő szívükben. Erre egy jó alap és jó lehetőség az APAC. Aki ezt meg akarja fojtani, azt gondolom, hogy nagyon vak, mert ha nem látja – különösen, ha bent éli az életét, és benne van ebben az egészben, ha bele tud tekinteni a statisztikákba, a fegyelmi sértések gyakoriságába, a visszaesések gyakoriságába. Mindegy, hogy álságosan, színleg vagy szívből van ott valaki; lehet, hogy színből van ott valaki, de lehet, hogy már 1-2 év múlva, már szívből lesz ott valaki, mert meg lesz benne a belső változás. Aki ennek a lehetőségét megfojtja, az annak a lehetőségét fojtja meg, hogy a bent lévő emberek változzanak.

Akkor meg miért beszélünk reszocializációról, szocializációról, visszailleszkedésről? Akkor van értelme ennek? Van értelme nem milliókat, hanem milliárdokat ölteni programokba, amikor van egy ilyen program? Van sok program, de mutassák meg az eredményeit annak. Mutassák meg: X program eredményeként száz fogvatartottból, akik ebben a programban részt vettek, nem került vissza csak öt ember; a többiből, akik nem vesznek részt ebben a programban, visszakerült ötven.

Az APAC egy ilyen program. Ha ellenkezik is ezzel szemben, de a statisztikával nem lehet ellenkezni. Ez a való. Ha azóta változott, mióta én kijöttem, az elmúlt három évben, meg merem kockáztatni, hogy a 100%-ot nem haladta meg a változás a visszaesés tekintetében. Akkor 2 vagy 3 fő volt, akkor ma 6 fő. De nézzük meg, hogy mennyien szabadultak azóta? Ezek döbbenetes tények. Ezek utánkövetések.

Miként lehet szerinted hasznosan segíteni a volt fogvatartottakat szabadulásuk után?

BL: Ezekre az utánkövetéses dolgokra, ha lennének emberek felszabadítva, hogy csak ezt csinálják, és segítségül szolgáljanak, mankóként szolgáljanak ezeknek – legyünk őszinték – a sérült embereknek. Aki leül 5, 6, 8, 10 évet Isten nélkül, az végképp sérült ember.

Akik segítenek ezeknek a sérült embereknek, hovatovább, akik segítenek integrálódni ezeknek az embereknek a gyülekezetekbe. Ha nincs nekik hová menni országos szinten, akkor azt gondolom, hogy nem egy elérhetetlen összeg, hogy félutas házakat csináljanak, legalább kettőt-hármat, aminek kifejezetten lenne egy ilyen oldala megfelelő szabályzattal együtt, ahol szociális vagy állami fizetésű alkalmazottakkal, akik elkötelezettek efelé. Az embereknek megvannak a tervei, gondolatai erről, biztos vagyok ebben.¹

Mi a tapasztalatod az APAC-beszélőről?

BL: Sokat köszönhetek a rendszernek, az APAC-nak. A szüleim felől, a nevelőapám, az édesanyám, sokszor hallott ott úgynevezett bizonyágtételt. Nem pusztán az ember szórakoztatására voltak ezek a beszélők. Akkor 4 órás beszélők voltak, de annak a fele istentisztelet volt, és ők is hallották az evangéliumot. Ráadásul egy olyan különleges evangéliumot hallottak, ahol a rabok énekeltek, és a rabok tettek mindig bizonyágot. Volt egy húszperces igeszolgálat, ami egy nem hívő ember számára is kibírható, és ott a rabok tettek a hozzátartozóiknak bizonyágot, amin keresztül elgondolkodtak és kerültek közelebb Istenhez. Az is egy fontos dolog, ha valaki – nem szeretem a szót, de használjuk így – vallásos beállítottságú lesz a börtönben. A szülei és a felesége nem azok, de elindulhat benne valami afelé, hogy ha én szeretem az én hozzátartozómat, értékelem valamire, és valószínűleg ez így is van, mert egyébként miért is mennék én be a börtönbe, ha nincsen kötődés? Akkor az is érdekel, hogy benne mi lakik, és hogyha azt látom, ami benne lakik, még hogyha nem is értek ezzel egyet és nem is vallom az Istent, de ha azt látom, hogy ez működik az én fiamnak, az én férjemnek, az én apámnak az életében, akkor elgondolkozhatom, hogy ez nem lehet rossz dolog...

Lehetnek pozitív hatásai is a fogvatartottak családjaira?

BL: A családon belül is – azt gondolom – a rendszer, az APAC-rendszer szellemiségét tekintve jó esetben ki kell, hogy áradjon a hozzátartozók gondolatvilágára. Van három lehetőség: telefon, levélírás, de ezek nem személyesek, nagyon szűkek; de van ez a havi 3-4 órás beszélő. Ez nagyon közel hozhatja az embernek a belső identitását, hogy ho-

¹ A klienscsoport szinte teljes mértékben kiesik a szociális ellátórendszerből, bár indokolt lenne akár törvényi szinten is az ellátás szabályozása. A logika, gondolom, hogy a célcsoport több problémája kö-

gyan kapcsolódom én Istenhez, hová tartozom én az Isten országát és a hitet tekintve. Ez a közvetlen, személyes kapcsolat, amikor átjön egy közvetlen beszélgetésnél, azért gondolom, hogy nem csupán pusztán a hasról szól, ha leülnek, és egy tál ételt esznek a közvetlen hozzátartozóval, a férj a feleséggel. Szerintem nem hiábavaló embereknek esélyt adni. Tartozzon ez a szakemberekre, nevelőkre, a lelkészre, hogy kik azok, akik ebben a programban részt vehetnek. Nyilván ez egy kiváltság, ha egy programban így részt vehet valaki. Lehetnek ezen szűrők (van is), hogy ki mehet be egy ilyen programba, de aki bekerül, azt gondolom, hogy nem szabadna megnyírni a lehetőségét, hogy akár a család közelebb kerüljön. Az Országos Parancsnokságnak van egy olyan fontos kitétele, a BV Kódexnek, hogy mindenféle módon segíteni kell, hogy a fogvatartottnak a családdal ne szakadjon meg a kapcsolata.

Amikor bekerül az ember egy ilyen körletrészbe, mint mondjuk az APAC-körletrész, ez egy óriási lehetőség, hogy nem egy órát töltök a hozzátartozómmal, hanem 3-4 óra hosszat havonta. A hozzátartozónak is ez egy óriási lehetőség, a bekerült rabnak is.

Azért, mert látja, hogy a többi rab is hogyan viszonyul a hozzátartozóhoz? Hogy lát jó példákat a másik család is? Látja, hogy te a családdal megbékültél, jó kapcsolatot ápolasz, számukra is jó a példa?

BL: Persze. Nekem is volt olyan, amikor a zárkatársam hozzátartozói azért tértek meg, mert a fiuk megtért és bizonysgot tett az Istenről. Voltak kapcsolatok, amelyek pontosan így álltak helyre, pontosan az APAC-nak a rendszere tette lehetővé, pontosan a beszélők hosszúsága tette lehetővé, hogy az ember ki tudta fejteni az ő életváltozását. Különböző szolgálatok engedése, hogy az APAC-ot engedték szolgálni más börtönben, elvitték rabszállítóval. Mi voltunk 12 börtönben szolgálni, és voltak civil helyszínek is. Kivittek minket Békásmegyerre vagy a Váci Baptista Gyülekezetbe, és oda eljöttek hozzátartozók is, és ott látták, hogy ez nem egy kósza gondolat, ott valami

zül egyre-egyre (pl. hajléktalanság, családsegítés, szenvedélybetegség stb.) úgyis reagál az ellátórendszer. Ugyanakkor a visszaesés megelőzése alapvetően négy pilléren nyugszik, melyek közül bármelyik sérül, a visszaesés veszélyeztetettsége nő: 1. biztos lakhatási körülmények megteremtése; 2. tartós emberi kapcsolatok; 3. munkalehetőség; 4. képzés / tanulási lehetőségek. CSÁKI Anikó – FRÜHAUF Attila – GIBA András – KOVÁCS Éva – MÉSZÁROS Mercedes: *Megvalósítási terv ún. félutas ház létrehozására fogvatartásból szabadultak számára*. Váltó-sáv Alapítvány, Budapest 2006. Letölthető: http://www.valtosav.hu/szakmai_anyagok/feasibility_study_magyar.pdf (Témába vág a tanulmány teljes szövege.) (Utolsó megtekintés: 2019. március 30.)

elkötelezettség – bizonyásgtétel van: kifejezem azt, hogy mi lakik bennem, hogyan változtam meg. Amikor arról van szó, hogy az én lányom megbékült velem, vagy az én fiam és feleségem, és ennek az egyik oka az volt, hogy én ezen a körletrészen vagyok – ezt lehet, hogy végig se gondolja valaki. Ez a kezdeményezés, ami elindult a szívemben, nem lett kilopva, nem lett megfojtva. Ismertem olyan idős embert, akinek én sokat beszéltem Istenről, és aki elkezdett egy levelező tanfolyamot a Baráti Missziós Szolgálatnál Jánoshalmán. Amikor jött a levél, akkor nagyon csúnyán kigúnyolták és kinevették. Ő ledobta a földre ezt a levelet és megtaposta, mert ilyen volt a körülmény. Nem tudom, hogy mi lett ezzel az emberrel, mert már akkor is idős ember volt, de nagyon-nagyon sajnáltam. Az APAC-ban valószínűleg ez soha nem történt volna meg. Ezek látszólag apró dolgok, de egy ember életében lehet, hogy egy végleges változást hozhat negatív vagy pozitív szempontból. Én minden tekintetben jónak tartom az APAC-ot. Lehet azt mondani, hogy személyválogatás oda bekerülni, valamilyen alapon megválasztják a nem normatív körletekben lévő embereket –, a drogosokat szintén megválasztják, hogy ki kerüljön egy drogcsoportha, a gyógyító és nevelő csoportot úgyszintén kiválasztják, hogy ki kerüljön 20–30 ember közé. Még az átmeneti csoportot is megválasztják, nyilván hús fegyelmivel nem fog odakerülni, vagy nem fogják majd hazaengedni. Így van az APAC-nál is. Szűrjék meg az odakerülőket.

Én teljes mértékben vallom, hogy az éltemet Isten tartotta meg odabent is, kint is. Amim van, azt mindent az Istennek köszönhetem, de vakmerőség és felfuvalkodottság lenne azt mondani, hogy az én életem megtartásában Isten ne használt volna embereket. Azért tudott embereket használni, mert ezeknek az embereknek volt lehetőségük arra, hogy az életemben segítséget nyújtsanak. Ebben rendszer szerint ilyen volt az APAC-rendszer, ilyen volt Vatai Gyula [a váci Bv. volt parancsnoka – *a Szerző*], Csuka Tamásné, a volt lelkésznő. A börtönparancsnok, aki zöld utat adott az ilyen kezdeményezéseknek.

Mi a véleményed arról, ha valaki az APAC-osok közül fegyelmi sértést követ el?

BL: Én azt vallom, hogy nagyon jó és áldásos maga a körlet, ha nincsen lehetetlen szabályok közé szorítva, amik lehetetlenné teszik a működését. Annak nem sok értelmét látom, hogy csak névlegesen legyen egy ilyen körlet – működőképes legyen!

Az, hogy ki mit hoz fel a beszélőről, mit nem lehet enni – még ha fegyelmi sértés is történik egy ilyen beszélőn, valaki rosszat tesz, tegyék ki a körletből! De ne szüntessék meg!

Tegyék ki! Jószerivel nem tud úgyse felhozni semmit, mert úgyis meztelenre kell vetkőzni le és felmenetelkor is, elvileg nem hozhat fel semmit.

Így, hogy sokat ültem, közel 30 évet, az ország összes nagybörtönét bejártam, mindenféle csoportban voltam. Azt lehet mondani, hogy aminek eredménye van: ezt látom. Ami nem pipára működik, hogy ez is van. Valóságos eredménye van, hogy az innen szabadult emberek statisztikája nem valamivel, hanem döbbenetes módon más, mint a többi körletekből szabadult embereknek a statisztikája.

Meghatározó a lelkész személye?

BL: Ki kell mondani, hogy nem mindegy, hogy ki a lelkész. Világi ember számára ez a kijelentés lehet, hogy egy kicsit döbbenetes: hogy újjá van-e születve vagy sem? Magyarul: meg van-e térve vagy nincs? Ez nem mindegy, mert igazából a szűrést ő tudja elvégezni. Annak nincs értelme, hogy csak olyan emberek legyenek az APAC-ban, akik csak az előnyöket akarják élvezni ott, és semmilyen más motivációjuk nincs.

Meg lehet azt látni az együttlakáskor?

BL: Persze! Jó már a bekerüléskor is odafigyelni, hogy ki kerül oda be.

Vettél részt cursillón?²

BL: Nem találkoztam ezzel. Szóban. Nekünk, protestánsoknak, akkor még nem volt cursillo.

²A *cursillo* (spanyol eredetű szó) magyarul a kereszténységről szóló rövid tanfolyamot jelent. Segítségével a vallásosak, de a hittől, egyháztól távol lévők, a maguk módján istenhívők is mérlegelhetik, meggondolhatják és átélhetik, mi a keresztény megközelítés és válasz a ma kérdéseire. Magyarországon jelenleg katolikus és protestáns cursillo egyaránt megtalálható. (*Mi a cursillo?* <http://tetenycursillo.hu/customPages/mi-a-cursillo%3F%3BsubSiteId=1> [Utolsó megtekintés: 2019. március 30.]])

Tudomásom szerint kettő volt azóta Vácott: 2015-ben és 2017-ben.

BL: Nem vettem részt ilyenén, de biztos, hogy nem hiábavaló 10-12 órás hitéleti programokat szervezni, csinálni fogvatartottaknak, közösen imádkozni és énekelni.

Láttam a neten bizonyágtételeket és a kórust szerepelni. Mesélnél erről, hogy miként alakult ez a zenei dolog az életedben?

BL: 2000-ben kezdtem el zenélni autodidakta módon, és Isten megáldotta.

Ez megint egy közösség: közösen énekelni...

BL: Az a jó, ha hagyják és engedik. Nálunk a körleten belül a zeneszerszámokat bent lehetett tartani, ott volt velünk az orgona és a gitár. Ez is egy nagyon fontos dolog.

Milyen érzés Vácra visszamenni?

BL: Jó. Egy jó üzenettel megyek. Ráadásul egy vendégtáblával a nyakamban, és tudom, hogy ki fognak engedni másfél-két óra múlva. De ha nem is így lenne, akkor is tudnám azt, hogy csak egy adminisztrációs hiba, és később kiengednének. Úgy megyek oda vissza, hogy ismerem a falakat, az öröket és a rabokat. De ha senkit nem ismernék, akkor is ismerem azt a sötét, gonosz hatalmat, ami nem pusztán a magyar börtönrendszer és pusztán benne a magyar rabok, és a társadalom mögött áll és igazgatja őket. Hanem ismerem azt a hatalmat is, aki ebből szabadítást tud adni. Pál apostol úgy mondta: őt elhívta az Isten, hogy az ördög hatalmában vergődőknek, a Sátán országából Isten országába, Krisztus világosságába hívja az embereket. Kicsiben én is ezt kaptam valahol, de azt gondolom, hogy minden hívő ember ezt kapta a saját környezetében. Az esztergályos ott hívó a pad mellett, az óvónő a kolléganői felé, az evangélista pedig az evangéliumot szólja, ott ahová a Szél elfújja.

Egy katasztrofális múlt, egy alkoholista, nikotinista, 45–50 cigaretta, napi kétszeri berúgás, bűnöző életmód, lopott autók, szétszurkált csípők az injekcióktól, élettársi kapcsolatok. Félelem a családban, ahol úgy féltek tőlem, hogy dugdosták a kocsikulcsot... Ma egy olyan életet élek, kimondva és kimondatlanul, gyakran azt mondják rokonai körben is: bárcsak ilyen lenne a fiam.

Édesanyáddal milyen most a kapcsolatod?

BL: 86 éves, nagyon szeretem, holnap megyek hozzá. Combnyaktörése volt karácsonykor, de már fél mankóval szaladgál. Nagyon jó a kapcsolatunk, szoktunk együtt imádkozni, amikor nála vagyok.

Általad vált hívővé?

BL: Általam került közelebb az Istenhez. Mindig azt mondta, hogy hisz, de az élőhit, az élőszóval mondott imádság, a Biblia olvasása azóta van az életében, amióta én megtértem, és sokat beszéltem és írtam neki az Istenről. Ebben nagy szerepe volt az APAC-beszélőknek. Ő is az APAC gyümölcse.

Az interjút Almádi Róbert készítette.

JANKOVICS ANNA MÁRIA

A HIT SZEREPE A REINTEGRÁCIÓBAN

Írásomban a Váci Fegyház és Börtönben alkalmazott APAC (Association for the Protection and Assistance of the Condemned: Szövetség az Elítéltek Védelmére és Támogatására) módszert (DRAXLER 2013) kívánom bemutatni. Vizsgálódásom alapját a résztvevő megfigyeléssel összekötött önkéntes munkám adja, amit az intézményben végeztem, közel egy éven keresztül. Az eredeti brazil APAC-modell a hitre alapozott emberjobbító tevékenység, a reintegráció sikeres modellje. Latin-Amerika a kereszténység fellegvára (keresztény fundamentalizmus jellemzi), ami magában hordozza az egyén keresztény szellemiségre való fogékonyságát. Felvetődik a kérdés, hogy a mai Magyarországon jelent-e akkora értéket, ezáltal alapot a keresztény hit, hogy azt jobbítás céljára tömegesen alkalmazni lehessen annak tükrében, hogy a kommunizmus 60 éve a keresztény értékrendet drasztikusan visszaszorította. A kérdés az, vajon létrehozható-e olyan, egész intézményre kiterjedő, általános és kidolgozott, kereszténységen alapuló program, mint Brazíliában, vagy csak részeredmények születhetnek?

A választ megelőlegezendő, véleményem szerint minden emberben eredendően ott van a minőségi élet értelmes megvalósításának vágya, és a felsőbb, abszolút igazságos hatalom létezésének reménye is (SÁRKÁNY 2012). Bizonyításul pedig a váci APAC-csoport hozható fel, amely megmutatta, hogy Isten útjára bárhol, bármely korosztályból bármikor, bárki sikeresen léphet. Az írás kiinduló tézise, hogy a sikeres reintegráció alapja lehet a keresztény életfilozófia belsővé tétele, ami magas fokon, tartósan fejleszti az érzelmi intelligenciát vagy a kommunikációt. Ezt fogalmazza meg GOJÁK János (2006: 10.) is tanulmányában: „...a hit, a transzcendens, ugyanakkor a személyként minket megszólító Isten befogadása a szívbe, a lélekbe tesz bennünket erkölcsössé, törvénykövető emberré. Ehhez társul a valláserkölcsi szocializáció kora gyermekkortól kezdve. Ez az Isten ugyanakkor irgalmas, kész a bűnök megbocsátására, ha beismerjük és megbánjuk vétkeinket, és hajlandók vagyunk új életet kezdeni. [...] A hagyományos etikai értékeket, erkölcsi elveket és normákat elvetettük, és helyükbe nem tudtunk egyetemes érvényű értékeket és normákat állítani.”

Az APAC-csoportba kerülés szigorú feltételekhez kötött. A fogvatartottnak nem csupán elkötelezettnek kell lennie Isten iránt, hanem úgy is szükséges élnie a börtön mindennapjaiban. Ez magában foglalja a börtön szabályainak a betartását is. Az új APAC-tag bekerülésére javaslatot az APAC-os fogvatartottak tesznek, majd a lelkészen és nevelőtiszten keresztül kérelem formájában kerül engedélyeztetésre ez a javaslat. Az új tag ilyen módú kiválasztása nem csupán a csoportdinamika megőrzésének szempontjából fontos, hanem azért is, mert az APAC-tagok olyan kedvezményekben részesülnek, ami biztonsági kockázatot jelent a börtön számára. Többször és nem elszeparálva érintkezhetnek a családtagokkal (pl. családi istentiszteletek alkalmával), ami az információk, tiltott tárgyak cseréjére ad lehetőséget, illetve a börtönön kívül végzendő munkák (ami adott esetben jutalom) esetén ott van a szökés kockázata is.

Az APAC alapvető célja a személyiségfejlődés, az, hogy az egyén nem csupán elkerülje a bűnismétlést (félve az esetleges szankcióktól), de egészében új lelkületű személyiséggé fejlődjön. A kiinduló helyzetről olvashatjuk egy helyütt: „...*a kriminális személyiség főbb jellemzői közé tartozik az agresszív viselkedés, a motiválatlanság, a kiábrándultság, valamint a hangulatingadozás* (Popper, 2014). Mindezek mellett még erőteljesen jelen van az izgalomkeresés és a mának élés is (Farrington, 1995). Fiáth (2012) kutatásában szintén hasonló jellemvonásokat említ meg, mint például az agresszivitás, gyakori konfliktusba keveredés, mindezekon túl még szorongásos, feszültséggel teli állapot, az önkárosítás és a függőség is, melyeknek hátterében a tehetetlenség és a bizonytalanság áll.” (DOMBI–NAGY 2017: 11.) A reintegráció egyik célja, hogy a személyiség kitörjön ezekből a béklyókból, sikeres „önneveléssel”, mely fejlődés egész életen át tart. Az önnevelés képességének kialakulásához vezető út sok buktatót rejt magában.

A reintegrációt alapvetően meghatározza, miként definiálja magát a börtön mint intézmény. A szakirodalom két lehetséges alternatívát vázol fel. Az első az RNR modell (Risk-need-Responsivity), azaz „kockázatigényességi modell” (SZABÓ J. 2015: 127), mely „*a bűnelkövetők kockázatok és szükséglet szerinti osztályozásának és a megfelelő rehabilitációs programok alkalmazásának fontosságát hangsúlyozza a bűnismétlés csökkentése, a kevésbé súlyos szankciók alkalmazása és a költséghatékonyság érdekében*” (SZABÓ J. 2015: 124). Ez a hozzáállás az egyén társadalomra irányuló veszélyességét mérlegelve közelíti meg a beavatkozás mértékét és intenzitását. A büntetés-végrehajtás biztonsági szakmai szempontjait teszi első helyre, nem terápiás és egyéb, személyre irányuló

nevelési szempontokat. Mint ilyen, nem hozhat tartós változást, ezért az APAC ebben a modellben nem is érvényesülhet. A másik megközelítés az úgynevezett GL-modell (Good Lives Modell), azaz „jó élet modell” (SZABÓ J. 2015: 151), melynek „*alapvetése, hogy a bűnelkövetők ugyanolyan szükségletekkel és vágyakkal rendelkeznek, mint a közösség többi tagja. A GLM terminológiája szerint minden ember az elsődleges humán javak megszerzésére törekszik, amelyek lehetnek cselekvések, tényállások, lelkiállapotok, jellemzők és tapasztalatok.*” (SZABÓ J. 2015: 148.) A GLM a kognitív és viselkedéstechnikákra helyezi a hangsúlyt, aminek segítségével kialakítható a megfelelő életterv. A GLM nem rendelkezik „kimunkált elméleti alapokkal”, elenyésző az empirikus (tapasztalati) adata, mégis hatással van a gyakorlatra.

A reintegrációs vagy „bűnismétlés-megelőzési programok” rendszerint a két álláspont között lavíroznak. Ez azonban nem jelent arany középutat. Pankász Balázs szerint „...*a paradigmák összezsúszása és párhuzamossága miatt a börtönrendszer jelenleg egyetlen funkcióját sem képes betölteni! Nem valósul meg az elrettentés, mivel a reformelvek is működnek, a börtön negatív környezete pedig megakadályozza a nevelési munka eredményességét.*” (PANKÁSZ 2004: 5.) A szerző arra utal tehát, hogy két ellentétes irányultságú paradigma egy időben való érvényesülése esetén ezek a hatások kioltják egymást. „*Ha a büntetés célja a visszariasztás és elrettentés, akkor a rendszer létjogosultsága is kérdéses. A börtön nem tudja megszüntetni a bűnözést, és erősen vitatható, hogy van-e visszatartó ereje.*” (PANKÁSZ 2004: 5.) Az APAC börtönön belüli helyzete is ellentmondásos. Alapvetően egy büntetésre, elzárásra épülő börtönszisztémában próbál meg olyan körzeteket, de még inkább emberi közösségeket létrehozni, ahol a sikeres reintegráció elkezdődhet, ahol a fogvatartottak Istennel találkozva, saját emberi felelősségük és döntéseik révén indulhatnak el a társadalmi beilleszkedés útján.

A MÓDSZER

Az alábbi írás alapját a még büntetésüket töltő és már szabadult APAC-tagokkal készített interjúk adják. Arra törekedtem, hogy minden interjúalany saját maga értékelje múltját – mit tartanak fontosnak elmondani és hogyan –, illetve arra, hogy a bennük végbement változások pozitívumait megfogalmazhassák. A cél az volt, hogy megerősít-

se őket változásaikban azáltal, hogy kimondják, újfogalmazzzák azokat. Írásom alapvetően a szociálpedagógiai gyakorlat önreflexiójaként fogható fel, aminek éppúgy része a csoportmunkák, közösségi alkalmak során szerzett tapasztalat, mint az interjúk és a mindezek megértését, összegzését és interpretálását segítő szakirodalmazás. Írásomban ezek a fázisok nem különülnek el egymástól, hanem a szociálpedagógiai terepi munka szociográfiai igényű jegyzeteiként jelennek meg (a módszerről lásd: TAMÁSKA 2015: 17). A szó szerinti idézeteket dőlt betűvel jelzem, neveiket a citátumok végén zárójelben jelenítem meg.

AZ APAC-CSOPORT

Az egyik legfontosabb munkaforma a kiscsoport. (A kiscsoport fogalma a pszichológiából ered.) Egy kiscsoport létszáma maximum 25 fő. Az APAC-létszám 20 főig engedélyezett, a foglalkozásokon azonban az egyéb kötelezettségvállalások miatt nincs mindig mindenki jelen. A kiscsoport formális csoport, azaz tudatosan jön létre, valamilyen szempont alapján. Közös a cél, fontos a csoporton belüli stabil kapcsolatok kialakítása, a kölcsönös (pozitív) függés. Az APAC-ban a közös cél a hit, az abban való megerősödés, és a hitben élés. Fontos, hogy az egyén a csoport tagjaként észlelje magát (BARON-BYRNE 1994). Az APAC-csoportban ez azt jelenti, hogy a csoporttagok igyekeznek viselkedésben és verbálisan elhatárolódni a többi fogvatartott más normákon alapuló világától. A csoporton belül kisebb alcsoportok jöhetnek létre. Az APAC-ban ilyen csoportot alkotnak Tékozló Fiú és Megtért. Mint minden kiscsoport esetében, az APAC-ban is fontos a heti rendszeresség. Az összejövetel ráhangolódással kezdődnek, ami a közös éneket és imát foglalja magában. Az imát szabad fogalmazásban az mondja, aki erre késztetést érez. Ezután a börtönlelkész Igét olvas fel a Bibliából. Ennek tükrében, szabad interakción keresztül vonja be a csoport tagjait a beszélgetésbe. Saját történetek, tapasztalatok is szóba kerülnek (CSEPELI 2001: 246–269), adott esetben tanúságtétel történik. Alkalom van az új közös célok kialakítására, a régi közös célok megerősítésére. Ez közösségi megtartó erőt biztosít a börtönön belül. Referenciacsoportként is működik a folyamatos visszajelzés által arról, hogy az egyén jó úton halad. Az éneklődés része a társak és a lelkész tükröző szerepe. Az ember csak korlátozott

létszámú csoportban tud érzelmileg fejlődni, hiszen nem tud mindenkire hatni, és nem tudja a sok hatást befogadni, így a közel húszfős létszám éppen ideális munkaforma. A csoportfoglalkozás közös énekkel és imával fejeződik be, megerősítve az összetartozás érzését. Már az első alkalommal, az első perctől fogva teljes bizalommal fogadott a csoport, örültek jelenlétünknek. Megható volt az, amikor az összejövetel végén, név szerint értünk is szólt az ima.

A feldolgozás anonimitása érdekében minden interjúalany magának választott nevet, az alapján, hogy mely karakterhez érzi magát a legközelebb. A következőkben csak azoknak a név-személyiség összefüggését tárgyalom, akiktől szó szerint idézek a dolgozatban. *Megtért és Tékozló Fiú* igen súlyos bűncselekmények miatt élnek a börtön falain belül. Évek óta APAC-tagok, mindketten gazdaságilag és szociokulturálisan elmaradt területről származnak, elsődleges családjuk zilált volt, szüleik bizonyos mértékben diszfunkcionálisak voltak. A bent töltött időt (*Megtért* esetében még 20, *Tékozló Fiú*éban még 4 évet) tanulásra használják fel. Napjuk minden percét hitben élik, folyamatosan fejlesztik magukat, tanítják társaikat (példamutatással is). Az egyszerű, bűnből végleg kiszakadt lelkeket képviselik, akik Isten Igéjét kívánják átadni a bűnös embereknek, megmentésül.

A szabadultak körében központi alak *Kereszten Megtért*, akinek kenyérkereső munkája az igehirdetés és tanúságtétel. Átlagos, jó családból származik, bűncselekményét „kapzsiság” miatt követte el, melynek az eredménye két évtized volt a börtönben. Ő töltötte a legtöbb időt az APAC-ban. Beszélgetésünk alatt folyamatosan az volt az érzésem, hogy neki valódi vezeklés volt a börtön, ezáltal egy fontos eszköz is ahhoz, hogy „új emberként” térjen vissza a szabadságba. Jelenleg boldog családban él nemrég született kislányával és feleségével.

Uz Bence választott nevét, Nyíró József ugyanezzel a címmel megjelent regényének főhőse kapcsán találta meg. Rendezett családi háttérből származik, bár – mivel édesapja katonatiszt volt – sokat költöztek. Végzettségét tekintve vegyészmérnök, és informatikát tanult. Ő már szabadultként él, munkája az info- és motiongrafika. Jelen érdeklődési területe az alternatív orvoslás, ennek szolgáltató informatikai hátteret. Keresztény dalokat ír, és terjeszti azokat az interneten. Részt vett a börtönrádió szerkesztésében, illetve más civil rádióban is szerepelt. Erős honszeretetet munkálkodik benne, igen nagy tárgyi tudása van, tájékozott, nyitott személyiség, elveihez tartja magát. Az *Uz Bence* név jó önismeretről tanúskodik.

Statham neve önmagáért beszél. Ő az, aki a valóságban akciófilm színész, amolyan igazságosztó, egy olyan rossz fiú, aki valójában jó, de ezt csak akkor tudhatjuk, ha jobban megismerjük. Ezt a nevet egy viszonylag fiatal, igen jó módon élő, igen erős, összetartó családi háttérrel rendelkező, már szabadult fogvatartott választotta magának. Az APAC-os kötődése erős, de kora miatt még a baráti társaságot részesíti előnyben, ami szabaduláskor, visszakerülve az eredeti közegébe, veszélyforrás lehet. Még mindig anyagi javakban akar „gazdag” lenni, ezúttal viszont törvényes úton szeretné elérni mindezt. Stabilitását egy keresztény házassággal kívánja létrehozni. Úgy vélem, ez még nem teljesen helyes út, de igen sok értéket adott neki az APAC, és „felnőve” a feladathoz, sikerül majd jó utakat találnia a céljaihoz, és megtalálni a valódi gazdagságot Istenben. Gordon Ramsay két évvel ezelőtt szabadult. Családja mindvégig, a közel három év alatt, kitarzott mellette. Igen nagyra becsülte mindig a munkát, csak annak törvényességével, következményeivel nem volt igazán tisztában. Jelenleg három munkahelye van: dolgozik benzinkúton, autósóban és asztalosoknál. Emellett számos egyéb, alkalmi munkát is vállal. Energiával teli személyiség, vallja, hogy *„tisztába kell tenni a dolgokat”*, ami azt jelenti, hogy minden ember egyenlő Isten előtt, így nincs értelme félreértelmezett tisztelet miatt „csúsztatni” a kommunikációban. Eredeti szakmája vendéglátós (ebben is dolgozott sok ideig), a börtönön belül tálaló (osztó) volt. Névválasztása nem csupán szakmája szeretetét tükrözi, hanem energikus személyiségét is.

A KERESZTÉNY ÉLETFILOZÓFIA

Az APAC-csoport keresztény csoport, aminek nem feltétele az egy vallási csoporthoz (adott esetben a református valláshoz, mivel a börtönlelkész református) való tartozás, csak a keresztény hit. A csoportban különböző vallási és szociokulturális háttérrel rendelkező emberek vannak. Bekerülésükkor más-más pozíciót (fejlettségi szintet) képviseltek hitbéliségükben. Így a kiindulási pont különböző. Az APAC-ba került tagok közül van, aki bekerülése előtt csak hallott Istenről, penitenciával (bűnhődés útján) róttá le bűneit, de csak akkor, ha azon rajtakapták. Volt, aki csak babonás istenhittel rendelkezett, volt, aki katolikus, református vagy más keresztény egyház tagjának tekintette magát. Átfogó ismeretük mégis az APAC-ban lett Istenről, a kereszténységről, an-

nak lélekemelő, lélekgyógyító szerepéről. Az APAC-csoport a divergens, azaz egy közös pontból (Isten) különböző irányokba haladó gondolkodást helyezi előtérbe, azokat megtárgyalva, értelmezve, és végül konvergens, azaz egymáshoz közeledő erkölcsi értékeket teremti.

Az APAC a kereszténységre és a hit erejére, az Újszövetség szeretettörvényére épít. Eszerint Isten nem az embert ítéli el, hanem a bűnt. Az isteni szeretet határtalan a bűnbocsánat képessége miatt. A bűnbocsánat az, ami képes különválasztani az embert és az ember bűnét, két külön fogalomként kezelve azokat. Így lehetővé válik az ember jobbítása, nevelése. Bűnbocsánat csak a szeretet útján lehetséges. Ezt a minőségű emberszeretetet várja el Isten a követőitől is, amibe beleértendő az önszeretet is. Az APAC-ban ez a szeretetminőség, emberszeretet él. Nem az elkövetett cselekménnyel szólítja meg a fogvatartottat, a fogvatartott önmagát, hanem azzal a jóval, amit tehet, tett már ember-társaiért, önmagáért. Olyan életfilozófiát nyújt, ami nemcsak a szeretetet kapó, hanem az azt adó embernek is hasznára válik.

A bűnükkel valamilyen szinten szembesülő emberek alapvetően bűnbocsánatra vágynak (hiszen nagy teher bűnben, megbélyegezve, megítélve élni). Megtért a következőképp fogalmazott a megtérése előtt: *„...ha kell neked ez a tönkretett élet, hát legyen a tiéd.”* *„...szerettem volna sírni, de még azt is szégyelltem.”* *„...ami el volt nálam végezve, azon senki nem tud segíteni.”* *„Krisztusban van a szabadulás.”* *„Isten, fel nem foghatom, hogy tud bűnös embert, mint én, szeretni.”* Megtért több alkalommal ment el az istentiszteletre, de ezen alkalmak nem „hatottak” rá. Aztán egy alkalommal *„ahogy felhangzott, hogy Krisztus neve, azonnal sírás fogott el. (...) Lehajtottam a fejem, nehogy valaki meglássa, hogy sírok.”* Egy pénteki napon Krisztust rajzolta épp, hogy azt elküldje édesanyjának, megmutatva neki új énjét, de akkor értesítették, hogy édesanyja meghalt. *„Soha nem tudtam elmondani, mennyire szeretem, soha nem tudtam átölelni (...) mert édesapám féltette tőlem (...) soha nem tudtam elbúcsúzni, elmondani, hogy megismertem Krisztust. Áldom Istenünket, hogy előtte megerősített Krisztusban, és így ami jött, áradáshullám, nem döntött le a lábamról.”*

A bűnbocsánat nyitja meg azt az utat a változás felé, ami aztán a további lelki, szellemi, pozitív előnyök miatt megtartó és vonzó lesz. Lépésről lépésre életvitel lesz belőle, azaz „új ember”. Megtért ezt mondta: *„A bűn az bűn.”* *„Ugyanaz az ember vagy, de attól több.”* Az új életfilozófia alapja, hogy Isten a legjobb társaság. Ehhez viszont, meg

kell ismerni Istent az ő tulajdonságai által, elérni őt imák, tettek és odaadás segítségével. Ez az út pedig maga a tanulási folyamat, amiből „új ember”, ha úgy tetszik, a sikeresen reintegrált ember születik.

Az életfilozófia meghatározó az életstílus kialakításában. Az APAC-ban tanult szeretetalapú életfilozófia az élet minden szegmensére kiterjed. Az APAC-ban a fogvartottak és a lelkes is folyamatosan fogalmazza meg azt, hogy a jelenlevők „új ember”-ként élnek. *„Számomra az lenne a büntetés, ha úgy kellene élnem, ahogy éltem.”* (Tékozló Fiú) *„Ha önerőből nem lépsz ki magadból, akkor nem lépsz ki.”* (Uz Bence) Az önerő pedig az Istentől ered, szeretet, bűnbocsánat formájában.

A megtapasztalt bűnbocsánat és a hit már akkor elhozza a lélek szabadulását, mikor az elítélt még jogilag rab. Megtért rávilágít a lényegre: *„Ha bent rab vagy, kint is az leszel.”* Tehát az igazi szabadság a lélek szabadsága, amit csak Isten tud megadni. *„Megtérni bárhol lehet”,* mondja Tékozló Fiú, aki már tudja, hogy aki hisz Istenben, az önmagában, mint a jobbító tevékenységben célt érő emberben is hisz.

A megbocsátás és a hit mellett a harmadaik erő a remény. *„Az érzelmi intelligencia szempontjából a remény annak a biztosítéka, hogy nem adjuk meg magunkat a szorongás rohamainak, a kishitűségnek, depressziónak, ha nehéz feladat hárul ránk, vagy akadályokkal kerülünk szembe.”* (GOLEMAN 1987: 134.) A hit és remény párban járnak, Isten maga a remény. Így, egy – lelki és fizikai – munkával, tanulással megalapozott reményteli jövő bontakozik ki, amiről, mint egy elérendő „csillagról” nem veszik le a szemüket.

AZ ÉRZELMI INTELLIGENCIA

Az érzelmi intelligencia olyan képességek és készségek összessége, ami a saját és mások érzelmeinek érzékelésével, kezelésével és pozitív befolyásolásával kapcsolatos. Az EQ kiemelten fontos az ember életében, hiszen az ember társas lény, és mint ilyen, közösségben él, ott történik szociális fejlődése. Ebből adódik, hogy jelentősen meghatározza az ember életminőségét. Minél fejlettebb az EQ, annál sikeresebben használja az ember az IQ-t. Az EQ felelős azért, hogy kialakuljon az empátia, motiválhatóság, moralitás, játék, humor, kapcsolatteremtés, konfliktuskezelés, indulat és kritikakezelés, vágyteljesítés késleltetése, együttműködés, kreativitás. A reintegráció gyakorlatilag az itt felsorolt

készségeken alapul. A konfliktuskezelés, az együttműködés a reintegráció szempontjából kiemelten fontos viselkedés¹ (GOLEMAN 1987: 164). Uzsalyné dr. Pécsi Rita, könyvében fontos dolgot fogalmaz meg: „Az EQ készségei magyarázattal, belátással, tehát kognitív módszerekkel nem fejleszthetők.” (UZSALYNÉ 2010: 17–22.) Az EQ-készségeket „átélt élménnyel, megélt mintával, tapasztalattal, alkotó tevékenységgel” (uo.) lehet fejleszteni, tehát, csak az érzelmi hálón keresztül. A bibliai tanításokba érzelmileg vonódnak be az APAC-tagok, saját életútjuknak és a bibliai személyek életútjainak, történeteinek összehasonlítása által.

Az EQ része a humor is. A humornak a börtön falain belül kiemelt szerepe van: a túléléshez segít hozzá. „A humor nem más, mint állandó nézőpontváltás. A humor rendkívüli mértékben feltételezi és iskolázza a rugalmas gondolást.” (UZSALYNÉ 2010: 35.) A humornak vannak pszichológiai funkciói, az EQ eszköze, fogalma kapcsolódik a játékhoz, ami az ember elemi szükséglete. Humor – nevetés – feloldás: ezen a síkon életmentő a börtön falain belül. A börtönnek természetesen megvan a sajátos humora, így itt is tetten érhető az, hogy ki milyen alcsoportozáshoz tartozik a börtön falain belül. Amikor Tékozló Fiúnak zárkatársa beszélt az istentiszteletről, megemlítette, hogy ott énekelnek is. Tékozló Fiú azt válaszolta: „Na, ha én megyek, fognak táncolni is.” Tékozló Fiú megjárta az IMEI-t² is, aminek tükrében a mostani belső nyugalma gyakorlatilag csoda. A humor „...gyógyítóan pozitív mentális hatással rendelkezik (...) képes elszakadni a befűlladt, megrögzött megoldásoktól, képes felülemelkedni saját szűkös világán” (UZSALYNÉ 2010: 35). A humor sajátos formája az önirónia. „A börtönben az önirónia az ember mentőöve.” (Uz Bence)

Az érzelmi intelligencia, a humor jóval fontosabb, mint elsőre gondolnánk. Az érzelmi intelligencia hiányának (érzelmi analfabetizmusnak) ugyanis komoly ára van (GOLEMAN 1987: 343). A börtönben jelentheti ez akár a büntetés időtartamának hosszabbodását is, ha az illetőt a helytelen módon megélt vagy egyáltalán nem megélt érzelmei agresszióba hajszolják. Az APAC-ban a lelkész a destruktív módon kimutatott érzelmeket észleli és helyes irányba tereli. Ennek azonban a leghatásosabb módja nem a verbalitás, hanem a példaadás. Ezért is nagyon fontos nemcsak a lelkésznek, hanem az APAC-csoport egészének az összetartozás, az egymásnak való példamutatás. Az

¹ Az áldozat iránti empátia módosít az észlelésen úgy, hogy még a fantázián belül is nehéz tagadni a fájdalmat. A szabadulást követően feleannyian estek vissza, mint azok, akik nem kaptak ilyen (érzékenyítő) kezelést.

² Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyintézet.

APAC-összejövetelek célja többek között az érzelmekre adott reakciók újraértelmezése. Ezt a beszélgetéssel érik el. *„Ha hozzásegítjük az embereket ahhoz, hogy zaklató érzelmeikkel – haraggal, szorongással, depresszióval, pesszimizmussal, magánnyal – valamennyire meg tudjanak birkózni, ez voltaképpen betegségmegelőzés.”* (GOLEMAN 1987: 271.) Ezt gyakorlatilag operáns kondicionálással (alapja a megerősítés, ismétlés) éri el az APAC. A zaklató emlékekre, gondolatokra reflektál a bibliai és a saját pozitív történetek többszörös feldolgozásával, elbeszélésével, ugyanazokat a szókapcsolatokat használva (bibliai megfogalmazásban), rávilágít a lényegre és a célra, illetve tanít. Az érzelmi intelligencia tehát nem más, mint az emberi közösségek összetartó ereje, az alapvető képesség ahhoz, hogy sikeres legyen a reintegráció.

AZ EMPÁTIA

Az empátia lehetővé teszi a megbocsátás katarziséját. Ennek hatására egyrészt lekerül a saját magukra ragasztott stigma: a bűnösség. *„Amit tettem arra nincs emberi bocsánat, csak isteni. Én sem tudtam megbocsátani magamnak. Kész vége, ez másképp nem végződhet.”* Másrészt, ha egyszer már sikerült valakinek (adott esetben a régi énjébe mai gondolatisággal) a bőrébe belehelyezkedni, legközelebb ez egyszerűbb más személlyel kapcsolatban is (hiszen igyekszik megérteni a másik álláspontját, motivációit). A „másikba helyezkedés” képessége legközelebb már nem kényelmetlen feladat, hiszen ott van a készség, az előző ilyen helyzetben megélt sikerélmény. Harmadrészt, a belehelyezkedés alkalmával megélnék olyan érzelmeket, melyek hatására megkönnyebbül a lelkük, és megértik, hogy a mély érzelmek helyes megélése pozitív hatással van rájuk, a személyiségükre, a környezetükre. Akkor is, ha ezen élmények eredetileg kellemetlenek voltak számukra.

A Bibliában nincs abszolút rossz és abszolút jó. Ember van. A Biblia egyik visszatérő, fontos momentuma a bűnösöknek való megbocsátás fontossága. A fogvatartottak valamennyien (a nem APAC-tagok is) tudják azt, hogy bűnösök. Az igeértelmezés (helyzet- és szituációértelmezés) közben könnyen bele tudnak helyezkedni a bibliai bűnösök szerepébe, de az áldozatok szerepébe is.³ Megtért, amikor a múltjáról beszélt, újra belehelyezkedett abba az énjébe, ami bűnös volt. Az egész arca megváltozott, azzá vált, ami egykor volt (hangszíne, mondatalkotása megváltozott, megkeményedett az arca,

³ A bűnös egyben áldozat is lehet, a rossz szocializáció vagy gyerekkorban elszenvedett visszaélés

tekintete csillogó, zavaros és nyugtalan volt), ugyanakkor kívülről, a mai nézőpont-jából is képes volt látni, értékelni egykori önmagát. Amikor a rövid történet végén a jelenéről beszélt, újra kiegyensúlyozott lett, az arca nyugalmat sugárzott. A „két arc” epizód pár perc alatt zajlott le. A folyamatban ott volt az önmaga felé megélt megbocsátás és az új én általi értékítélet is. A megbocsátásra azért volt képes, mert felmérte, súlyozta egykori és jelenlegi énjének motivációit, és nyugtázta, hogy most jó úton halad.

Az empátia csak saját élményen keresztül fejleszthető (UZSALYNÉ 2010: 25). Kereszten Megtért a következőképpen fogalmaz: *„A rossz is a javamat szolgálja. Fontos a múltban elkövetett rossz.”* Statham így fogalmaz: *„Már nem gázolok át mások érzelmein.”* *„Arra gondoltam, hogy megkeresem őket... akiket bántottam... bocsánatot kérek, és megpróbálok segíteni nekik valahogy.”* Statham azokra az emberekre gondolt, akiket kiszolgáltatott helyzetükben kihasználta. A börtön falain belül megtapasztalta a kiszolgáltatottságot, azt, hogy milyen érzés az, amikor az ember életéről mások döntenek, így lett arra képes, hogy megértse, milyen tehetetlenség érzés ez. Statham a börtön előtti években az „emberi tápláléklánc” csúcsán volt, igen jómódú, igen kiterjedt befolyásos kapcsolati rendszerrel rendelkező ember volt.

Uz Bence így fogalmazza meg fejlődését: *„Megpróbálom az írást követni, kell tudatosság abban, ahogy élsz. Nem szívatás volt (a börtön), hanem tanulás volt. Arra, amit kaptam, szükségem volt.”* Gordon Ramsay így látja: *„Nem hiszek a véletlenekben, nekem oda be kellett kerülni, a Jóisten akarta így. Ha én akkor ott a sztoriba nem bukok meg, és nem dobnak Németországban őrizetbe, most másképp lenne minden.”* Az empátia fejlődését a megtartó közösségbe való tartozás akarásának prioritása is fejleszti. Tudják az APAC-osok, hogy csak erős, összetartó közösségként képesek a börtön falain belül a büntől elszakadva élni. Ennek alapja az, hogy egymás iránt kiemelt figyelemmel legyenek, segítsék egymást. Ez is csak empátiával lehetséges. Az APAC közösségi élete tudatosan, de a tagok számára szinte észrevétlenül fejleszti az empátiát.

(abúzus) miatt.

A KOMMUNIKÁCIÓ FEJLESZTÉSE

A kommunikáció alapja, hogy Istenről csak szépen illik beszélni. Másodsorban, mivel a kommunikációnak kiemelt szerepe van az interakciókban, az APAC-tagok sokkal eredményesebben kontrollálják magukat, és azt a társas helyzetet, amibe éppen belecsöppentek. A Biblia olvasása és az ige értelmezés a korlátozott nyelvi kód (*Nyelvi szocializációs különbségek*) fejlesztésének egyik hatékony módszere. Az APAC közösségi alkalmai „ünneplőbe öltöztetik” a nyelv használatát. Észrevétlenül válik a készség mindennapos gyakorlattá, fejlődik a szókincs. Ezzel egyidőben fejlődik a koncentrációs képesség is, hiszen a Biblia igen bonyolult nyelvezetű szöveg. Az APAC-csoportban eltöltött időm alatt döbbenettel hallgattam a memorizált, szó szerinti idézeteket, melyek értelmezése is helyén kezelt volt. A fejlett kommunikáció lehetővé teszi a divergens problémát is. Az APAC-alkalmakkor a kommunikáció önkéntes alapú, így mindenki számára lehetőség arra, hogy egy adott témát a saját szemszögéből mutasson meg. Így, egy-egy APAC-beszélgetés több szemszögből világít rá az adott problémára, hiszen mindenki máshonnan jött, másként szocializálódott, mást hozott otthonról, a „rég” életéből. A kommunikáció fejlődése hozzájárul a nehezebb élethelyzetek kezeléséhez. A bűnökről, a lelkiismeretről igen nehéz beszélni. Az árnyaltabb megfogalmazás eszközeinek birtoklása lehetővé teszi, hogy önmagukat, érzelmeiket, bűnüket megfogalmazzák, felvállalják.

A helyes kommunikáció a szituációkban való jó reagálást is jelenti, aminek leginkább az APAC-csoporton kívüli interakciókban van jelentősége. A szavak, pontosan megfogalmazott mondatok által lesznek képesek kontrollálni a konfliktushelyzetet. Az APAC tehát erőszakmentes kommunikációt⁴ tanít. Az EMK növeli az önbecsülést a használat általi pozitív tapasztalatok, helyzetkezelés miatt. Alkalmazásának nem feltétele az, hogy a kommunikációs partner is tudjon, akarjon erőszakmentesen kommunikálni. Az EMK négy lépésből áll: megfigyelés (türelmet tanít, hiszen végig kell hallgatnia a közlő felet), érzés (saját érzelmeink definiálásának képessége), szükséglet (rejtett szükségletek feltérképezésének képessége), kérés (szükségleteink illő megfogalmazásának képessége).

A kommunikáció kapcsán végül még egy nagyon fontos tényre kell felhívni a figyelmet. A börtön szlenget a börtönben alig, szabadulás után pedig egyáltalán nem használják az APAC-csoport tagjai. A börtönszlenget a fogvatartottak csoportjához való tartozást,

⁴ Az erőszakmentes kommunikáció (EMK) sarkköve az érzelmek egyértelmű felismerésén és közlésén alapul.

a másik (fogvatartók) csoporttól való elkülönülést, a közös sorsot hivatott kimutatni, és egyben lehetőséget kínál arra, hogy kijátsszák a szlenget nem ismerő kívülállókat.⁵ Az APAC-tagok azonban elfogadják a börtön szabályait, ezért nincs szükségük rejtett nyelvre. Sőt, mi több, e nyelv használatát azért is kerülik, hogy kifejezzék reintegrációs törekvésük őszinteségét.

MÓDSZEREK

A zene: Az APAC-ban a zenének igen fontos szerepe van. A heti foglalkozások elején áthangol, felkészít a szabadon fogalmazható imára. Egyben szinapszisokat (idegsejtek kapcsolódási pontjait) is erősít az agyban – azaz érzelmi alapú tanulás történik, és megerősödik minden APAC-alkalommal. „*A gyakrabban átélt élmények erősebb szinapszisokat hoznak létre.*” (UZSALYNÉ: 2010: 24.) A sokszor énekelt dal, aminek erkölcsi mondanivalója van, rámutat egy-egy számunkra nehezen kezelhető érzelmre, kialakítja a tartalomhoz az érzelmi kötődést. Tékozló Fiú: „*Azt éreztem, hogy az »Úgy érzem összeroskadok« rólam szól... könnyes lett a szemem... belőlem szólt... másnap már nem üzleteltem. Egyszerűen csak nem csináltam...*” Az ének fejleszti a memóriát, hiszen komplex dallamot, ritmust, szöveget memorizál az éneklő. Könnyebbség, hogy a ritmus, az érzelmi töltet miatt könnyen tanulhatók a dalok – így a közvetíteni kívánt értékek is.

Az éneklés másik előnye, hogy azonnali feszültségoldásra képes. Egy kutatás szerint, a háború bombázásai alatt a gyerekek ezt a lehetőséget ösztönösen használták saját maguk nyugtatására.

A motiváció: A motiváció fogalma összefonódik a sikerélmény fogalmával. Az APAC-csoportban a sikerélmény folyamatos a mindennapok hitben maradása, a helyes életvitel megtartása a „bűnözői hatások tengerében”, az egymás tanítása és segítése, az apró, napi elért célok belső (APAC-csoporton belüli) sikerélmények miatt. Egyrészt, megmérettetés minden nap az új erkölcsben, azaz képes és tud, akar nemet mondani a bűnre, a rosszra. Másrészt, megmérettetés tudásban is. Erre példa, hogy a váci fogvatartottak első helyezést értek el országos viszonylatban. A versenyre való

⁵ A szlengszótár nagyjából 4000 szóból áll (SZABÓ E. 2008).

készülődés időszakában egyértelműen látszott a versenyen indulókon, hogy teljes szívvel azt érzik, hogy képesek rá, képesek tudásukkal megnyerni a versenyt. Hosszú, bonyolult mondatszerkezetű, mai, hétköznapi nyelvből már kikopott szavakkal részeket idéztek a Bibliából, tudva, hogy az pontosan hol található.

Célok kitűzése: A lelkész segít a reális célok és utak megtalálásban. Amennyiben a jó felé fejlődő állapotban tűzzük ki a célt, tervezzük meg az odavezető utat, jó eséllyel nem tévedünk el. Az APAC a Biblia által képes hosszú távú tervekhez motivációt, eszközöket adni. Tékózló Fiú jó példa az idő és cél jó beosztására. Elhatározta, hogy angolul tanul. Amikor sorakozó van, mindig van a zsebében szókártya, amit ilyenkor elővesz, és memorizálja a szavakat. Kihasználja azt a pár üres percet, ami adódik, azért, hogy ezeket a részdíóket összeadva, elérje a célt.

Tekintély: Az APAC-ban az abszolút tekintély maga az Isten és az ő szava, a Biblia (hiszen Istenre első kézből vezethető vissza, Isten szava ihletett írók által), de tekintély a lelkész is, vagy adott esetben az az APAC-társ, aki hitben, jóban, tudásban több. Számtalan imát hallottam az APAC-os fogvatartottaktól, melynek mindegyikében a közös az „Uram” szó volt. Az „Uram” szót egy mondaton belül kétszer is, a mondat elején és végén is, mint megszólítást, kiemelve és tisztelettel használták – Istent szólították meg, a szóismétléssel nyomatékot adva az imának. Nem azt mondták, hogy Istenem, ami egy személyes, érzelmes megszólítás, hanem azt, hogy Uram. Ez tehát egy olyan minőség, ami minden ember felett álló, akit végtelenül tisztelnek. Az isteni törvények nem adnak lehetőséget a visszaélésre, így, a maguk igazságában megtestesítik a külső tekintély fogalmát is.

Az APAC-tagok tudják, hogy amennyiben békében akarnak élni önmagukkal és a világgal, be kell tartaniuk a szabályokat. Kereszten Megtért ezt mondta: „*Nem kontrollál senki, mégis úgy élek.*” A tekintély fontosságával tisztában vannak az APAC-osok, így tekintéllyé növi ki magát a börtön és az ott dolgozók személye is, hiszen ők a börtön falain belül hierarchia szempontjából magasabb szinten működnek. Megtért így fogalmazott az istentiszteleten: „*Az itteni szabályok is a hasznunkra válnak.*” A tisztelethez, törvényhez tartozó fogalom a hierarchia, ami az APAC-ban más: Isten és azután az emberek. Bár Isten törvényei előrébb valók (Isten és az ő

tudása, szeretete, igazságossága nagyobb, hiszen abszolútum), az emberi törvények is szolgálhatják érdekünket, de csak abban az esetben, ha azok nem ütköznek Isten parancsaival.

Az ősbizalom megélése: Az ősbizalom érzését gyermekkorban kell megtapasztalni, a szülők által. A fogvatartottak jelentős része ezen érzés megélése deficitjének következményei miatt szenved. Megtért ezt így fogalmazza meg: *„Soha nem tudtam átölelni és azt mondani Édesanyám, mert Édesapám féltette tőlem, és ez meghatározta az ifjúkoromba eltelt éveket. Nyomasztó érzés volt.”* Ezt a deficitet csak valós, minden percben élő szeretetkapcsolatban lehet valamennyire korrigálni, melyhez a közvetlen környezet pozitív hozzáállása mellett szakember, pszichológus segítségére is szükség van. Az APAC-csoportban Isten mint szülő jelenik meg. *„Olyan ez a könyv (Biblia), mint apa levele a fiához.”* (Tékozló Fiú) Aki igazságos, szerető, megengedő, megbocsátó, akihez mindig vissza lehet térni, és aki sosem él vissza hatalmával. Tehát, olyan „szülő”, aki képes megadni a feltételeket a deficit korrigálásához.

A lelkész bizonyos értelemben hasonló szerepeket tölthet be, mint amelyeket annak idején a szülőknek kellett volna: megerősítés, tükrözés és kontroll, verbalitás, osztatlan figyelem megjelentek a foglalkozások alatt. A lelkész felelőssége igen nagy, hiszen Isten – transzcendentális minősége miatt – a legtöbb esetben nem folytat direkt kommunikációt. Ezek a feladatok tehát a lelkészre hárulnak. Ez az ősbizalom megélésének útja a börtön falain belül, a lelki (Isten) és a fizikai (lelkész) síkon. Mivel tehát a lelkésznek itt kiemelt feladata van, érdemes hosszabban is idézni őt: *„Direkt módon soha nem gondolkodtam ezen a kérdésen, de ugyanakkor tudatában vagyok ennek a jelenségnek. A prizonizáció (börtönélethez való igazodás) egyik ártaalma a megfosztottság. Sokan ezt csupán testileg értelmezik, de ez jelen van minden területen. Azt is tudomásul kell vennünk, hogy a börtönben élők sok esetben nem rendelkeznek(tek) egészséges kapcsolatokkal. Így ezek betöltése is ránk marad. Ezt érzékeli a nevelők, a pszichológusok és persze én is. Volt egy fogvatartott, aki már több időt töltött bent, mint kint. Nála már nagyon erősen éreztem, hogy az én családomat akarja saját családjaként is értelmezni. A végén már tényleg félelmetes volt, ahogyan a családomról kérdezett...*

Természetesen az én személyemhez még hozzátartozik a »hit vonala« is. Igyekszem ezt nem tudatosan megélni. Nem kívánok több lenni itt bent, mint lelkész, hiszen Istentől erre kaptam elhívást, de ugyanakkor tudom azt, hogy ezzel együtt »mindenkinek, mindenné« is kellennem. (»Mindenkinek mindenné lettem, hogy mindenképpen megmentsek néme-lyeket.« 1Korintus 9, 22.) Tudatában vagyok, hogy mozdulataimat árgus szemek figyelik, de nem ezért viselkedek másként. Szavaimat is figyelik nagyon, de nem ezért nem szólok gonosan. Nem ezért állok a szavamat. Elsősorban Istennek akarok tetszeni, de tudom, hogy ez másokat is tanít. Gyakran a pszichológusok beszélnek velem erről, amikor elmond-ják, hogy ez hogyan csapódik le bizonyos fogvatartottak életében. Volt példa arra, hogy valakit kiküldtem az istentiszteletről, mert agresszíven viselkedett a társaival. Határozott és kemény volt a beszédem, de ugyanakkor nyugodt. Később hallottam vissza, a pszicho-lógusokon keresztül, hogy ez sok embernek példa volt a konfliktuskezelésre. Valahogy így élem meg! Ja és persze a 3H: hit, humor, hűség!”

A stressz kezelése: A börtön falain belül sok az akut stresszt generáló szituáció. Legin-kább az egymáshoz való folyamatos alkalmazkodás, a magánszféra beszűkültsége miatt. Nincs magánélet, nincs személyes tér (GIDDENS 2003: 127), emiatt nincs mód a félre-vonulásra, így arra sem, hogy adott konfliktust – időt nyerve – átgondolva oldjanak meg. A börtönben azonnaliság van. Az azonnali reakció komoly érzelmi megterhelés, egyben krízis is. Az aktuális referenciacsoport, azaz a fogvatartott társak azok, akikkel ezeket a helyzeteket utólag kiértékelhetik, önigazolást keresve, miközben cselekedetük „helyességét” megerősítik. A csoporttagok visszajelzésének sokkal nagyobb a súlya, ezáltal a fogvatartott számára ez kerül fókuszba. Amennyiben bűnözői erkölcsök szerinti megerősítés történik a csoportban, a fogvatartottban egy torz erkölcsi kép alakul ki, erősödik meg. Erre nyújt megoldást az APAC, hiszen a lelkész a rossz megoldási sémák helyett új – bibliai szempontból újraértelmezett – sémákat képes alternatívaként felajánlani, azt ismétlés útján tanítani, hogy az új séma készségként szerepeljen.

A másik nagy stresszfaktor a börtön falain túlnyúló szeretetkapcsolatok hiánya. Az interjúk során több esetben hangzott el az, hogy a legnagyobb lelkifurdalás a magára ha-gyott családtagokkal, gyerekekkel, feleséggel, szülővel szemben van. Az APAC-tagokban is van lelkifurdalás, és tehetetlenségérzés a szeretteikkel kapcsolatban. Megtért, mostani állapotában ezt így fogalmazza meg: „...csak tegyem, amit ő mond, az ördög, hogy sze-

ressem a hamis mammont, a pénzt, és lehessek valaki, és lehet a családomnak is. Mekkora hazugság, hisz még rosszabb helyzetbe kerültek, mint amiben voltak.” Az APAC-osok ezt a tehetetlenségből adódó feszültséget másként kezelik, mint a többi fogvatartott. A kinti szerettek és a fogvatartott között élő erő, összeköttetés van: Isten, mint a legfőbb hatalom. Akihez imádkozni lehet a szerettekért, a problémamegoldásban való közreműködésért. Tehát, az APAC-os tud tenni a családjáért: imádkozik értük. Ez a tehetetlenség érzését kicsinyíti. A szeretetkapcsolatok másik stresszfaktora az, hogy a fogvatartott nem tudja elmondani az örömeit, bánatait a számára legfontosabb személyeknek – ez természetesen visszafelé is így van. Ez egy hosszabb büntetés kiszabása esetén komoly érzelmi bizonytalansághoz vezet, rosszabb esetben a szeretetkapcsolat megszakadását eredményezheti, eredményezi. Az ettől való szorongás, az erre való folyamatos „készülés” iszonyatos nagy teher. Az APAC-tagok ezzel a teherrel Isten segítségével küzdenek meg imával, így kevésbé szoronganak. *„Ne aggodalmaskodjatok tehát a holnap felől; mert a holnap majd aggodalmaskodik a maga dolgai felől. Elég minden napnak a maga baja.”* (Máté 6:34.) Nem tehetetlennek, hanem tevékenynek érzik magukat egy ilyen helyzetben: imádkoznak. Megtért: *„A legnagyobb munka az ima. A családért sokmindent megtesz az ember.”*

A várakozás: Az APAC megtanít a megelőlegezett (anticipált) öröm megélésére, ami összefügg a várakozással, a vágyteljesítés késleltetésének képességével. A várakozás örömének meglete hatással van az időre is. A Biblia a várakozásról szól, legtöbbször a jó eljövételéről. Jézus eljövételéről, a boldogság eljövételéről, a feltámadás eljövételéről stb. A kereszténység vallás ünnepei is a várakozásról szólnak. A börtönben a várakozás képessége és öröme az egyik legnagyobb megtartó erő, amely képességet aztán a kinti életben is használni tud az egykori elítélt.

KONKLÚZIÓ

Az APAC nem tekinthető szűk értelemben vett reintegrációs modellnek. Legalábbis akkor, ha a szociális segítséget a terápiás eljárásokkal azonosítjuk. A terápia ugyanis

rendszerint egy racionális, evilági emberképből építkeznek. Az APAC ezzel szemben az Istenben hisz, eszköze a hit, illetve a hit kegyelme, tehát az ember hatókörén túli hatalom. S bár a hit maga az ember felett áll, az APAC révén megélt hit eredményei mégis kézzel foghatóak, mint sikeres reintegrációs életutak. Az APAC-csoport tagjai másként kommunikálnak, másként élik meg érzelmeiket, kerülnek az agressziót, hosszú távú életcélokat fogalmazzák meg, amelyek eléréséért képesek tenni, és ha kell, kitartóan várakozni is. Ráadásul ez a változás nem korlátozódik a börtönön belüli életre, hanem tartós, interiorizált értékként kísérik tovább az APAC-tagokat kinti életükben is, amely sok tekintetben ugyanolyan megrázkódtatást jelent, mint a bekerülés.

A dolgozat első részében azt igyekeztem bemutatni, hogy mindezeknek a változásoknak a háttérében a Biblia áll, minden innen ered és itt nyeri el megfogalmazását. A második részben néhány, a Biblia és a hit által generált személyiségfejlődési mezőt mutattam be, az érzelmi intelligenciát, az empátiát és a kommunikációt. Végül a harmadik részben – bár azt állítom, hogy nem módszerről van szó – mégis kitérek néhány módszerre, hiszen az APAC-csoportot vezető lelkész, ha nem is a világi modellekhez hasonló személyiségfejlődési lépcsőket végigjárva (hiszen ennek egyetlen lépcsője maga a hit), de mégiscsak képességeket és kompetenciákat fejlesztő szakemberként jelenik meg a külső szemlélő számára.

IRODALOM

- BARON, Robert A. – BYRNE, Donn Erwin (1994): *Social Psychology: Understanding Human Interaction*. Allyn and Bacon.
- CSEPELI György (2001): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- DOMBI Edina – NAGY Mariann (2017): A szegedi fegyház és börtön elíteltállományán végzett kérdőíves vizsgálat eredményei. *Szociálpedagógia* V/3–4. 5–23.
- DRAXLER Ferenc (2013): APAC-körlet a Váci Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle* 32/4. 55–70. Letölthető: http://epa.oszk.hu/02700/02705/00096/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2013_4_055-070.pdf (Utolsó megtekintés: 2018. november 10.)
- FARRINGTON, David (1995): The Development of Offending and Antisocial Behaviour from Childhood: Key Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 36. 929–964.

- FIÁTH Titanilla (2012): *Börtönkönyv*. Háttér Kiadó, Budapest.
- GIDDENS, Antony (2003): *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- GOJÁK János (2006): A bűn és a bűnhődés valláserkölcsei dimenziója. *Börtönügyi Szemle* 25/1. 1–10. Letölthető: http://epa.oszk.hu/02700/02705/00065/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2006_1_001-010.pdf (Utolsó megtekintés: 2018. november 10.)
- GOLEMAN, Daniel (1987): *Érzelmi intelligencia*. Háttér Kiadó, Budapest.
- Magyar Katolikus Lexikon: Halál kultúrája. <http://lexikon.katolikus.hu/H/hal%C3%A1l%20kult%C3%BAr%C3%A1ja.html> (Utolsó megtekintés: 2018. november 10.)
- Nyelvi szocializációs különbségek: *Nyelvi szocializációs különbségek – nyelvi hátrány* (magyarázó szöveg). http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Kommunikci_fejldse_s_fejlesztse_rtelmileg_akadlyozott_szemlyeknl/45_nyelvi_szocializcis_klnbsgek_nyelvi_htrny.html (Utolsó megtekintés: 2018. november 10.)
- PANKÁSZ Balázs (2004): *Büntetve nevelni*. <https://www.slideshare.net/pankasz/utopia-tanulmany> (Utolsó megtekintés: 2018. november 10.)
- POPPER Péter (2014): *A kriminalitásig súlyosbodó személyiségzavar pszichikai tényezőinek vizsgálata*. Saxum, Budapest.
- SÁRKÁNY Péter (2012): Értelemközpontú egzisztenciaanalízis és filozófiai tanácsadás. Viktor Frankl halálának 15. évfordulójára. *Imágó Budapest* 3. 75–82.
- SZABÓ Edina (2008): *A magyar börtönszleng szótára*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- SZABÓ Judit (2015): Speciális prevenció és dezisztencia. (Doktori értekezés.) https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/30345/Disszertacio_SzaboJudit_EDIT.pdf?sequence=3&isAllowed=y (Utolsó megtekintés: 2018. november 10.)
- Szent Biblia (Károli Gáspár) (1990): *Magyar Bibliatanács*, Budapest.
- UZSALYNÉ dr. Pécsi Rita (2010): *A nevelés az élet szolgálatára*. Kulcs a muzsikához Kiadó, Pécs.
- TAMÁSKA Máté (2015): *Torockó felfedezései. A műemléki tér szociográfiája*. Kriterion, Kolozsvár.
- VAJDA Júlia – KOVÁCS Éva (2002): *Mutatkozás*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.

MEZEI NIKOLETT

EGY BŰNISMÉTLÉST MEGELŐZŐ CSOPORT TAPASZTALATAI

*„A hiba beismerése már nagy lépés a javulás útján.”
(Charlotte Brontë)*

Bár a külvilág számára a börtön az elzárással egyenlő, a 2013. évi CCXL tv. ennél árnyaltabban fogalmaz. Eszerint a büntetés-végrehajtás célja, hogy *„elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását”* (2013. évi CCXL tv.). Az alább ismertetett börtönbeli csoportmunka is ezt a célt tűzte ki maga elé. Egy közel féléves foglalkozássorozat tapasztalatairól lesz tehát szó. Egy rövid fogalomtisztázó bevezető után a szociálpedagógiában alkalmazható csoportmunka gyakorlatát ismerteti, külön kiemelve a fogvatartottak sajátosságait. Ezután mutatom be a konkrét csoportot, az ott alkalmazott módszereket és azok tapasztalatait. Szándékosan nem „eredményeket” írtam, hiszen az eltelt idő rövidsége okán korai lenne erről beszélni. Írásom így inkább önreflexió, egy félutas beszámoló. Munkám kezdetén célként fogalmaztam meg, hogy a csoportfoglalkozások alkalmazása révén a fogvatartottak közelebb kerülhetnek a társadalmi többség értékrendjéhez, viselkedési normáihoz, ami előfeltétele lehet a sikeres reintegrációnak. Másodszor célként fogalmaztam meg az elítéltek közötti szociális kapcsolatok minőségi javulását, egymás elfogadását, megértését. Nézőpontom végig ugyanaz, a szociálpedagógusé, aki kívülről érkezik a börtön falai közé, normákat közvetít és ad át, tehát a szó klasszikus értelmében pedagógiai, nevelői munkát végez.

A HARMADLAGOS MEGELŐZÉS

„A harmadlagos megelőzés körébe mindazon büntetőjogi, rendőri és szociális intézkedések összessége tartozik, amelyekkel megakadályozható a visszaesővé válás” (PUSZTAI 1996: 197).

Jelen tanulmánynak nem célja a téma elméleti áttekintése, ezért egyetlen átfogó tanulmányra támaszkodva ismerteti a keretfogalmakat (BORBÍRÓ–SZABÓ 2012). A bűnismétléssel foglalkozó kutatások előrejelzőit keresik. A szakirodalom a bűnismétléssel összefüggő tényezőket két csoportra bontja: kockázati-, illetve védőfaktorokra. Amíg előbbiek a bűnismétlés valószínűségét növelő tényezők, addig utóbbiak visszatartják a korábbi bűnelkövetőt az ismételt bűnözéstől még a kedvezőtlen környezeti körülmények ellenére is.

A kockázati faktorokat tekintve szintén két típusról beszélünk: statikus, illetve dinamikus tényezőkről. A statikus: pl. demográfiai változók (nem, életkor, rassz), a bűnözői előélettel kapcsolatos változók (a belépés életkora, a korábbi büntetések), a családi háttér, az intellektus és a szocioökonómiai státusz. A dinamikus tényezők közé sorolandók például az antiszociális személyiség és irányultság, a kriminális kapcsolatok vagy a szerhasználat. A szerzőpáros munkája által felhasznált különböző külföldi tanulmányok eredményei azt igazolják, hogy a sikeres reintegrációt a lakhatással, munkával, tanulás-sal, emberi kapcsolatokkal, egészségi állapottal és a szerhasználattal kapcsolatos problémák hátráltatják a leginkább.

A tanulmányok arra is rámutattak, hogy a bűnelkövető életmódból való kilépés (a dezisztencia) egy hosszú és hullámzó utat jelent: „a dezisztencia nem (csak) a kriminális viselkedés megszűnését illetve hiányát jelenti, hanem a bűnözés gyakoriságában és súlyosságában bekövetkező folyamatos csökkenést is magában foglalja, differenciáltabb képet nyújtva a bűnözői karrierből való kilépés lehetséges variánsairól” (SZABÓ 2011). Fontos szerepet kapnak ebben a folyamatban mind a belső, pszichológiai és a külső, társadalmi tényezők is. BORBÍRÓ ÉS SZABÓ (2012: 165) hangsúlyozza, hogy a kilépéshez vezető utat a börtön falain belül kell elindítani.

A szerzőpáros ezután áttekinti a szóba jöhető pszichológiai, személyiségfejlesztő módszereket. MacKenzie (2000) munkájára hivatkozva a reintegrációs programok hatékonyságának mérésekor a következő dimenziókat fogalmazzák meg: strukturáltság,

fókuszáltság, összetettség, összpontosítás a készségek és más erősségek fejlesztésére, valamint a kognitív és viselkedési technikák alkalmazása. A csoportmunka-foglalkozások felépítésekor tehát elsősorban ezeket a szempontokat kellett érvényesíteni.

CSOPORTMUNKA BÖRTÖNBEN

A büntetés-végrehajtásban működtetett csoport speciálisnak tekinthető a szervezést illetően, ugyanis a klasszikus értelemben vett csoportfolyamat szervezésének végrehajtása a büntetés-végrehajtás hierarchizált, szigorú szabályai szerint módosul. A következőkben HADNAGY (2017) tanulmánya által bemutatott szervezési metódust hasonlítom össze az általam speciális területen létrehozott csoport szervezésével.

Az előkészítő szakasz feladatai Hadnagy szerint a következők: Szükséges előzetesen tájékozódni a csoport tagjairól, a leendő csoportot körülvevő intézményről, környezetről, különös tekintettel az intézmény adta lehetőségekre, a tárgyi és személyi környezetre, az élettér sajátosságaira. Fontos egyeztetni az intézmény és a csoport elővátelezett céljait. Az intézmény dolgozóit informálni kell a csoportról mint munkaformáról és annak sajátosságairól, úgymint alapjelenségek, alapszabályok. Végig kell gondolni, milyen eszközökkel tudom a célcsoportot elérni, sorra kell venni ezeknek az eszközöknek az előnyeit és hátrányait. Fontos megtervezni, átgondolni a csoport előzetes programtervét és azt a célcsoportnak megfelelően összeállítani. Szükséges továbbá a leendő tagokban eloszlatni a tévhiteket, ezután következhet a megfelelő módszerek kiválasztása, majd az igényfelmérés. Egy ún. „nulladik” találkozással szükséges bevezetni a csoporttagokat a csoportmunkába, majd egy „előszerződés” kötése zárja le az előkészítő szakaszt.

Mindez a büntetés-végrehajtás területén a következőképpen módosult. A csoport tagjaival az első alkalommal ismerkedtünk meg, előzetesen nem tudtuk, hogy kik és hányan jelentkeztek a foglalkozásra. A csoportot körülvevő intézményről előzetesen – bár nem tudatosan erre a munkára felkészülve – egy intézménylátogatás során kaphattunk átfogó képet, ezáltal az élettér sajátosságairól és a személyi környezetről is szereztünk információkat. A tárgyi környezettel szintén az első alkalommal ismerkedhettünk meg, ezután kapcsolattartónkkal egyeztetve, a foglalkozásokhoz alakítva bővítettük a tárgyi

lehetőségeket, vittünk például színezőket, színes ceruzát, labdát a kezdő, beszélgetős körhöz. Az egyeztetéseket a folyamat során az intézet részéről a reintegrációs tiszttel folytattuk. A csoport tagjait a program meghirdetése után a reintegrációs tisztek választották ki a program céljaihoz igazodva, így fordulhatott elő az, hogy több területről érkeztek az intézeten belül.¹ Mivel elsődlegesen nem bűnismétlést megelőző programmal indultunk, a fogvatartottak további letöltendő évei is jelentősen eltértek egymástól, ebből a tekintetből a célcsoport kiválasztása nem tekinthető sikeresnek. Véleményem szerint a foglalkozás igazi eredményt akkor hozhatott volna, ha olyan fogvatartottak kerülnek be a programba, akiknek rövidebb idő alatt letelik a büntetésük, hiszen a program során elsajátított ismereteket, készségeket, tapasztalatokat rövid időn belül hasznosítani tudnák. A programtervezet összeállításánál és a különböző feladatok kiválasztásánál segítséget jelentett, hogy bizonyos időt már együtt töltöttünk csoportfoglalkozás keretében a fogvatartottakkal, így volt alkalmam megismerni őket. A szükséges engedélyek megszerzése után fokozatosan vezettük fel a csoporttagoknak a csoport új céljait, kereteit, ez tekinthető az ún. „nulladik” találkozásnak.

A kezdeti szakaszban HADNAGY (2017) szerint szükséges egyeztetni, összhangba hozni a programterv céljait és a csoport által meghatározott célokat, majd ezek alapján korrigálni, véglegesíteni a programtervet. Ezután következhet a csoportkontextus megteremtése, a módszerek egyeztetése a csoporttal, az igények aktualizálása. Szükséges továbbá az intézményi dolgozókat tájékoztatni általánosságban a csoportról, majd ezután következhet a szerződésalkötés.

Mindez a büntetés-végrehajtás területén úgy módosult, hogy a foglalkozások bevezetéseként ismertettük a csoporttagokkal a tervezett programot, illetve a program céljait. Az intézeti dolgozókkal, illetve a fogvatartottakkal kapcsolatban lévő más szakemberekkel nem volt szükség egyeztetésre, egyedüli kapcsolattartónk a folyamat során a reintegrációs tiszt volt.

A munkaszakasz feladata (HADNAGY 2017) a programterv megvalósítása a csoport igényei szerinti változtatásokkal, mindeközben a csoport igényeinek közvetítése az intézményi környezet felé, a kapcsolatrendszerek kialakításának elősegítése a csoport –

¹ A nagy területi elosztottság egyrészt olykor megnehezítette a helyszínre jutást, másrészt pedig a fogvatartottak, bármilyen jó kapcsolatot alakítottak is ki egymással, később vagy a két foglalkozás között nem találkozhattak.

intézményi környezet – társadalmi környezet kapcsolati hálóban. Szükséges továbbá a csoportélmény elősegítése, az együttesség megtapasztalásának segítése, az egyéni és csoportcélok segítése, a felmerülő új célok, szükségletek kielégítése, illetve a csoporttagok egymás felé irányulásának elősegítése.

Mindez a büntetés-végrehajtás területén a következőképpen nézett ki. A csoportfolyamat lezajlott, heti rendszerességgel tartottuk a foglalkozásokat. Amennyiben szükség volt rá, menet közben változtattunk a feladatokon a csoport igényeinek megfelelően. A csoportélményt megélték a csoporttagok, a folyamat végére igazi egységgé alakult az eleinte csak külön tagokból álló közösség.

A záró szakasz feladata HADNAGY (2017) szerint az, hogy megélhetővé tegye a csoport végét, illetve feltárja a természetes kölcsönös segítségnyújtó rendszer további lehetőségeit. Mindez a büntetés-végrehajtás területén a következőképpen zajlott. Az utolsó csoportfoglalkozás után, illetve a csoportfolyamat végén tartottunk egy búcsúalkalmat, elkészítettünk a csoporttagoktól. Igyekeztünk a foglalkozássorozat utáni kapcsolatukról érdeklődni, ám mivel nem egy helyről érkeztek az intézetben belül, ezért ez nem volt megvalósítható.

A CSOPORT BEMUTATÁSA

A csoport létszáma szinte minden alkalommal változott, öt olyan személy volt, akik a csoport résztvevőiként folyamatosan jelen voltak, ők alkották a csoport magját. A csoport valamennyi tagja személy elleni bűncselekmény elkövetése miatt kiszabott büntetését tölti. Rajtuk kívül két olyan fogvatartott volt még, akik a csoportfoglalkozások felén aktívan részt vettek, így a csoport bemutatásakor ők is szerepet kapnak, egyikük azonban szabadulás miatt nem tudott végig részt venni a folyamatban. A csoport mint egység bemutatása után a tagokat egyenként is jellemzem pár sorban, különös hangsúlyt fektetve a csoportban betöltött szerepükre és egyéni fejlődésükre. Az alábbiakban az egyes csoporttagokat és a közösségben betöltött speciális szerepüket² mutatom be. Mivel a váci intézet férfi fogvatartottakkal foglalkozik, ezért a csoportban kizárólag férfi elítéltek vettek részt. Az anonimitás megőrzésének tiszteletben tartása miatt neveiket nem tüntetem fel, csupán a csoporttag (CsT) rövidítést, és számot használok megkülönböztetésük érdekében.

² Speciális szerepek Schulman alapján: bűnbak, deviáns tag, belső vezető, kapuőr, defenzív tag, hallgatótag (HADNAGY 2017).

CsT1 58 éves, jelenleg 5 éve van börtönben, 1 év múlva szabadul.³ Az első foglalkozás óta a csoport tagja. Kezdeti ellenállása a számára kielégítő tevékenység, a színezés biztosítása után jelentősen csökkent. Képességeihez mérten igyekezett a feladatokban aktívan részt venni, és bár ez nem látszott minden alkalommal rajta, szeretett a csoportban jelen lenni. Elsődleges elvárása az volt, hogy „teljen az idő”. A csoportban leginkább a hallgató tag szerepében volt jelen.

CsT2 25 éves, 9 éve tölti büntetését, még 1 éve van hátra. A kezdetektől tagja a csoportnak. Eleinte csendes megfigyelőként vett részt, csak kérdéseinkre válaszolt, önállóan nem szólt hozzá a beszélgetéshez. Néhány alkalom után azonban egyre többször bekapcsolódott, hozzászólásaival, meglátásaival segítette a csoport működését. A foglalkozássorozat alatt ő fejlődött a legtöbbet, szemmel látható volt pozitív irányú személyiségváltozása, amit viselkedésén keresztül hetente tapasztaltunk. A csoportban eleinte ő is hallgató tag volt, azonban később ez a fajta bezárkózottság oldódott, és egyre többször megnyílt.

CsT3 27 éves, 8 éve tölti büntetését, 1 éven belül szabadul. Aktív tagja volt a csoportnak a foglalkozások során. Őszintén elmondta véleményét, érdeklődve várta a feladatokat. Amennyiben egy feladatban nem kívánt részt venni, udvariasan elnézést kért, mi pedig ezt tiszteletben tartottuk. A defenzív tag és olykor a deviáns tag szerepe volt rá jellemző leginkább, nagyon nehezen nyílt meg, és önmagáról nem is nagyon szeretett beszélni, amikor erre került volna a sor, hárított.

CsT4 26 éves, 8 éve van börtönben, 1 éven belül szabadul. A csendesebb csoporttagok közé tartozott, amelyik szituációban azonban biztonságos helyzetben érezte magát, megnyílt. Őszinte, tisztelettudó, kedves személyiség. Hozzászólásaival, véleményeivel nagyban hozzájárult a minőségi munkához. Legtöbbször hallgató tag volt.

CsT5 32 éves, 4 éve tölti büntetését, 8 éve van még hátra. Vidám, aktív tagja volt a csoportnak. Minden feladatban szívesen és tevékenyen részt vett, gondolataival pedig újabb, a témához illő beszélgetéseket kezdeményezett. Éppen ezért egyfajta belső vezetőként lépett fel egyes szituációkban.

CsT6 27 éves, 12 éve van börtönben, egy éven belül szabadul. A foglalkozássorozat felén vett csak részt, de amikor megjelent, tevékeny szerepet vállalt. Afféle vezetőként működött a csoportban, tanácsaival, jó kívánságaival próbált segíteni társainak. A fel-

³A csoporttagok börtönben töltött évei, hátralévő idejük nem hivatalos információk, elmondásaik alapján szereztünk róluk tudomást.

adatokban aktívan részt vett, véleményét minden alkalommal őszintén elmondta. Szintén a belső vezető típusa illik rá a csoportban betöltött szerepe alapján. Szerette, hogyha nála volt a szó, előfordult, hogy kisebb beszédet tartott társainak, akik tisztelettel hallgatták, tanácsait elfogadták, megköszönték. Fiatal kora ellenére úgy látszott, tisztelik.

CsT7 39 éves, 5 évet töltött az intézetben, ebben az évben szabadult. A csoport színes egyéniségeként vett részt a csoportfolyamat felén. A feladatok végrehajtásában aktív szerepet vállalt, véleményét őszintén ismertette. Kreatív, szórakoztató személyiséget ismerhettük meg benne, alkalmanként ő is vezetői szerepben működött.

CSOPORTFOGLALKOZÁSOK

Az előkészítő és a kezdeti szakasz első állomása a helyszínnel való előzetes ismerkedés, illetve a börtön szabályainak megismerése volt. A konkrét téma kiválasztása is ez alkalommal történt meg, illetve ekkor kezdett körvonalazódni a lehetséges tematika, illetve a csoportmódszer. Ezután következett a konkrét folyamatterv összeállítása, a feladatok szelektálása, a foglalkozástervezet megalkotása. A feladatok kiválasztásánál fontosnak tartottam olyan típusú gyakorlatok preferálását, amelyeket a csoport képes megoldani, de mindezt nem rutinból, könnyedén, hanem komfortzónájukból kilépve, ezzel elősegítve fejlődésüket. A válogatás során figyelmet fordítottam arra is, hogy fenn tudjam tartani érdeklődésüket. A bevezető foglalkozások során szerzett tapasztalatok azt mutatták, hogy vannak időszakok, amikor nehezebb a figyelmüket a feladatra irányítani, de ezeket kisebb szünetekkel át tudtuk hidalni. A foglalkozástervezet összeállításánál az időbeosztás kérdését is figyelembe kellett vennem, így a gyakorlatokat meghatározott időtartam alatt el kellett végeznünk.

Az első foglalkozásokon a hangsúly még a bemutatkozáson volt, ez fontos volt ahhoz, hogy nyitottabban, bátrabban tudjanak kommunikálni (BURIK 2011). A csoportban igyekeztünk olyan közeget teremteni, amely elfogadó, empátikus, biztonságos. Ebben a közegben ezek azok a tényezők, amelyekre a legnagyobb szükségük van az elítélteknek, nyitottabbá válásuk, kezdeményezőkézségük pedig ezt bizonyította is. Ugyancsak az első alkalommal ismertettük a csoporttagokkal a foglalkozások célját, időtartamát, kereteit, illetve alkalmat adtunk arra, hogy bemutassák magukat. A közös szabályok

megalkotása is a kezdő foglalkozásokon valósult meg. Különös hangsúlyt fektettünk arra, hogy tiszteletben tartsuk egymás véleményét, ne minősítsük a másikat, illetve az időkereteket is kontrolláltuk. Ahogyan Kovács Mihály egy hasonló program bemutatása során fogalmaz: „félelem- és szégyenérzet nélkül adhatták önmagukat, megmutathatták az esetenként kemény külső mögött rejtőző igazi énünket” (KOVÁCS 2012: 65).

A bemutatkozást igyekeztünk kreatívvá tenni, így különböző módon mesélhettek magukról: bemutatták szülőhelyüket, elmondhatták, milyen emberek, és milyen emberek szeretnének lenni, rajzoltak címet, olyan szimbólumokkal, amelyek rájuk jellemzőek. Érdemes itt megjegyezni, hogy nagyon szeretnek beszélgetni, őszintén kifejtik véleményüket egy adott téma kapcsán. Tisztelettudóak, a szabályokat betartják, fegyelmezni nem kell. A második alkalommal már a berendezett terem fogadott bennünket, tehát vártak minket. Fontosnak tartottam, hogy tisztázzuk esetleges félelmeiket, elvárásait a csoporttal kapcsolatban, így ennek megbeszélésére is szántunk időt. Érdekes volt megtapasztalni a gyakorlat során érkező visszajelzések kettősségét. Egyszerre jelent meg ugyanis a „gyermek” és a „felnőtt” a fogvatartottak reflexióiban. Elvárásaik között szerepelt a játék, mellette ott volt a komolyság, illetve a beszélgetésre való igény. Félelmeik feldolgozása közben egyikük aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy esetleg valaki szemtelenül viselkedik velünk, csoportvezetőkkel szemben. Társammal mind a ketten biztosítottuk arról, hogy ettől a viselkedéstől való tartása tapasztalataink szerint teljesen alaptalan, hiszen a csoport minden tagja tisztelettudó, udvarias, amennyiben nézeteltérés történne, biztosan találunk rá megoldást, hogy rendezzük, ezzel a csoporttag aggodalmát sikerült eloszlatnunk. Egyikőjük a félelmek felsorolásánál említette, hogy ő magáról nem szeretne mesélni, ezt a kérését teljes mértékben tiszteletben tartottuk.

Munkaszakasz: A további hat alkalom során magát a foglalkozástervezetet valósítottuk meg, amelyek szerkezete bevezető-ráhangoló, aktív, illetve záró szakaszból állt. A hat pénteki alkalom mindegyike egy bevezető, labdás körrel kezdődött, amely során elmondhatták, hogyan telt az elmúlt hetük. Érdekes volt megtapasztalni, hogy negatív dolgokról egyáltalán nem szerettek beszélni. Ennek az állandó gyakorlatnak az eszköze, a labda szintén nagy szerepet kapott a foglalkozások során. Szimbólummá vált, amely utalt a csoportra és annak hangulatára. A tárgy fontosságát mi sem fejezi ki jobban, minthogy a csoport kérte, hagyjuk ott, hogy a továbbiakban is emlékezhessenek ránk (a börtönelőírások ezt nem tették lehetővé). A

labda mellett volt még egy tárgy, amely állandó jelleggel velünk volt: a „varázsdoboz”. Ebben a dobozban „rejtettük el” hétről hétre a foglalkozásokra szánt eszközöket: színes ceruzákat, színezőket, különböző feladatlapokat, éppen, ami az adott alkalomhoz szükséges volt.

Elmondható, hogy a foglalkozások általában pozitív hangulatban folytak. Ezt mutatja az a pszichológiai gyakorlat is, amelynek során egy-egy képen látható alakzat közül kellett kiválasztaniuk, hogy jelen helyzetükben melyik lépcsőfokon állnak (1. melléklet). A csoport döntő többsége a lépcsősor felső részén helyezte el magát, a „Meg tudom csinálni!” és a „Megcsinálom!” fokokon. Hasonló céllal végeztük el Pip Wilson brit pszichológus személyiségtesztjét (2. melléklet), amelyen a fán elhelyezkedő figurák közül kellett a csoporttagoknak egyet választani (WILSON–LONG 2018). Ennél a feladatnál is többségében a jó tulajdonságokkal rendelkező figurákat választották.

A munkaszakaszban különböző témákkal foglalkoztunk, amelyekkel a mindennapi életben találkozhatnak, mint például a kommunikáció, különböző konfliktuskezelési technikák, a pozitív gondolkodás, a harag megfelelő kifejezése, előítéletek, illetve önbizalom-növelő gyakorlatokkal is megismerkedhettek. KOVÁCS tanulmányában a szituációs, drámapedagógiai gyakorlatok kapcsán kifejtette, hogy az ilyenfajta feladatnak *„nagy jelentősége van, hogy hozzásegítsük a fogvatartottakat ahhoz, hogy a bennük lévő értékeket felismerjék, merjenek hinni magukban, mint társadalmilag értékes emberben, legyen bátorságuk és erejük – a nehézségek ellenére is – a szabadulás utáni újrakezdesre”* (2012: 74).

A játékos, felszabadító gyakorlatok között igyekeztünk olyan gyakorlatokat is megmutatni, amelyekkel különböző érzelmek kifejezését, helyes megnyilvánulási formáját sajátíthatták el a csoport tagjai. Foglalkoztunk a düh megfelelő kezelésével, a konfliktusokkal, a belső konfliktusokkal, a haraggal, illetve megismerkedtek az „Állj meg! – Gondolkodj! – Cselekedj!” sémával is, amelynek lényege a döntéseink átgondolása a tényleges cselekedet előtt (HORVÁTH-SZABÓ–VIGASSYNÉ 2001). A foglalkozások végén lehetőséget adtunk a kötetlen beszélgetésekre is, illetve minden alkalommal vittünk színezőket, így kreatívan is eltölthették a hátralévő időt.

A munkaszakasz során hétről hétre erősödött a jelenlévők csoporttudata, amely során nemcsak a fogvatartottak közötti kohézió erősödött, de a csoportvezetők és a csoporttagok közötti kezdeti idegenkedések is feloldódtak. Ahogyan azt az egyik csoportfoglalkozáson megfogalmaztuk: különálló egyénekből „egyek” lettünk. VARSÁNYI

(2007) tanulmányában kitér Elias azon megállapítására, miszerint különös jelentőségük van a személyes névmásoknak a személyek közötti társas viszonyok alakulásában. A csoport folyamatában megszűnt az „Ön / Önök”, helyette „mi” lettünk.

A záró szakasz: Az utolsó alkalom a folyamat lezárásaként egy búcsú volt, amely során mind a csoporttagok, mind pedig mi, a csoport vezetői elmondtuk, hogyan éltük meg az elmúlt pár alkalmat. Ahogyan egyikük fogalmazott, a péntek lett „a hét fénypontja”. Összességében elmondható, hogy a pénteketek mind nekünk, mind nekik, a hét egy olyan napja volt, amit vártak már. Egyfajta jutalom volt számukra, amikor jöhettek a foglalkozásra. A leghitelesebben talán ez a két vélemény adja vissza, hogy hogyan is érezték magukat a csoport tagjai: *„Minden alkalom kellemes, ha együtt vagyunk. Várom a pénteket, szeretném, ha még több ilyen élményt szerezhethetnénk, mint a mai alkalommal. Sokat kaptunk Önöktől, meghatározó ez a csoport számunkra. Ezek a foglalkozások közel hoztak minket lélekben.”* (CsT5)

„Tetszik, hogy bármit meg tudunk beszélni. Amikor bejövünk, látom az örömet mindkettejük arcán, hogy szívből akarják, hogy legyen ez a csoport. Örülök, hogy itt vagyunk, sajnálom, hogy vége lesz.” (CsT4) A visszajelzéseket összefoglalva elmondható, hogy mindannyian igényeltük volna még a folytatást, hiszen egy olyan ritka, bizalmi kapcsolat alakulhatott ki mind a csoporttagok között, mind közöttünk, amit úgy gondolom, nagyon ritkán élhet meg az ember. Erre nekik nagyon nagy szükségük volt, többen megfogalmazták, tetszett nekik, hogy nem kellett álarcot felvenniük, önmaguk lehettek. MOLNÁR (2018) tanulmányában az önfejlesztést mint a reintegráció egyik eszközét vizsgálta, ez a csoportban is fellelhető volt.

ÉRTÉKELÉS

A továbbiakban a csoport hatótényezőit mutatom be. Irwin D. YALOM (1995) tipológiáját felhasználva tekintem át tapasztalataim alapján a büntetés-végrehajtásban működtetett csoport működésére ható komponenseket. A csoporttagok megélhették az *egyetemesség* érzését, ami azt jelenti, hogy az egyéni problémák valójában kollektívek is, az individuálisnak hitt történeteink nem is annyira egyedi, hanem tulajdonképpen archetípusosak. Ilyen volt pl., hogy gyermekkorukban többen kimaradtak az iskolából,

rossz társaságba keveredtek, vagy több csoporttag beszámolt a családban bűnözői múlttal rendelkező családtagokról. A közös élményeknek köszönhetően nem érezték magukat egyedül.

A foglalkozások és beszélgetések másik célja az *információ átadása volt*, amelyek mind didaktikus instrukciók, mind közvetlen tanács formájában érkeztek. Előbbiek tőlünk, a csoportvezetőktől érkeztek, és inkább finom rávezetesként fogalmaznám meg ezeket az instrukciókat. Amikor a cselekvés előtti átgondolás fontosságáról beszéltünk, volt, aki elmondta, a mai napig van olyan, amikor gondolkodás nélkül cselekszik. A csoporttagok azonban egymást is tanították. Tapasztalataink szerint a börtönélettel és a börtön világával kapcsolatos problémák megoldását, az erre vonatkozó jó tanácsokat, intelmeket – érthető okokból – a saját sorstársaktól sokkal jobban fogadták, tőlük is várták. Amikor eltervezett jövőjükről meséltek, nagyon megható volt azt átélni, amint egy-egy jövőkép bemutatása után reflektáltak egymásnak a csoporttagok, biztatták egymást. Ehhez szorosan kapcsolódik a következő fogalom, az *altruizmus* mint hatótényező, hiszen a fentiekben prezentált szituációkban jelen volt a támogatás, biztatás, javaslatok, gondok megosztása egymással.

A következő hatótényező a *szocializáló technikák fejlődése* volt. A haraglista elnevezésű gyakorlatban a csoport tagjai elmondták, hogyan reagálnak, amikor dühösek. Különböző megoldási ötleteket hallottunk: volt, aki hallgatással reagált le konfliktushelyzetet, de akadt olyan résztvevő is, aki azonnali indulattal vagy megosztással kezelte a kialakult helyzetet. Ezeknek a gyakorlatoknak köszönhetően olyan minőségi beszélgetés alakult ki a tagok között, amelybe esetenként bele sem kellett avatkoznunk, hiszen egymást győzték meg arról, hogy a problémák hordozása, az elfojtás, a sérelmek elrejtése nem adekvát problémamegoldó mechanizmus.

Minden hatótényező közül azonban a *csoportkohézió* volt az, amely a leginkább érvényesült. A foglalkozások eredményeképp egy jól összeszokott, vidám társaság alakult ki. Felismerték a tagok a beszélgetések és a közösen eltöltött minőségi idő pozitív hatását. Egy rövid időre rendszeresség, strukturált szabadidő-eltöltés volt jelen életükben, ami több mint fél éven át rendszert alakított ki számukra. Az átmeneti időszakra „verbuválódott” közösség viszonylag gyorsan szokott össze, annak ellenére, hogy tagjai nem minden esetben ismerték egymást,⁴ a beszélgetések alkalmával azonban sok közös pontot találtak életútjukban, ami közelebb hozta őket egymáshoz.

⁴ A csoport tagjait a börtön különböző körleteiről delegálták, a fogvatartottak elmondták, hét közben nem is tudnak találkozni, pedig ez a csoportfolyamat utóéletében fontos szerepet játszhatna.

IRODALOM

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300240>. tv (Utolsó megtekintés: 2018. július 18.)
- 2.94.5. Kerettanterv (a XXXVIII. Rendészet ÁGAZATHOZ) alapján Fegyveres szervek és vagyonvédelmi ismeretek 9-12. középiskolai évfolyamokra szóló tananyagának büntetés-végrehajtási szakmai ismeretek fejezetei, 2015. http://mrszki.hu/images/docs/rendeszetiagazati/segedanyagok/bv/09_evf_bv.pdf (Utolsó megtekintés: 2018. július 28.)
- BORBÍRÓ Andrea – SZABÓ Judit (2012): Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások tükrében. In: *Kriminológiai Tanulmányok* 49. kötet (szerk. Vókó Gy.) OKRI, Budapest. 158–192.
- BURIK Mónika (2011): *A magyar és külföldi büntetés-végrehajtási intézetek pénzügyi és gazdasági tevékenységének összehasonlítása*. Doktori értekezés. Nyugat-magyarországi Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Sopron. http://www.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/ktk/Kepzes_doktori/2011/2011_BurikMonika_t.pdf (Utolsó megtekintés: 2018. augusztus 20.)
- HADNAGY József (2017): Szociálpedagógia és a szociálpedagógus által működtetett csoportmunka sajátosságai. In: Szilágyi I. (szerk.): *Szöveggyűjtemény a szociálpedagógus-képzés kurzusaihoz*. Líceum Kiadó, Eger. 11–91.
- HORVÁTH-SZABÓ Katalin – VIGASSYNÉ DEZSÉNYI Klára (2001): *Az agresszió kezelése*. Tanári Kézikönyv. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.
- KOVÁCS Mihály (2012): Mesék a rácsok mögött. *Börtönügyi Szemle* 3. 61–74.
- MACKENZIE, Doris Layton (2000): Evidence-based correction: Identifying what works. *Crime and Delinquency* 46/4. 457–471.
- MIKLÓSI Márta (2016): A büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs tevékenységeinek új rendszere. *Iskolakultúra* 5. 48–62.
- MOLNÁR Attila Károly (2018): Ítélettől szabadulásig – börtönközösségek fejlesztése a reintegráció támogatása érdekében. In: Endrődy-Nagy-Fehérvári (szerk.): *Innováció, kutatás, pedagógusok*. Hera évkönyvek V. Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete, Budapest. 130–140. Letölthető: http://hera.org.hu/wp-content/uploads/2014/02/HERA_Evkonyvek_V.pdf#page=130 (Utolsó megtekintés: 2018. augusztus 21.)
- PUSZTAI László (1996): Bűnmegelőzés. (Fogalom, cél, dimenziók.) *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica* 48/1–20. 197–211. Letölthető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/6854/1/juridpol_048_197-211.pdf (Utolsó megtekintés: 2019. október 26.)

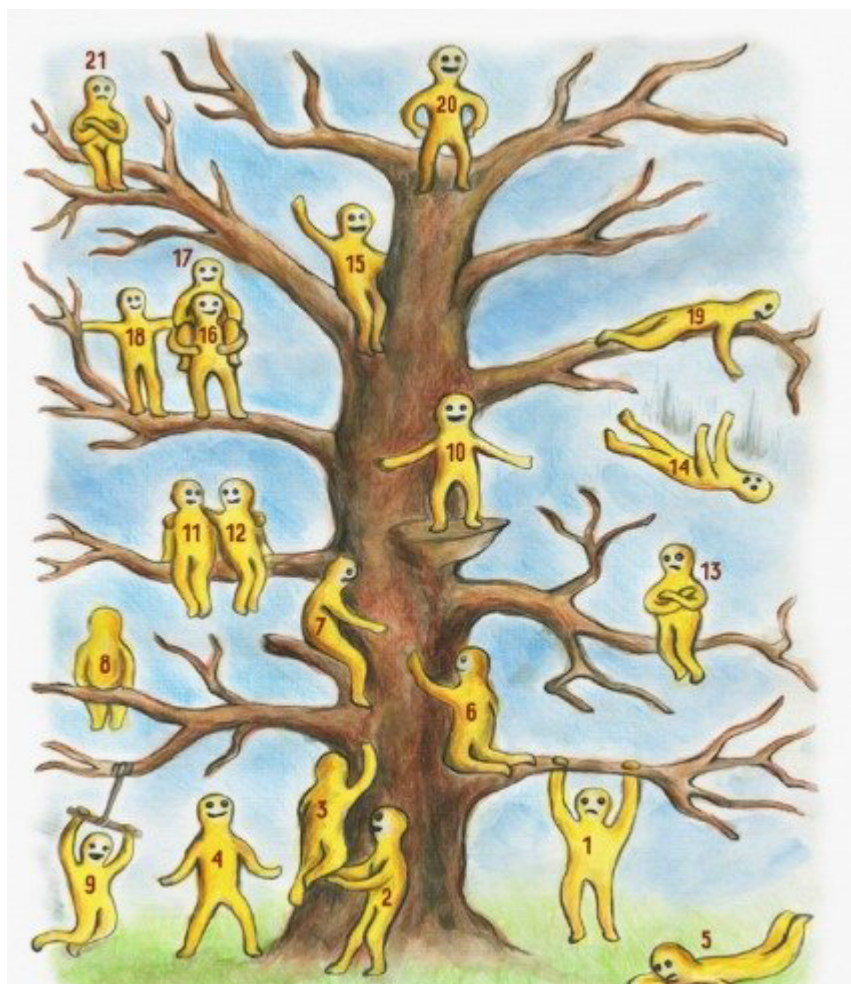
- Szabó Judit (2011): A bűnözői karrierből való kilépés kutatásának aktuális kérdései. Magyar Rendészet XI/1. 23–48. Letölthető: https://www.academia.edu/7572324/A_b%C5%B1n%C3%B6z%C5%91i_karrierb%C5%91l_val%C3%B3_kil%C3%A9p%C3%A9s_kutat%C3%A1s%C3%A1nak_aktu%C3%A1lis_k%C3%A9rd%C3%A9sei (Utolsó megtekintés: 2018. július 28.)
- Váci Fegyház és Börtön hivatalos honlapja. <http://bv.gov.hu/vac> (Utolsó megtekintés: 2018. július 24.)
- VARSAANYI Erika (2007): Tartalmak és formák egysége a szociális munkában. *Esély* 3. 67–83.
- WILSON, David B. – BOUFFARD, Leana Allen – MACKENZIE, Doris Layton (2005): A quantitative review of structured, group-oriented, cognitive-behavioural programs for offenders. *Criminal Justice and Behaviour* 32. 172–204.
- WILSON, Pip – LONG, Ian (2018): *Big Book of Blob Trees*. Routledge
- YALOM, Irwin D. (1995): *A csoportpszichoterápia elmélete és gyakorlata*. Animula Kiadó, Budapest.

MELLÉKLETEK

Melyik lépcsőfokon tartasz ma?

1. melléklet: Melyik lépcsőfokon tartasz ma?

2. melléklet: Hol vagy a fán?

TETOVÁLT IDENTITÁS(OK) ELÍTÉLTEKNÉL

Az ember szociális identitással rendelkezik. A szocializáció során először magára ölti a csoportidentitás jeleit, majd ezeket individualizálni kezdi, s a csoporttól kapott folyamatos visszajelzések hatására elindul önmaga formálásának útján. Az ember számtalan módon kifejezi hovatartozását, hiszen az első pillantásra történő megítélés a „zsigereinkben” van, így fontos, hogy magunkról egyértelműen megérthető jeleket sugározzunk. Az ember teste különleges lehetőséget jelent a jelölhető felületek között. „Innen indul ki és ide fut be minden, a test belsejéből jövő és a külvilágból származó információ; a saját test az „abszolút referenciakeret”, a fizikai és szociális térbe való beilleszkedés lehetősége (SOLYMOSI 1987).¹

A testre helyezett szimbólumoknak üzenetközvetítő szerepük van a csoport többi tagja felé. Ezek a bőrbe varrt képek egy életen át megmaradnak, még ha a köréjük épült történetek el is halványulnak. A tetoválás állandó, ami viselőjének egy egész életre szól. Az emberből fakad. Egyfajta ösbizalom, mint Odüsszeusznak a hajóárbc, amihez kikötötte magát, védekezve a szirének ellen. Egyfajta ösbiztonság (SPITZER 2009).

Így a külső egyszerre két funkciót tölt be: jelzi a csoporthoz tartozást, a mi és az ők elválasztását, és jelzi az egyéniséget (SZENDI 2009). „A tetoválások jelentésében benne rejlik a fájdalom elviselése, a közmegítélés vállalása, a marandóság elfogadása. Tetovált-nak lenni mindezt jelenti.” (SZENDI 2009: 13.) A tetoválás célja igen változatos lehet:

¹ Solymosi Katalin 1987-ben létrehozott egy olyan csoportosítást, melyben a tetoválás motívumai az ember alapvető szükségleteire épülnek. E rendszerezés elemei a következők: 1. Ego-kifejezés, önérvényesítési szükséglet (vágatok, érzelmek, életérzés kifejezése); 2. Affiliációs, identifikációs szükséglet (valahova tartozás megjelenítése, utánzás); 3. Társadalmi integritás szükséglete (társadalmi pozíció tisztázása, ellenállás); 4. Időstrukturálás szükséglete (időtöltés, az emlékek ábrázolása); 5. Esztétikai szükséglet (díszítés, hiúság, divat, szépséghibák elfedése); 6. Tartós és pillanatnyi ösztönimpulzusok kiélésének szükséglete (agresszió, önkifejezési vágy, humor, birtoklás igénye).

valaki hiányát pótolni, valaminek a bevállalása, valamit bebizonyítani, de lehet figyelemfelhívás, önkifejezés, elképesztés. Lehet a szeretet kifejezése, tiltakozás valami ellen, exhibicionizmus vagy erős adó szimbólum. Lehet továbbá a hovatartozás jele, agresszió, valamiben való hit megerősítése, kapaszkodás, spirituális beavatás, a testkép átalakítása, a fájdalomtűrő képesség kipróbálása.

A tetoválás a testművészet kategóriájába sorolható, melynek elsődleges célja az önkifejezés. A testművészet módozatai kétféleképpen lehetnek: a mozgatható (változtatható) és a nem mozgatható (meg nem változtatható) díszítések. A mozgatható díszítések körébe tartozik például: a ruházat, az ékszerek, a smink, a hajviselet. A nem mozgatható elemek olyan díszítési formákat jelölnek, melyek a test állandó módosulásához vezetnek: a fül átszúrása és tágítása, a fogak kihegyezése, piercingek behelyezése, illetve tetoválások készíttetése (BODROGI 1987). Nem véletlenül nevezzük „személyi” művészetnek a tetoválást. A személy maga határozza meg, milyen motivációkból merítve tetováltatja testére azt a mintát, amit saját maga választott vagy alakított ki. Ezzel személyiségének egy darabja kerül a bőrre. Az egyén elsősorban nem a szociális kíváncsiságra törekszik, hanem identitását akarja kifejezni (SZENDI 2009).²

A tetoválások kapcsán fontos még megemlíteni, hogy korábban a társadalomból elhurcolt, kirekesztett egyének (elsősorban börtönviseltek) eszköze volt a „bőrvázon”, azt a célt szolgálta, hogy a képek által régi életük pillanatait az elzárt világban is magukénak tudhassák (FLIEGAUF 2014). Korábban RUZSONYI (1988: 32) összehasonlította Huszár György 1932-es és Kovács Ákos 1986-os felmérésének eredményeit, és arra a megállapításra jutott, hogy 12%-ról 77%-ra növekedett a tetovált elítéltek száma. A tetoválás ma is a deviáns élet egyik velejárója. „A fiatalok először 14–19 évesen tetováltatnak magukra javítóintézetekben és fiatalkorúak börtönében.” (SZUCSÁKI 2013: 78.) Később ezek az első tetoválások javításra szorulnak: „Gyakori, hogy az első börtöntetoválások a „pillanat hevében”, „csak úgy”, unalomtól vezérelve, valamint „divatból” készülnek”, illetve azt is alátámaszthatjuk, hogy a hirtelen ötlettől vezérelt tetoválások nagy részét megbánták már a készíttetők, igyekeznek korrigáltatni az alkotásokat (SZUCSÁKI 2013: 78).

² Forbes 2001-ben 341 egyetemistán végzett vizsgálatot a tetoválásaik motivációját illetően. Kutatásával a testmódosítással rendelkező egyéneket illető sztereotípiák pontosságát kívánta felmérni. A vizsgálata során használt motivációs alapstruktúra 14 elemből áll: 1. Önkifejezés; 2. Egyediség; 3. Lázadás; 4. Függetlenség, az önállóság kifejezése; 5. Érettség; 6. Különbözőség kifejezése; 7. Legyen egy szépségjelem, szexepilem; 8. Emlékeztessen egy eseményre az életemből; 9. Közeli barátomhoz hasonlítani; 10. Elkötelezettség egy csoport felé; 11. Megmutatni, hogy ura vagyok a testemnek; 12. Csak a kinézet kedvéért; 13. Nem tudom; 14. Egyéb. Bebizonyította, hogy a tetoválás és a piercing nem tekinthetők a szociális vagy személyiségbeli patológia kivételének (FORBES 2001).

Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ami korábban a börtönélet és a deviancia sajátossága volt, az ma már széles körben elfogadott kifejezőmód: „Mára a tetoválások széles körben elterjedtek, így azokat már nem tekinthetjük valamilyen deviáns magatartásforma megnyilvánulásának. Manapság a testmódosítás e formáját az önkifejezés egyik eszközeként tartja számon a szakirodalom.” (LŐRINCZ 2017: 320.) A tetoválás ma már az egész társadalomban elfogadott jel: „Ma már nehéz szubkultúrához kötni, elsősorban a divat eszközeként vált, ezen keresztül pedig az önkifejezés módjává, amelyet a médiumokon keresztül a sztárok még népszerűbbé és kíváncsabbá tesznek.” (HODOVÁN 2012: 75.)

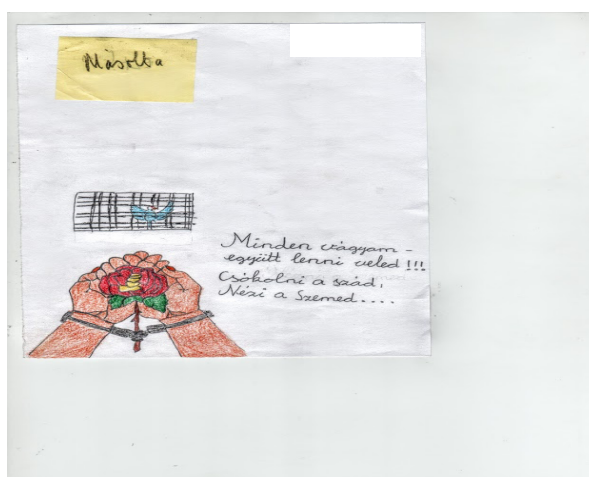
A tetoválások viszonylag egyszerűen is kivitelezhetők akkor is, ha valakinek nincs elég pénze szalonba menni. Ám ezek az egyszerű tetoválások egyben jelzik az illető anyagi státuszát is. Főként a fiatalok használnak saját készítésű tetoválásokat. „A fiatalok által használt tetovológépek a mindennapi élet során rendszeresen használt eszközök kombinálásából készülnek” (LŐRINCZ 2017: 330). „Ezek a tetovológépek a civil életben használt eszközök »replikái«, mindössze egy walkman / hajnyíró motorjára, varrótüre, esetleg gitárhúrra és tollra van szükség.” „A börtönbeli tetoválás készítésének módja személyenként eltérő lehet. Egyesek a régi módszert tartják a legjobbnak: tű, papucs megégetésével keletkező korom és bv.-s sampon keveréke.” (SZUCSÁKI 2013: 78.)

Mindezek figyelembevételével esettanulmányunkban nem a börtön sajátosságait igyekszünk megvilágítani, hanem a tetoválásokat általában, amelyek – jelen esetben – a börtön falai közt figyelhetők meg. Másként fogalmazva tehát egy általános szociológiai jelenséget vizsgálunk.

A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSE

A kutatás során arra kerestük a választ, vajon a fogvatartottak körében a tetoválásoknak van-e megőrző hatásuk? Van-e összefüggés a tetoválások és az egyén származási családját jellemző szociokulturális háttér között? A bőrbe vésett jelek, képek, írások mennyiben tükrözik hordozójuk lelkületét? Ehhez elsőként kiscsoportos foglalkozásokat szerveztünk, majd fényképezéssel kísért interjú keretében beszélünk néhány fogvatartottal. Eredményeink semmiképpen sem reprezentatívak, még kevésbé elemző jellegűek, ugyanakkor úgy gondoljuk, hogy a jelenségek pusztá leírása is komoly eredmény.

A kutatás első fázisában három előadást szerveztünk, amelyre egyenként 7-8 fő jelentkezett, de csak ketten voltak, akik valamennyi előadáson részt vettek. A tetoválásokról épült előadások során bemutattuk a tetoválás egyetemes történetét és az évszázadokon átívelő és változó technikákkal készült tetoválások és testdíszítések szerepét, megítélését a különböző korokban és társadalmakban. Az előadások közben alkalmat teremtettünk arra, hogy az érdeklődők kérdezhessenek, illetve hozzászóljanak. Közben mi magunk is résztvevő megfigyelőként irányítottuk az egyes blokkokat követő kötetlen beszélgetéseket, melyek során a csoport tagjainak alkalmuk nyílt személyes ismereteiket, tapasztalataikat, emlékeiket megosztani, illetve rajzolni. A három foglalkozáson a résztvevők 11 rajzot készítettek önként. Ezek többnyire tetoválástervek, amelyeket a jövőben szándékoznak megvalósítani.

Fogvatartott tetoválásterve

Az előadásainkat színesítő fénymásolatokat a résztvevők elkérték, és bátorításunkra egy-egy kívánságot is elmondtak nekünk. Ezek között nem egyszer szerepelt az otthon maradt családtagnak, kisgyermeknek szóló, a következő beszélőre ajándéknak szánt rajz vagy tetoválásminta, de névnapokat tartalmazó naptárt, illetve szerelmes verset, SMS-szövegeket is kértek. Mindezen kívánságok – magától értetődően – a reintegrációs tiszttal ellenőrzésével valósulhattak meg.

A kutatás második felében négy, fotózással kísért interjú készült. Az interjú kérdései elsősorban a tetoválásaik keletkezéstörténetére és az azokhoz fűződő érzelmi viszonyra, tartalmi értelmezésre irányulnak.

Fontosnak tartottuk őket magukat megszólaltatni, hiszen egy testen elhelyezett kép megszületésének története a személyes identitás részét képezi, s kíváncsiak voltunk arra is, vajon az élettörténetük mennyire tükröződik bennük. A négy interjúalanyról összesen negyvenöt fényképet készítettünk. A fényképek közül néhány nem tetoválásokról készült, de a test módosítása a tartós és pillanatnyi ösztönimpulzusok kiélésének szükséglete (agresszió, önkifejezési vágy, humor, birtoklás igénye) (SOLYMOSI 1987) során készített nem mozgatható, nem változtatható díszítések (BODROGI 1987) körébe tartozó vágásnyomokat, hegeket is megörökítettünk. A tetoválások száma nem határozható meg pontosan, mert nem egy esetben egy fényképen látható tetoválások korábbiak elfedésére készültek olyan gyenge minőségben vagy félkészben, hogy egyaránt láthatóak a takart és a takaró motívumok is. Mivel ezek az interjúk képezik az adatfelvétel leginformatívabb részét, ezeket szó szerint is közöljük.

ELÍTÉLTEK BESZÉLNEK TETOVÁLÁSOKRÓL

Az alábbiakban a négy elítélttel készített interjú alapján igyekszünk képet adni arról, hogyan vélekednek a testükre tetovált képekről. Az anonimitás biztosítása érdekében a nevek monogramjait megváltoztattuk. A szó szerint idézett részeket dőlt betűkkel és idézőjellel írjuk. A tetoválásokat interjúalanyaink szavaival mutatjuk be, mivel az általuk megalkotott konstrukciókat tartjuk fontosnak bemutatni. Az interjúk kivonatainak első része a személyes bemutatkozás, a második a tetoválástörténet, a tetoválás motivációi, értelmezései.

R. M. 27 éves férfi, Budapesten született. Nőtlen. Párja két éve elhagyta a börtön miatt. Gyermeke nincs. Albérletben élt 19 éves kora óta. Szegény családban nevelkedett, szülei elváltak. Két testvére van, ő a második gyermek. Segédmunkásként dolgozott, 12 osztályt végzett. Szobafestőnek tanult, de az iskola bezárt. Villanyszerelőnek tanult, amikor a börtönbe került. Büntetése 5 évre szól, jelenleg a 2. évét tölti. A börtönben tanulmányait szobafestőként folytatja. Graffitizés miatt került az intézménybe. A letöltendő büntetés előtt azonban másfél évet előzetes letartóztatásban töltött. *„Hittem a törvényben, hogy hitelt adnak szavaimnak, ezért mindent bevallottam. Hittem, hogy szabadulhatok.”*

Az előzetesben sokat olvasott, gondolkodott. Börtönévei alatt dolgozni jelentkezett. Úgy érzi, a munka fejleszti, megragadja őt. A szabadulása és a szakma megszerzése egy időben történik. Feltételes szabadlábra helyezése májusban esedékes.

Tetoválásai

- Bal kézujjperc: SK8 felirat – a gördeszka angol elnevezésének (SkeetBoord) rövidítése.
- Kézfej: gördeszka – a 9 év gördeszkázás a hűséget és a szeretetet jelenti számára.
- Bal kéz alkar: Nap, Hold – a nappal és az éjszaka szimbólumai, elmondása szerint az *aktív kinn- és bennlétet* szimbolizálják. Örvény és pikkely – eredetileg egy sárkány-motívumot szeretett volna, de ez is tetszett neki.

R. M. tetoválása

- Bal felkar: mauri harcos – az életben való harcot jeleníti meg. Börtön előtt készült.
- Bal hónalj: TEG felirat, ami egy graffiti csapat neve. BPR felirat, jelentése: Brutál Shock Painter.
- Teljes mellkas: óra szárnnyal, vasmacskával – „Az idő nem áll meg, csak ha mi akarjuk!” „Itt bent is repül, ha hasznosan töltjük el!” Ezeket ő maga tervezte.

R. M. tetoválása

- Köldök: Ré, a Nap Istenének szeme – *„Pont oda illett. Forró, mint a láva. Amit véghez szeretnék vinni, éppen azt jelképezi.”*
- Köldök alatt: egy nyíl – intim tájékra mutat. Az előzetesben készült.
- Fenék tájékon: pálcikaember gördeszkával. Ezt a tetoválást egy várakozó vendég készítette egy tetováló szalonban, Szigetszentmiklóson. 17 éves volt ekkor.
- Jobb térd: pókháló – saját készítés. *„Sok a börtönös pókháló, nekem is kellett egy.”* Tetszik neki, szereti a pókokat, régen pókokkal foglalkozott, volt egy tarantulája.
- Jobb sípcsont: kereszt (saját készítés). A saját istenéhez való kötődést jeleníti meg számára. Nem keresztény, de hisz Istenben. Hivatalosan pogánynak vallja magát.
- Jobb vádli: főnixmadár (barátnőjét jelképezi). Drog hatása alatt látomása volt. 19-20 éves korában készült.
- Bal belső boka: G-Saját maga. TEG-jel kezdőbetűje. Giar-Maga, ÉN vagyok.

R. M. tetoválásai

Az összes tetoválását szereti, nem bánta meg egyiket sem, ugyanakkor szívesen „feljavíttatná” szalon minőségűre az ítélezések miatt. Szereti az egyiptomi kultúrát, ezért azt tervezi, hogy a későbbiek során szfinxmotívumot és piramist tetováltat a jobb combjára. Szalonban készíttetné. Továbbá tervei közt szerepel telihátas tetoválás, erdőábrázolás állatokkal (bagoly, róka), mivel imádja a természetet és az állatokat. Szerinte a tetoválás nem jelent semmit, teljesen mindegy, mit ábrázol. A rabtársakkal szokták egymás tetoválásait nézni, egy-egy jó tetoválással hencegni is szoktak. A börtönben jelen vannak tiltott tetoválások, ahogy az életben is (pl. önkényuralmi jelképek). A tetoválások és az alá- és fölérendeltségi viszonyról ezt mondta: *„Nem kizárt, de én nem tapasztaltam. A tetoválás területén demokrácia van.”*

Szabadulás utáni tervei: Munkakeresésben a nagypapája segíti. Ideiglenesen festőként szeretne dolgozni, majd a későbbiek során külföldre menne. Graffitis pályafutását befejezte, csak papírra rajzol. Úgy érzi, megváltozott. Az itteni időt hasznosan töltötte el.

Sz. J. 30 éves. Sátoraljaújhelyen született. 49 éves barátnője van. Egy 13 éves lány gyermeke van, de nem tartja vele a kapcsolatot. Szülei Sárospatakon élnek. Öt testvére van, és féltestvérei is vannak. Külön élnek, nem tartja velük a kapcsolatot. A családban ő a második gyermek. 8 osztályt végzett. Kisegítő, bentlakásos iskolába járt, majd magántanuló lett. 11 éve van börtönben. 17 évesen került először a fiatalkorúak börtönébe emberölés miatt, bűntársával együtt, szerintem valós vádak alapján. Kedvezményel leghamarabb 2023-ban szabadulhat. Strasbourgba levelet ír büntetésének enyhítése céljából.

Tetoválásai

- Bal kéz: súlyos sebek bosszúját így adta ki.
- Bal kézfej: nonfiguratív minta. *„Bent készült. Összerakott itteni dolgokból.”*
- Felkar: bölényfej – Chicago Bulls rajongó. Ez a fiatalkorúak börtönében készült. Alatta egy kereszt látható, amit az előző tetoválással szeretett volna eltakarni.
- Tarkó: kereszt. *„Álmomban démonok látogatnak, ez számomra félelmet okoz, de a kereszt megvéd.”*

Sz. J. tetoválása

- Hát: Buddha-fej. Jan Cloud Vandam egyik filmjében látta, amely mélyen megérintette.
- Nyakán: Nikolett felirat. Gyermeke édesanyjának neve.

Később új tetoválásokat is szeretne. Bár tudja, hogy a börtönben készült tetoválás tiltott, de nem ért ezzel egyet, és fel is vállalná. Gyermekkorától filmekből meríti az ötleteit. Szereti a bevállalós embereket. További tervei közt szerepel, hogy cipzármotívumot tetováltat mellkasára, illetve oroszlánt, hiszen ő az állatok királya. A börtönben megszokták nézni egymás tetoválásait, de nem illő mutogatni. Nem tud arról, hogy jelent-e megkülönböztetést a tetoválás a börtön falain belül, de azt tudja, hogy tiltott hatalmi jelképet nem szabad „varratni”, mert abba a társai is belekötnék. Szabadulás utáni terveit még nem tudja. „*Amit az élet dob.*” Szeretne dolgozni, bár nincs szakmája, de véleménye szerint szakma nélkül is lehet dolgozni. Faipari vállalkozó, fakitermelő szeretne lenni. „*Roma, nem roma, nincs különbség. Ahogy a tetoválásban sincs különbség.*”

K. F. 45 éves. Pécsi, de Dombóváron született. Nő, 5 gyermeke van. A család nincs együtt. Négy gyermeke intézetben él, nem tartja velük a kapcsolatot. „*Kapcsolattartás húgommal és a nagyobbik lányommal van, háromhavonta, olyankor levisznek Pécsre beszélőre.*” Amióta benn van a börtönben, megromlott a kapcsolat a családtagjaival. 2017 júliusában lopás kísérlete miatt másfél év börtönbüntetést kapott, de már előtte is volt elítélve egyéb bűncselekmények miatt.

K. F. tetoválása

Tetoválásai

– Váll: mauri fej, amellyel az előző tetoválását szerette volna eltüntetni, egy befejezetlen napraforgót.

– Mellkas: kínai írásjel. Édesanyjával kapcsolatos. Jelentése: szeretlek mama.

– Bal felkar: kereszt, anyám felirat. Ez a tetoválás a börtönön kívül készült, egy intézetben, mert intézeti lakó is volt két éven keresztül. Azért került be, mert nem járt iskolába, lopott, csalt. Tervezi, hogy később új tetoválásokat készíttet. *„Lehet, hogy megtetszik valami!”*

Testén vágások „falcolások” is vannak, ezeket szeretné eltüntetni. Rabtársaival beszélgetni szoktak a tetoválásokról. Ki, mit, hogyan szeretne. Mutogatják egymásnak. Tudja, hogy tiltott dolog a börtönben készíttetni, mert nincs megfelelő alkatrész, és ez betegségeket okozhat. Könnycseppet az arcára soha nem tetováltatna, mint ahogy tiltott hatalmi jelképet sem. Elmondása szerint: *„Akaratom ellenére lettem katolikus. Belém nevelték. Hitgyülekezetbe jártam. A gyermekeimnek vallási énekeket énekeltem. A saját magam módján imádkozom. A kislányom első áldozó is volt, templomba jártunk a gyerekek miatt.”* 15 hónap múlva szabadul. Szeretné gyerekeit kihozni az otthonból. Családi élete zavaros, szeretné rendezni, mert a kisebb gyermekek „nagyon apásak”. Önkormányzati lakásba tudna menni szabadulása után. Végzettségét tekintve OKJ végzettségű hegesztő, nehézgépkezelő. Bekerülése előtt két műszakban dolgozott. A vízügynél is dolgozott, ott ígéretet kapott arra, hogy szabadulása után habozás nélkül visszaveszik. A börtönben töltött idő rontott a személyiségén. A családja elvesztése mindent felborított. Családját is tönkretette. *„Fizikálisan a börtönből elméletben kinn vagyok. Gyomoridegem van. Agyban roncsolódtam. Nem a jót tanultam, hanem a rosszat.”* Úgy érzi, megjavult.

„Amíg egyedül vagyok, addig a történetem rólam szól, de ha megszületik a gyerek, róla szól a történet.” Ha kikerül, tervezi a továbbtanulást, 8 elvégzett osztálya van. Példát szeretne a gyerekeknek mutatni, hogy még tanul. Saját magának is bizonyítani akar. Testvérének és nagyobbik lányának a segítségére számíthat, a felesége hátat fordított neki. Szülei már nem élnek. Három testvérével rossz a kapcsolata. Véleménye szerint nem szeret megnyílni, ezért rossz a kapcsolat.

V. N. 23 éves. Salgótarjánban született, de Valkón élt. Kapcsolatban volt, gyereke nincs. 2012 augusztusában került a börtönbe, rablás miatt. 5 testvére van. Szülei jó körülmények között élnek. Segéd munkásként dolgozott kőműves mellett. 7 osztályt végzett, kikerülése után szeretne tovább tanulni, szobafestőként. A rablást nem ő követte el, de társa miatt magára vállalta. Nem ez az első esete. Volt már elítélve verekedésért, testi sértésért, akkor pénzbüntetést és felfüggesztett börtönbüntetést kapott. Betartja a távolságot, a szabályokat. A tiszteletet mindenkinek megadja. Tovább szeretne tanulni. *„Minden kisebb hülyeségbe beleszaladok, pedig meggondolom, mit teszek, mit mondok.”*

Tetoválásai

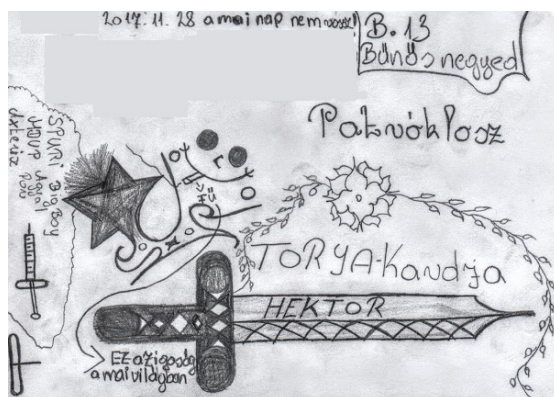
V. N. tetoválása

– Jobb kéz alsó felkar: nonfiguratív, de nincs befejezve. Nem steril körülmények között készült. Eldobható borotvából kormot készítettek, ezt használták tintaként. Amikor bekerült, még nem volt rajta, ő rajzolta meg a mintát, de a társa elrontotta. Pénzért, dohányért, kávéért tetoválnak a börtönben. A civil életben szeretné majd kijavíttatni, mert fél a fertőzésektől.

– Jobb kézfej: takaróminta. A 3 csillag a három testvért jelképezi. Mindhárman börtönbe vannak, egy napon kerültek be. Alatta női nevek voltak, de azokat „eltakartatták”, mert a kapcsolatai megszűntek.

– Középső ujj: gyűrű, lovagi kereszt. Máltai kereszt. „Ez tetszett. Olvastam a Bibliát, s 2-3 napra rá feltettem.”

– Bal alkar: a szombathelyi börtönben készült, elhozták onnan, ezért nincs befejezve. Tetoválásainak nincs története, megbánta, hogy magára varratta azokat. „Sima tűvel is ütnek. A kormot samponnal feloldják. Kupakba tesszük, összekeverjük, a tűt belemártjuk. A mintát tollal papírra rajzolják, majd bevizezik és a minta a bőrön marad. A fogkefét meghajlítják, cérnával vagy szigetelőszalaggal tollbetétet és tűt tesznek rá. A motorra ráteszik a tollbetétet. Gyújtószelep a tű mellé. Hajnyíró szakállvágó a motor.” Szabadulás utáni tervei: bejelentett munkahely, papírokkal. Valkóra, a szüleihez menne haza. Szabadulásaig 3 év van hátra. Édesapja brigádvezető az építőiparban, édesanyja háztartásbeli. Húga a ruhaiparban, lány ikertestvére pedig piacon dolgozik. 26 és 24 éves bátyjai szintén börtönben vannak, egyikőjük szeptemberben szabadul.

ÖSSZEGZÉS

Az általunk összegyűjtött információkat vizsgálva elmondhatjuk, hogy a fogvatartottak körében nincs a tetoválásoknak megbélyegző hatásuk. A kiscsoportos beszélgetések résztvevői és az interjúalanyaink is arról számoltak be, hogy mára a tetoválás egyre

elfogadottabb a börtönben is. A korábbi évtizedekhez képest a tetoválások stigmatizáló hatása is elenyésző, illetve nincsen összefüggés a börtönben betöltött helyzet és a tetoválások között. „Mindenki azt varrat magára, amit akar”, ugyanakkor vannak olyan jelképek – elsősorban a náci jelképeket emelték ki –, amelyeket nem néznek jó szemmel, „kizárt, hogy horogkeresztet tennék magamra”. Tapasztalataink szerint elterjedtek a vállalási témájú ábrák és a nonfiguratív ábrázolásmódok. Sokszor egy éppen megtetsző divatos motívumot vagy mintát „varratnak” magukra. Ugyancsak megállapíthattuk, hogy a tetoválás összefüggésben van az illető szociokulturális hátterével, iskolázottságával. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező, (8 általánost) végzett személyek esetén az egyszerűbb, kevésbé kidolgozott minták a népszerűek. Ezeket sok esetben saját maguk vagy ismerőseik készítik el házi körülmények között. Míg a magasabb iskolai végzettségűek (szakmunkásképző, érettségi) körében a kissé bonyolultabb, aprólékosabban kidolgozott minták a népszerűek. Ezeket főleg tetováló salonokban készíttetik. Végül pedig egyértelmű, hogy a bőrbe vésett jelek, képek, írások tükrözik hordozójuk lelkiületét. Általában a tetoválást megrendelő adott érzelmi állapota, hovatartozása, életkörülménye határozza meg, hogy milyen tetoválást készíttet. A szülők, társak, barátnők hiánya esetén főleg a szeretett személy neve kerül a testre. Az is érdekes azonban, hogy valamennyi, a kutatás során velünk kapcsolatba került fogvatartott személynek volt olyan tetoválása, amit szeretne elfedni egy újabb tetoválással, vagy kijavítani, „salon minőségben újra varratni” szabadulás után. Elsősorban azért a szabadulás után, mert bent nincsenek meg a megfelelő eszközök és tetoválók a minőségi munkához, illetve az egészségügyi kockázatoktól való félelem miatt.

IRODALOM

- BODROGI Tibor (1987): A tetoválás etnológiája. In: *Tetoválók és tetováltak*. Bács-Kiskun M. Lapk. Váll., Kecskemét. 110–142.
- FLIEGAUF Gergely (2014): A tetoválás, mint szubkulturális jelenség: marginalizálódásra utaló jelek magyar fogvatartottak tetoválásain. *Börtönügyi Szemle* 33/1. 48–64.
- FORBES, Gordon B. (2001): Collage Student with Tattoos and Piercings: Motives, Family Experiences, Personality Factors, and Perception by Others. *Psychological Reports* 89/3. 774–789.

- HODOVÁN Zsófia (2012): *Bőrre varrt identitás. – A tetováltatás okainak feltárása. Szakdolgozat. Börtönügyi Szemle 32/1. EPA02705_bortonugyi_szemle_2013_1_071-076.pdf* (Utolsó megtekintés: 2019. október 28.)
- LŐRINCZ Andrea (2017): Testem a vászنام – az államilag gondozott fiatalok tetováláskultúrájának kvalitatív vizsgálata. In: Nagy Ádám (szerk.): *Tizenkilencre lapot? Szociálpedagógia a XXI. században*. Pallasz Athéné Egyetem – Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely, ISZT Alapítvány. 319–343.
- RUZSONYI Péter (1988): *Tetováció a büntetésvégrehajtásban*. EPA02699_módszertani_füzetek_1988_01_032-040. pdf 2. (Utolsó megtekintés: 2019. október 28.)
- SOLYMOSI Katalin (1987): A tetoválás motivációi. *Forrás* (Kecskemét) 19/3. 59–65.
- SPITZER Gyöngyi (2009): Öltöny alatti lázadás. In: Singer Magdolna (szerk.): *Lelke rajta. A tetoválás pszichológiája*. Jaffa Kiadó és Kereskedelmi KFT, Budapest. 129–156.
- SZENDI Gábor (2009): A tetoválásról: a test, mint kulturális tárgy. In: Singer Magdolna (szerk.): *Lelke rajta. A tetoválás pszichológiája*. Jaffa Kiadó és Kereskedelmi KFT, Budapest. 11–32.
- SZUCSÁKI Melinda (2013): *Tiltott varrószakkör a rácsok mögött. Szabaddá tesz?* EPA02705_börtönügyi_szemle_2013_1_077-090.pdf 78. (Utolsó megtekintés: 2019. október 28.)

CZAKÓ KÁLMÁN

A PREVENCIÓ FOGALMÁNAK ÉRVÉNYESÍTÉSE A GYERMEKVILÁGBAN

Minden ténymegállapítás, helyzetleírás ösztönzőleg hathat a szakemberek együttműködésére, a kutatás irányvételére, a fejlesztő folyamatok kiszélesítésére, új résztvevők bekapcsolódására, a sokféle vélemény feltárására, dokumentálására.

A 24. életévig több szakaszt különböztetünk meg az ember fejlődésében. „Különösen fontos a nevelőre és tanítóra nézve a gyermeki fejlődés menetéről tájékozódnia. Általában három szakaszt szoktak (már Arisztotelész óta) megkülönböztetni, melyeknek mindegyike külön-külön sokféle változatot mutat. Az első a korai gyermekség, körülbelül a 6. vagy 7. évig, a második a későbbi gyermekség (körülbelül a 14. életévig, esetleg két kisebb szakaszra osztással), a harmadik az ifjúság időszaka, a pubertáson túl. A 14. életévig tart a pueritia¹, ezen túl van az adolescentia. Az évhatárok azonban nem élesek, többé-kevésbé mozgók, nemcsak azért, mert minden természetes fejlődés átmenetekkel megy végbe hanem mert a különböző gyermekek fejlődésének tempója is különböző lehet.” (FINÁCZY 1937: 5.)

Bár neveléstörténeti már az Arisztotelész óta Finácz Ernő által is használt megjelölés, arra ad javaslatot a mai nevelők számára, hogy az évek szerinti szakaszolást ne tekintsék kőbe vésettnek. – A neveléstudománynak van új mondanivalója például a perinatális időszakról, a serdülés korábbi években való megjelenéséről, a tanulmányi évek

¹ pueritia (ejtsd: puericia) = gyermekség

kitolódásáról, a megváltozott generációs tagolódásról és kapcsolatokról annak kapcsán is, amit a tapasztalatokra alapozott előrelátás szerint tehetünk a modern élet számtalan, a korábbiakhoz képest új területén.

A PREVENTÍV HATÁSGYAKORLÁS ELMÉLETE

A változtatás eseménytere

Minden eseménynek van előfordulási valószínűsége, és ha annak értéke a változás folyamatában megváltozik, a változás esélyváltozással jár együtt. Ha a folyamatot sztochasztikusnak tekintjük, akkor az előfordulási valószínűség értékének megváltozására is figyelniünk kell. A nevelés sztochasztikus folyamat.

A változás *folymatban* valósul meg kezdő és végső időpontok között. Kiemelhetjük a számunkra fontos tanulási, szocializálódási, tevékenységben megvalósuló, szerveződésben formálódó folyamatokat, a technikák és technológiák felhasználását.² Inkább „művészet”³ a nevelés a szó eredeti értelmében, amelyben a minőségi hozzáértés birtokában való tevékenységet jelöljük, mesterségbeli ügyességet, szakértelmet. – Mindennek van ideje⁴ (PRÉDIKÁTOR) az emberi életben. Szerencsés dolog, ha jó helyen és jó időben valósulnak meg szándékaink. A latin mondás szerint mindent az arra „alkalmas időben”⁵ kell megtenni. Mégis van, ami a fontossága miatt közlendő akár alkalmas, akár alkalmatlan.⁶ Mert – a csángó mondás így fejezi ki – „szűnik az óra”. A neveléstudomány a hatásgyakorlás idejét, a rendelkezésre álló pedagógiai időt nem hagyhatja figyelmen kívül. A változást jellemzők értékének mérésével vagy fokozatok érzékelésével kísérhetjük figyelemmel. Olykor csak a szemmozgás elemzésével (HOFFMANN 1999). – *Minden állapot időben lejátszódó, dinamikus folyamatok pillanatnyi eredője*, melyeknek kapcsolatra, mennyiségre és irányra vonatkozó jellemzői vannak; nem statikus az élő állapot.

² Nem manipuláció a nevelés során kialakuló változtatás folyamata. <https://de.wikipedia.org/wiki/Manipulation> és még: <http://lexikon.stangl.eu/1378/priming/> (Utolsó megtekintés: 2018. október 10.)

³ művészet, azaz τέχνη (ejtsd: techné)

⁴ Préd 3,1: „Mindennek rendelt ideje van és ideje van az ég alatt minden akaratnak.”

⁵ gyakori latin mondás: „in tempore opportuno”

⁶ Mt 7,9.: szükségesben kenyérért kopogtatni éjjel; 2 Tim 4,2.: a „fontosat” mindenképpen elmondani.

A *személyek* közösségek tagjai, akik az emberi energiát sokféle formában hasznosíthatják. Valamilyen szerepben, valamilyen státusban teljesítjük feladatainkat. Mindig van olyan összefüggés, amelyre tekintettel kell lenni a hatékonyság érdekében. A szintaktikus elemek egy kifejező rendszer részei, általuk tartalomközvetítésre, együttműködésre nyílik tér például a nyelv, a hangrendszer (ADORNO 2017), a táncmozdulat, a viselet, a praxisbeli tevékenység, az adottságok, a funkciók összefüggérendszer, *kontextusa* által, mely egyúttal a létrehozható események körét és tartalmát is keretbe foglalja, az eredményt behatárolja. A kontextusok meghatározott rendszerében az eredmények átvihetők egymás területére, transzlációkra van lehetőség. A kutatások és az innovációk egész sora válik ígéretessé a kontextuális rendszerek jól körülírt rendszerében. Szociológiai praxis például az egészségügy, a szociális ügyek, a munka világa, a jog, a szolgálatok, az ipar, a gazdaság, a kereskedelem, az oktatás, a nevelés, a sport, a vallás, a népesedés, a művészet.

A személy változásának szándéka motivált. Vonzást gyakorol ránk a megkívánt, nehézséget jelent az akadály legyőzése, ragaszkodásunk erejéből marad tartós kapcsolatok. A motiváltság mindig személyes, mert ami kíváncsú, ami nehéz, amihez ragaszkodunk, az legalább annyiféle, ahány ember van. Gróf Széchenyi István (SZÉCHENYI 2005: 71) így írt Béla fiához: „Igen sokan, kik vak makacsságban látják a jellemiszilárd-ságot, gyakran belső elégteliséggel fenn hirdetik: én soha meg *nem változtam és nem is fogok megváltozni!* – Ha valaki azt mondhatja magáról: felebaráti szeretetemben, jó cselekedeteimben, haza iránti hűségemben, méltányosságra és igazságosságra irányuló törekvéseimben *nem változtam soha, és soha nem is fogok megváltozni, akkor nem szólnok semmit; és boldog, aki ezt önmagáról igazán elmondhatja!* – De egyebekben, mint például a politikában, az orvostudományban, a gazdaságtanban, stb változatlansággal kérkedni: *merő ostobaság.*”

A változtatás célorientált hatáslánc az oksági hálóban

Az épség és az attól való eltérés kialakulása *folyamat*, és a változás eredménye sem állandó.

Az *oksági hatásháló minden pontján új folyamat indukálódik*: sokszorozódó hatásláncokat kell figyelembe venni. – Oksági hatáshálóban a kialakult állapothoz vezető utat visszafelé kell feltárni. Ha a parlagfüvet behozták Európába É-Amerikából, akkor lehetőleg ne terjedjen el! Ha már elterjedt, lehetőleg irtsuk! Aki nem irtja, azt szankcionáljuk! Ha már virágzik, lehetőleg a virágpollent ne lélegezzük be! Ha

már belélegeztük, tegyük szervezetünket azzal szemben ellenállóvá! Ha már megbetegedtünk, gyógyítsunk! Amelyik ok még megszüntethető az oksági hatásláncban – behozatal, invazív elterjedés, virágzás, allergén pollentermelés, a szervezetben hiányzik az antitesttermelő képesség, betegség – a megbetegedés előtt, addig a pontig visszanyúlva ésszerű az ok megszüntetésére törekedni. Ésszerűtlen viszont éppen a betegségre fogékony gyermekeket kirendelni a parlagfű irtására. – Néha az is lehetséges, hogy mechanikus akadályt, hálót tegyünk az ablakunkra, például hogy lakásunkba ne jöjjenek be az őszi időszakban inváziószerűen meleg helyet kereső, kellemetlen szagú poloskák.

Az oksági láncolat visszafejtése nem könnyű, hiszen a sok tényező közül csak néhány ismeretes számunkra. Nem reménytelen azonban belátásunk szerint arra törekedni, hogy reflexív módon felidézzük az elmúlt, lehetséges történéseket, és a tevékenység során felgyűlt tapasztalatokat kiértékeljük.

Cselekszik a változó ember

Az ember személy, akinek szükséglete, igénye, vágya, érdeke van, aki a dolgokkal és objektívációkkal különböző erősségű kapcsolatot hoz létre, akinek különböző értékei vannak, aki célok megvalósítója, és törekvésekor különböző akciók részese. Ésszerű az akciók között külön is tárgyalni a következőket: szimpátia, az antipátia megnyilvánulásai, versengés, együttműködés, adás, elvétel, segítség, akadályozás, agresszió, szolidaritás kifejezése. Az akciók eredményeként az egyéni és közösségi jellemzők értékei változnak. Az ember olyan folyamatokban vesz részt, amelyek révén tudást és tapasztalatot szerez (tanul), és amelyek révén az egyén saját maga alakul és mással, csoporttal, közösséggel, a totál populációval és az egész világmindenséggel való viszonya formálódik, és kontrasztív, közömbös vagy harmonikus állapotok sora alakulhat ki önmaga, mások és a világmindenség sokféle eseménye között. Az egyes szituációkban a hatásgyakorlás során a lehetőségeknek megfelelően legjobb esetben olyan *változást eredményező tranzakciókban vesz részt az ember*, amelyek által a személyes fejlődési folyamatok megvalósulnak, és a dolgok minősége optimalizálódhat. A kontextuális, a dolgok összefüggéseit és kapcsolatait figyelembe vevő törekvések révén alakul ki a hatékony emberi tevékenység a különböző praxisterületeken, és így új funkciók alakulnak ki, és új szerveződések jönnek létre.

Hatásgyakorló beavatkozások

Az adatgyűjtést követő felmérés (statisztikák), kiválasztási eljárás (szűrés), a listázás (szempont szerinti gyűjtés), a ténymegállapító eljárás eredménye (diagnózis), a tematikus csoportképzés, a nekibuzdulás, a nagy elhatározás, fogadkozás még nem beavatkozás az alapfolyamatokba, de összefügg velük. A tényekre, állapotleírásra alapozott eljárás lehet a tervszerű hatásgyakorlás módja, megfelelő eszközökkel és formában. A választott szempontból megállapított negatív diagnózis után a prevenció, pozitív diagnózis után a korrekció következik. A megelőző orvoslás arra is figyel, hogy miközben korrigál, más szempontból a folyamatok épségét a lehető legnagyobb mértékben fenntartsa.

Valami megnevezése jelzés, utalás, ami tájékoztató, irányító. A tényállás megnevezése, a címkézés a döntéshozók számára a beavatkozás megalapozásának része, ami finanszíris tételeket mozgat. Nem mindegy, hogy mit milyen névvel jelölünk, mert alapja lesz a besorolásnak, az előhívásnak, a megszólításnak, a csoportosításnak, a közlésnek, a folyamatok leírásának stb.

A *gyakorlatban* a személy, a csoport, a közösség, a teljes reálpopuláció fejlődésének egyes lépéseit minden akció során lehetséges támogatni valamilyen mértékben. Ez az általános és legfőbb tudnivaló a preventív hatásgyakorlás során. Valamely állapotban az egyes jellemzők értékei diagnózis leírását teszik lehetővé. Ha az állapotleírás alapján felismerjük a korrekció szükségességét vagy egy elvesztett lehetőség visszaszerzését, akkor a diagnosztizált területen korrekcióra vagy rehabilitációra kerül sor. Akár tudjuk, akár nem, kell vagy nem kell korrigálni vagy rehabilitálni, akkor is cselekszünk, viselkedünk és mindig valamilyenek vagyunk. eltérő paraméterek szerinti tényállás a különböző területeken egy időben követelheti meg a preventív, a korrekciós és a rehabilitációs hatásgyakorlást. Pl. egy időben lehet szükség a dohányzás elleni felvilágosításra, a cukorbetegség gyógyítására és a lábtörés utáni járástanulásra ugyanazon személy esetében. Az akciókba bocsátkozás akár kezdeményezésként, akár reagálásként a cselekvő attitűdjében jelenik meg. A célszerű hatásgyakorlás populációra, célcsoportra vagy egy személyre irányul. A cél a tényekhez igazodva fejlesztő, hibát megszüntető vagy képességet visszaszerző cselekvésben valósítható meg. A cél megválasztásában benne van a magát felelősnek tartó személy helyzetmegítélése, eseménybe való bevonódási szándéka, döntése. A célok mellett megjelennek a vágyak, érdekek, igények, szükségletek kü-

lönböző realitással és jogosultsággal, melyek hivatkozásokká, utalásokká, érvekké válnak. Életfelfogása alapján az ember „út”-ról, „helyes / téves” megkülönböztetéséről stb. alkot ítéletet, ehhez kapcsolja a „deviáns”, „normális, eltérő”, „igaz / hamis” megjelölést, ami már nagyon sok vélemény kiindulópontja. Ha a második helyen futó megelőzi az előtte lévő, a sportban megelőzésről beszélünk, de ez sohasem lesz a neveléstudományi megelőzés metaforája, legfeljebb a versengés mintája. A szavak és a fogalmak hálójában tartalmi eligazodásra van szükség, amikor megelőzésről, drogról, kárról-haszonról stb. beszélünk. A gyakorlati tartalom tényszerű ismerte nélkül csupán társadalmi kommunikációs játszma-ra van mód, ami a támogatást nyújtó és a támogatást igénylő szervezet között nagyon hasonlít a Berne által leírt általánosított viselkedéshez, az alkoholista személy játszmájához. Hasonlósági pontok: hivatkozások, ígérek, mentegőzések, felelősség elhárítása, kitérők keresése, elterelő törekvések, tényekkel való szembenézés hiánya, a visszacsatolás hiánya, a felhasznált támogatás hatékonyságának ellenőrizetlensége.

A hatás helye

A hatásgyakorlás személytől személyig figyelembe véve azt jelenti, hogy a teljes eseménytérben mindig a személyekhez igazodva gondolkozunk és cselekszünk. Ez a kapcsolatrendszer a humánökológiai *szférákban* helyezkedik el. A *hatásháló* egyes pontjain lévő személyek aktualizálódnak. – A kapcsolatok, a folyamatok eredményeként végül olyan funkciók jöhetnek létre, amelyek új szerveződések kialakulásához vezetnek az integrálódási *szinteken*.

A preventív hatásgyakorlás fogalma

A *heurisztikus* fogalmakra jellemző leíró, tartalmában mindig jobban kifejezhető meghatározást adhatunk. A fogalom története is mutatja, hogy az első sejtéstől az egyre bővebb kifejtésig nemzetközi konferenciák sora vezetett. Jól-lét, egészség elérésére törekszünk. A *prevenció belátás szerint kezdeményezett tervszerű hatásgyakorlás egy fejlődési folyamat előmozdítására, támogatására, létrehozására, akadályainak elhárítására*. Legalább egy faktor tapasztalaton alapuló, előrelátással történő megváltoztatásával valósul meg egy időtartomány határai között. – A neveléstudomány a személyes fejlődésre vonatkozó nevelés tudását tartalmazza, így bármely személyes folyamatban helyet kap.

Sohasem a „mit ne!” tégy, azaz nem az inhibíció, nem a tiltás a személyes fejlődés legjobb eszköze. Furcsa is volna a tó melletti „Tilos megfulladni” feliratú tábla. Az is kevésbé hatékony, de irányadó, ha valaminek a tagadására szólítunk fel valakit: „Mondj nemet a drogra!”, hasonlóképpen kevésbé hatásos a „Ne igyál alkoholt!” felszólítás. Szerencsésebb a döntésre való felszólítás: „Vagy iszol, vagy vezetsz!” A büntetés kilátásba helyezésének is vannak határai. – Elutasíthatjuk a bizonyításra való felszólításokat is, ami átcsaphat érzelmi zsarolásba: „Bizonyítsd be azzal, hogy...”, „Ha igazán szeretsz, ezt nem teszed”. A jutalmazásnak és a biztatásnak ugyan megvan a maga értéke, de ritkán válik tetteink teljes értékű ösztönzőjévé. – Csak a megértett szó és tett lehet kiindulópontja az érettebb döntés meghozatalának, ami mindenki esetében az érettségének megfelelő felelősségvállalás alapja.

A megvalósítás útja mindig egyéni döntés eredménye. – *Sokféle kijelentés* látott már napvilágot az emberiség történetében. Igazodási pontokat kínáló tények ismeretére juthatunk. A döntés azonban mindig a sajátunk. Cicero a *Jövendőmondás* című művében (CICERO 44: II. 58) ezt írja: „Nem mondhatni semmi oly furcsát, amelyet ne mondott volna már valamelyik filozófus.” DESCARTES a „módszer” megválasztását egyik elődjétől sem látott mintaként írja le (1637: 433. sor). A módszerről írva tárgyalja az indukció, az abdukció és a dedukció különbségét, foglalkozik a szintézis kifejtésével.

A hatásgyakorlás valójában *tranzakció*, melyben üzenetváltások vannak tényleges tartalmi transzportokkal, ami megváltoztatja mindkét kapcsolatban álló személyt.

A *neveléstudományi prevenció céljai* legalább hét csoportba sorolhatók: 1. feladatellátás, 2. problémamegoldás, 3. kérdés megválaszolása, 4. kérés teljesítése, 5. új információkhoz, 6. tapasztalathoz, 7. élményekhez juttatás.

A preventív tranzakció *kritériumai* között a legfontosabbnak a következők jelölhetők meg: legyen kommunikatív, kölcsönös kezdeményezésre adjon lehetőséget (reciprocitás), a szükséges időben álljon rendelkezésre, legyen hiteles tartalmú.

Valószínű, hogy nagyobb mértékben figyelünk az időjárás-jelentésre, mint az orvosi figyelmeztetésre. Hiába a nikotin, az alkohol, a drog, a függőségek, a káros szenvedélyek veszélyeinek ismertetése, hiába jelezhető a bekövetkező baj, talán csak a rémület állapotában gondolkodunk el határesetekben. A megelőzés éppen azért szükséges, mert késlekedők vagyunk abban is, ami hasznunkra válna, elmulasztjuk azokat a lehetőségeket, amelyek felkészítenének bennünket a helytállásra, és felelőtlen módon saját magunkat is bajba keverjük, ha éretlen személyiségként rossz döntéseket hozunk.

A népi gyógyászat a természet rendjében, fűben, fában, életmódban találja meg az egészséget. Sokat hallhatunk a médiában a prevenció fontosságáról. Az iskolaintézmények úgy nyilatkoznak, hogy náluk alapvetően rendben van minden, de vannak hiányok is. A szokások és a korábbi gyakorlatok megváltoztatása volna szükséges ahhoz, hogy minőségi javulás álljon elő a hétköznapi gyakorlatában. Nem az ismeretek hiányoznak csupán azokban az esetekben, amelyekben sem az életmódváltásra, sem a rossz szokások megváltozására nem törekszünk igazán.

Életminőség, élethossz, a hatásgyakorlás folyamatának típusai

Q = az egyed életminősége, melynek egyénre szabott maximuma van, ami megfogható és csak kis mértékben nyerhető vissza. A hatásgyakorló folyamatok lehetnek preventívek (fejlesztés negatív diagnózis esetén), korrigálók (pozitív diagnózis alapján), vagy helyreállítók (jobb állapotot visszaállítók) a képesség részleges visszanyerése. – Ha a működőképességet tekintve fogalmazunk, akkor az egyén teljes, csökkentett és részlegesen visszaállított életminősége különböztethető meg egymástól.

Egyéni adottságai vannak mindenkinek

A közösség tagjai egymástól különböző adottságok hordozói. Befolyásoló tényezők között szoktuk felsorolni a személy magatartását jelentősen meghatározó tényezőket (érzékenységi, sérülékenységi, védekező és egyensúlyt visszanyerő képesség), az öröklést, a környezeti hatásokat, az átélt élményeket (pl. traumák), a számunkra adott mintákat, mások vagy a szülők viselkedését (pl. az anya viselkedése a perinatális események időszakában), a biztonságot adó környezetet (kötődéseket), a multiplikatív hatásokat. A konkrét, életminőséget meghatározó események JELEN idejűek, amelyekben a múltbeli hatások és a jövőbeli lehetőségek egy pontba futnak össze. A változtatás folyamata is mindig JELEN idejű. Sikere főként rajtunk múlik. Az egyéni maximum elérése valójában csak az egyéni optimum elérését jelenti a gyakorlatban, ami szoros összefüggésben van a prevencióval, a korrekcióval és a rehabilitációval.

A beavatkozás szempontjai, mértékadó területek

A beavatkozás valamely fő szempontból jön létre, de további kiegészítő szempontokat is figyelembe vesz. Ezért beszélünk pl. a gyógyászat preventív jellemzőjéről is. Továbbá a személy egy időben lehet különböző típusú hatásgyakorlás alanya.

Változik a gyermek, a fiatal, a fiatal felnőtt, a felnőtt, az idős, a szépkorú. A megelőzés, a korrekció, a rehabilitáció minden életszakaszhoz másféle, *sajátos és általános szempontokhoz igazodik*. Közös szempont a mérték figyelembevétele és az elfogadás egyéni döntéshez való viszonya. Az integrálható változás a tranzakcióban részt vevő személyek által elfogadott kell hogy legyen a jog, az erkölcs, a tradíció, a vallás, a divat, a szokás terén.

Minden *prioritás*, amely a megválasztott szempont és a nagyobb figyelem révén kialakul, a populáció adott skálán történő széthúzását eredményezi a személyes jellemzők értékeinek megváltozása következményeként. A hátrány vagy az előny megjelenik az átlagtól való eltérés folyamatában. A változások újabb folyamatok elindítói. A folyamatok oksági hálózatban vezetnek új állapot kialakulásához.

Tartós eltérő állapot akkor alakul ki, ha a változások egy új, dinamikus állapot kialakulása irányában összegeződnek. Ha az eltérés nagysága nem teszi lehetővé a dinamikus egyensúly részleges fenntartását sem, a működés nem lesz fenntartható.

Az eltérések a személy életében esélyváltozáshoz vezetnek, melyek irányát pl. az egészség, a szociális helyzet, a kompetencia megváltozását leíró szavakkal jelöljük.

Az ember értelmes természetének bizonyítékeként kezeljük, hogy képes értelmesen dönteni. A preventív gyakorlat az intelligenciát nem számskála alkalmazásával minősítheti a leghatékonyabban a fejlesztő tevékenység során, hanem az optimális hatásgyakorlás érdekében a *belátási* képesség mértéke szerint. Az érdeklődés, a tapasztalatok hasznosítása és az események előfordulásának megítélése ennek a képességnek a függvénye. A preventív hatásgyakorlás sikerének értékelése a belátást és a méltányosság elvének helyes alkalmazását nem nélkülözheti.

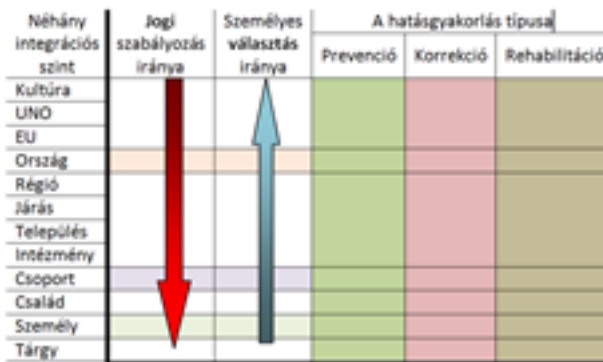
A jellemzők értékei alapján megállapított diagnózis lehet korrekció alapja, de nem lehet a személyiségfejlődés minden területén alkalmazott kiindulási alap hatásgyakorlásunkhoz. A sajátosságokból kitetsző hátrányt vagy előnyt azonban mindenkor szem előtt kell tartani. Akkor is üzenetváltók vagyunk, ha azt diagnózis nélkül tesszük.

A változások eredményét leíró szavak jelzik az életkor szerinti tevékenységgel kapcsolatos felelősségünket. A változtatás folyamata hatásgyakorlás, ami bármely eredmény kialakulásának folyamatában tranzaktív, *bevonódásunkat* igényli.

Minthogy nem szükségszerű, hogy érett döntések meghozatalában fogyatkozás álljon elő életünk végére, *egész életünkben* van jogosultsága a megelőzésnek, benne a neveléstudományi megelőzésnek. Másképpen szólva a korrekció és a rehabilitáció mellett szüntelenül szerepe van a prevenciónak, ami a fejlődés útjában álló akadályokat elhárítja és a fejlődést támogató lehetőségeket biztosítja.

A jog lehetőséget adó szerepe

Az emberi közösség életét markánsan befolyásolja a jogok világa. A lehetőségek jogszerűsége alapján van módunk az egymáshoz igazodásra a társadalomban. Minden integrációs szinten személyek vannak, akik legitimációjuk és kompetenciájuk alapján a joggyakorlat alakítói vagy a jogalkotás, vagy a jog felhasználása folyamatában. Szerepe, státusa stb. szerint mindenki felel tetteiért. A személyek egyéni állapotát, részvételének fokát, hozzáértését, illetékességét, képességeit tettei megítélésében mindig mérlegelni kell.

1. ábra: Az integráció szintjei és a hatásgyakorlás típusai

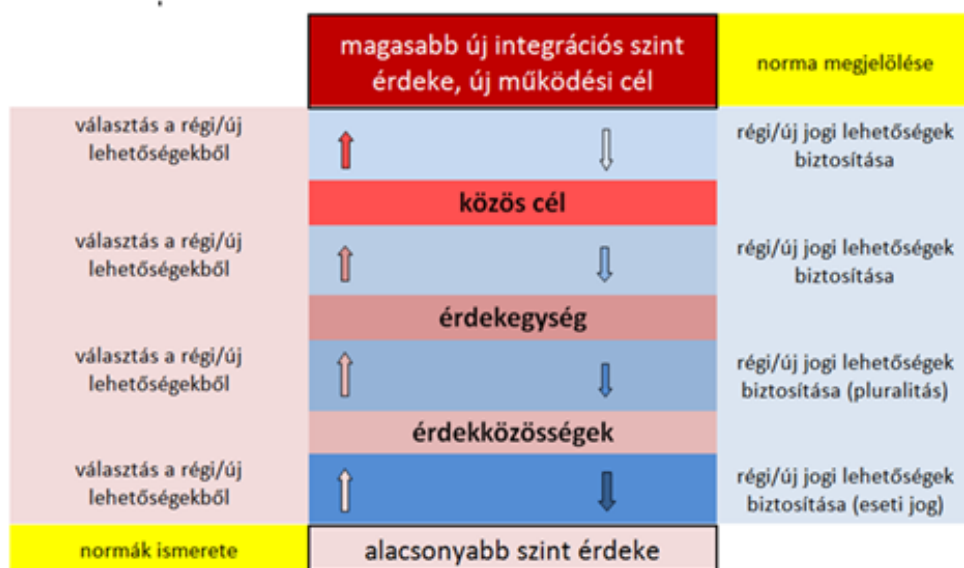
A jognak biztosítania kell az egyes normaterületeken a személy szabad döntését és kötelezettségeinek teljesítését, személyes fejlődésének kereteit (1. ábra).

Az alacsonyabb szintű szerveződés az integrálódás során más szerveződés működésével kapcsolódik és változik a funkció szempontjából. Az integrálódással irányával

szemben áll a degradáció (leromlás), mely a szerveződés létét fenyegeti, a fenntarthatóságát megszünteti, ezáltal az újabb, magasabb szerveződés létrejöttét ellehetetleníti. A fejlődés integrációs folyamatában nem lehet megkerülni az egymásra épülő szerveződési folyamatokat.

A személy döntései nélkül nem jön létre az integráció, amelyben az egyes működések egymásra épülnek. A jogi keret és más területek normái azonban befolyásolják a fejlődés folyamatát, és határokat jelölnek meg az egyén és a közösség viszonyában.

Az integrálódás folyamatának szintek között kialakuló fázisai

2. ábra: Az alacsonyabb és a magasabb integrációs szint érdekei és céljai közötti átmenet (A bal oldali nyilak a szerveződés felfelé haladó lépéseit, a jobb oldaliak a jogi normák által biztosított lehetőségeket mutatják.)

Az integrálás folyamatát tudatosan befolyásoló tevékenységek sorából az érdekek és a célok közötti lépések közül a 2. ábra az alacsonyabb szint érdekét, a szinten meglévő más érdekekkel való érdekközösségét, az érdekek egységét, a közös cél kialakulását és a magasabb integrációs szint érdekének kialakulását mutatja azon lépések feltüntetésével, amelyek mindenképpen szükségesek a jogalkotás és a lehető-

séget felhasználók döntése, személyes választása alapján. Nem egy lépésben, hanem számos egyeztetésben és neki megfelelő döntések kialakításában jelölhető meg az integráltság létrehozása. – Az egyeztetési, közös szándékot kialakító, egységes célt megválasztó bármely szakasz hiányában megreked az integráció.

Az integrálás folyamata

Az integrálási folyamatban az alacsonyabb szerveződés struktúrája megváltozik, de korábbi funkcióját a működés során megtartja. A sejt sejt marad szövetté szerveződések. Ugyanakkor a magasabb szerveződési szint létrejött szervezete fenntartja az őt létrehozó egységek működését. A sejt anyagcseréje a szövetben is biztosított. Az új szerveződés új funkció betöltésére is képes a részek megtartása mellett. A szövet képes gazdaságosabban, új védelmi funkciót ellátni, ami nagyobb hatékonyságot és biztonságot jelent a sejtnek.

Minthogy nem a jog az egyetlen mértékadó terület, az a keret, amelyet a jog biztosít, mindig további változtatásokat hív életre más normaterületek fontossá válásakor. A szociológiai praxisterületek saját működésében és a területek közötti kölcsönös függések következményeként valamennyi praxisterület együttesében nem egyformán alakultak ki a jogi lehetőségek, tehát azokat folyamatosan kell egymáshoz közelíteni, harmonizálni.

Csak az a létrehozott struktúra marad fenn, amelyik nem szünteti meg az őt létrehozó struktúrák működését. – Az egyes szerveződési szintek céljait megjelölve a szükséglet → igény → vágy → érdek → kapcsolat → döntés → cél → tevékenység sorrendben az akciók és struktúrák egységének kialakulását lehetővé kell tenni a jog eszközeivel és az érintett felelős személyek döntéshozatalával.

Az integrálódás jobb energiagazdálkodást, nagyobb védelmet nyújtó, nagyobb biztonságot, új lehetőségek megnyitását, akadálymentesebb utat jelent az egyes szerveződések számára. Összességében az integrálódás a fejlődési folyamat előrevivő eseményének előfordulási valószínűségét növeli a preventív hatásgyakorlás révén.

Az életminőséget szolgáló személyes kulcskompetenciák területei

Az ember időben változó lény, életkorának megfelelő tulajdonságai vannak, ami sajátos és általános vonásokat jelent minden individuum esetében. Az emberi személy megváltozásának, átformálódásának lehetőségét négy jellemző, felvett értékei könnyítik vagy nehezítik: a személy érzékenysége (szenzibilitása), sérülékenysége (vulnerabilitása), védekezése (defenziója) és egyensúlyt visszanyerő képessége (rezilienciája). A közösség megváltozását és átformálódását is befolyásolják ezek a jellemzők.

A tranzakciók változásokat eredményeznek, amelyek befolyásolják a személy *kompetenciáinak megváltozását*. Megváltozik a személy illetékessége, tudása, jogosultsága, képessége a létező sokféleség kezelésében, a világ dolgainak felfogásában, értelmezésében, a jelenségek magyarázatában, a kommunikációban való részvételében, az akciókban, az önmagáról és a dolgokról való beszámolásban.

A PREVENTÍV HATÁSGYAKORLÁS GYAKORLATA

A preventív hatásgyakorlás létrejötte és eredménye

Egész életünkön át tanulunk, megküzdünk a nehézségekkel és terveinket meg akarjuk valósítani. Kapcsolataink révén, elfogadva a létező egész valóságot, a saját helyünkön, a rendelkezésre álló időben képesek vagyunk befolyásolni esélyeinket. Tevékenységünk az emberi közösségben, hatáshálóban valósul meg, valamilyen mennyiségben, intenzitással, adott irányban.

Minden kor eltér a korábbiaktól. Az emberi közösség elfogadása, értékeinek továbbvitele a szocializáció folyamatára épül. Legalább négy lépést kell tenni ahhoz, hogy múltunkat, jelenünket, jövőnket magunkénak mondhassuk. Először saját énünknek kell kialakulni a perszonalizáció során. Ebben alakul ki identitásunk, motivált világunk és az elődeinktől átvett értékeink köre. A második lépésben hovatartozásunk, közösségbe befogadottságunk és egyéni feladatteljesítésünk alapján a sorsközösség vállalására készülünk fel. Harmadik lépésben a célok megválasztásával, a legitimáció megszerzésével kompetenssé válunk kultúránk továbbfejlesztésére. A negyedik lépésben az egész valóság felé építjük tovább kapcsolatainkat, egészen a Lét forrásáig.

A nevelés során a magatartás formálásakor az *attitűdök kialakítására kell törekedni*, hogy a személy legyen képes: 1. önkontrollra, 2. elhatárolódásra, 3. őrizze meg mentális egészségét, 4. féltelenségét tartsa határok között, 5. spontán megnyilatkozásának helyét válassza meg, 6. legyen kész öntevékenységre, 7. szükség esetén a mentális egészség hiányait pótolja, 8. a közösségben legyen mértéket ismerő személy. Nehézségek ellenére is mindig a megfelelő módon kezdeményezni és reagálni a külső hatásokra nem egyszerű. Hősi fokban ez az erények megvalósításával kapcsolatos.

A preventív tudás generatív tartalma

„Ismerem én az emberkorokat; s nem is vagyok az, ki rögtön zordonkodva ráhajtatni kívánjam a kisdedeket, s tőlük teljes elszántságot követeljek. Sőt igenis őrizkedni kell, hogy a gyöngé lélek a tudományokat, melyeket még nem szerethet, meg ne gyűlölje, s azoknak egyszer ízlelt keserűségétől a tudatlan éveken túl is rettegjen. Játék legyen itt a tanítás, majd kérés majd dicséret legyen az inger, engedtessek néha, mintha már valamit tudna, örövendeni. Olykor akarátja ellen taníttassék más hozzá hasonló, hogy azt irigyelje, azonban vetekedésre buzduljon, s hogy másokat meghaladott, elhiggye. Végre jutalmakkal is, azon korhoz mértékkel, serkentessék.”

„Mindenekelőtt tehát az utánzás magában nem elég, csak azért is, mivel renyhe lélekre mutat megelégedni azzal, mint mások találtak föl. Mert mi történt volna azon időben, mikor még példány nem létezett, ha az emberek azt hívék, hogy semmi mást tenniük és gondolniuk nem szabad, mint aminek már ismeretére jutottak? Valóban semmi sem találatott volna föl. Miért volna tehát tilalmas valamit föl találnunk, mi azelőtt még nem létezett?” (QUINTILIANUS 1856: 300–301, 418, 420.)

A nevelés mindig személyre szabott, nem általában, hanem konkrétan, ezért minden szituációban, mindenkinél egyéni módon kell elérni a célt. Ehhez folyamatos kreativitás és az új alkalmazásával kapcsolt törekvés szükséges, miközben a személyes döntések szabadságának teret kell adni és a véletlenek, váratlanok valószínűségét sem hagyhatjuk figyelmen kívül. A jognak és a szabad személyes döntésnek kell találkozni a generált terv megvalósításában. A *generált terv a pro-thézisz*, a célra irányuló tevékenység belátásra épülő terve. Minden terv *pro-pozíció*, előre-helyezett a lehetőségek között. A nevelés során sohasem lehet determinisztikus ismétlésről szó. Minden szituáció más, mint a többi,

már csak azért is, mert a folyamatosan változó állapot időben, tényezőinek értékében, szereplőinek összetételében is változik.

A generatív tartalom tudásunk történeti elemeiből, gyakorlati tapasztalataiból, reflexív összetevőiből és a metaelveket megvalósító szándékból fakad. A neveléstudományi irányzatok sokfélesége az egyes elméletek és megoldási javaslatok sokféleségéből alakult ki, amelyek valójában innovációk a nevelés rendszerének egészében.

A nevelő tudásának generatív tartalma a kezelhetőség érdekében taxonokba rendezve azt mutatja be, hogy tudásunk tárházában hogyan épülnek egymásra az egyes tartalmak, azaz az összetettebb ismeretanyag mely kevésbé összetett ismeretekre épül. A fa hasonlata csupán annak érzékeltetését szolgálja, hogy a fa növekedése, mint az egész emberi személy kibontakozása, a tudás egész tárházát igényli, és ahogyan a fa tápanyagforgalmával, klimatikus kapcsolataival beletestesül, benne áll éltető környezetében, ugyanúgy teszi ezt az ember is az embert éltető közösségben racionális adottságainak hordozójaként. Aki az adatokkal foglalkozik, annak az egészben kell értelmezni eredményeit, és aki a működés harmonizálásán dolgozik, nem nélkülözheti az adatokat. Több tudás birtokában nagyobb eséllyel lehetünk eredményesek a hatásgyakorlás során (3. ábra).

3. ábra: A preventív tudásanyag elrendezésének hipotetikus taxonómiája

*munkahipotézis, javaslat

A segítség skálafüggetlen fokozatai

Minden akció skálafüggetlen fokozatokkal jellemezhető a bevonódás mértéke szerint. Akciók: együttműködés, versengés, szimpátia, antipátia, adás, elvétel, segítség, akadályozás, agresszió, szolidaritás. Itt az akciók egyikének, a segítségnek javasolt fokozatait vázoljuk.

1. Leír, ismerttet, tájékoztat
2. Érvel, irányt mutat
3. Tanácsot ad, időpontot javasol
4. Segítő támogatás: iskolába járás (nem iskolaelhagyás), szakkollégiumi lakhatás, közösség, tanulás (nem egyéni erőfeszítés csupán)
5. Érdeket azonosít, egyeztet, érdekközösséget hoz létre, közös célhoz rendeli az érdekeket, meggyőz
6. Érdeket pontosít, az érvényre juttatás útját előmozdítja, az érdeket elfogadtatja, biztosítja az érdek megtartását, az érdeknek megfelelő jogokat és lehetőségeket támogatja
7. Lehetőséget biztosít, képességet fejleszt, önálló döntésre, öntevékenységre nevel
8. A teendőkben osztozik, tudásával rendelkezésre áll
9. Mások helyére lépve támogat, felelősséget átvállal
10. Mások érdekében felajánlja saját erőfeszítéseit, életét

Minden szinten mást jelent a segítő tevékenységbe való bevonódás a döntéshozó személy felelőssége szerint: az ország kormánya például a család, az intézmény, az ország érdekében hoz döntéseket, az intézmény segíti a családokat, a családok tagjai segítik egymást.

A *szubszidiaritás* közösségi elve a feladatvállalást a feladat létrejöttének helyéhez legközelebbre teszi. Az általános és az egyedi különbsége miatt az egyénre, kisebb integrációs szintű működési egységre tevődik át az a feladat, hogy az általánosan igazságosnak tartott jogi lehetőségeket a méltányosság elvével egészítse ki, és a személy, valamint a kisebb szerveződési egység javára döntsön a felelős döntéshozó. Ugyanezen elvnek megfelelően a magasabb és alacsonyabb integrációs szint intézményei között a felülről kezdeményezett általános javaslat csak alulról elfogadva válhat igazságossá és méltányossá (PE607).

A tanulás, a szocializáció, az akciók, az attitűdök önmagukban még nem az értékek, de tartalmuktól függően, vagyis hogy miért tanulunk, mire szocializálódunk, milyen céllal veszünk részt az akciókban, már az értékekkel kapcsolatban állnak. A cselekvés

tárgyához való hozzáállásunk, ragaszkodásunk vagy elhatárolódásunk teszi értékelhetővé magatartásunkat. A megelőzés és az érték ezen a ponton kapcsolódik például a segítség következő területein: védőoltás, HPV – ismertetése, endometriózis kezelése, perinatális tanácsadás, higiénés szokások változtatása, szakszervezeti érdekérvényesítés, gyermeki jogok és kötelességek védelme, családotthonos nevelés, generációs traumák kezelése, saját feladatunk ellátása és mások ügyében való részvétel, nevelőszülők átvállalt feladatellátása, szülők áldozathozatala a beteg gyermek érdekében.

JUVENALIS *Szatíráiban* (1761: 198) figyelmezteti a kisportolt testű küzdőket, törekedjenek arra is, hogy lelkük is egészséges legyen, ne csak a testük: „ORANDUM est, ut sit mens sana in corpore sano.” („Imádkoznod kell, hogy ép testben ép lélek lakozzék.” – *Csillagfényben* 2016: 25.)

A sport mellett nagyon sok eszköz alkalmas a személy fejlesztésére.

Kodály Zoltán a zenében látta a fejlesztés egyik fontos egyéni és közösségi eszközét, és az ép lélek harmóniáját a testi épség fejlesztésének kulcsaként tekintette.

A PREVENTÍV HATÁSGYAKORLÁS ESETTANA

Kazuisztika, defektológia, neveléstudományi kimatika

A neveléstudományi *kazuisztika* esetek gyűjteménye problémás gyerekekről, gyermekvédelemről, szociális otthonról, idősekről, idősek otthonáról, iskoláról, ügyek kezeléséről stb. Hasonlóan az orvosi vagy az egészségügyi etikai esettanulmányokhoz, tanulságos tapasztalatok megismerésére ad alkalmat.

Néhány eset akkor is tanulságos, ha csak a leírásból ismerjük. Nem szerencsés, ha a gyermek a cipőfűzője bekötését nem tudja megoldani a gyakorlatban, csupán a számítógépes ábrákon választ helyesen. Vannak tanulságos és ijesztő esetek a helyettesítő, kiegészítő, elterelő programok alkalmazásában. Szülők, tanárok, további szakemberek írhatják le a különfoglalkozások hatását, a technikai eszközök és az idő felhasználásának módozatait, a hátrányos helyzetűek esélynövelésének, a tehetségigérek gondozásának mintaszerű vagy kirívó eseteit. Eltérő megoldások leírása hasznos lehet az egészségi állapot és szociális helyzet okozta feladatok és problémák

integrált kezeléséhez, az egyéni és közösségi fejlesztés összeillesztéséhez. Tanulságos azon esetek leírása, amelyben a nevelő felkészültsége vagy hiányossága döntő hatással van a megelőző tevékenységre. Kiemelt célok megvalósításának alkalmazott eljárásai tanulságosak az élet, a vagyon, a közlekedés biztonságának kialakításához. Nevelőotthonok és családotthonos gyermekelhelyezés, a nevelőszülők képzettségének fontossága, a digitális ellátottság és a digitális jólét stb. csak egy-egy fejezet a kazuisztika tárházában, amely egészében a feladatok, problémák, kérések, kérdések, tapasztalatok, újdonságok, élmények megjelenését dokumentálja a nevelő tevékenység megvalósult esetei kapcsán. – A valóságos univerzumot első valóságnak nevezzük akkor, amikor a második valóságra, az online világra, a világ virtuális változatára, a metaverzumra akarunk utalni. Fantáziánk is alkothat „második valóságot”, amelyet első valóságként élünk meg. A virtuális világot közel hozó számítógépes játékok az ember valósággal való kapcsolatát ostromolják. Nem is kevés ezen a területen a tanulságos esetek száma. – Elvek, tervek, kísérletek, korábbi szabályok, korábbi eljárások hatásának elemzéséhez is szolgáltat adatot az esetek gyűjteménye.

A hiányosságok és a hibák a *defektológia* tárgyát képezik. Léteznek a képességfejlesztés, az attitűd kialakítása, az akciók, a kapcsolatok terén olyan hibák, amelyek megszüntetésére törekedni kell. Nemcsak a gyermekek, hanem a szülők, a nevelők, vagy más terület szakemberei is hibázhatnak. A gyermek életében bekövetkező személyes, közösségi, kulturális devianciák, elérhetetlen célkitűzések, frusztrációk kezelése a nevelő feladata is. Hibát vét intézkedési inkompatibilitás, figyelemhiány, önkimentő hivatkozás, alaptalan vagy elsietett feltételezés során. A nevelőintézmény vét azáltal, hogy a szabadidős programokat semmilyen formában nem felügyeli, ha nem alakítja ki saját rendjét, ha a szükséges intézkedéseket elhanyagolja. Téves, hibás elv-szabály-eljárás megszüntetésére is kell törekednie a helyzet megváltozásával. További szakemberek hibás esetkezelése betegségek, bal-esetek, szociális hátrányok, generációs traumák esetében csak növelik a nevelési feladatokat. A pedagógiai defektológiának reflektálnia kell legfőképpen azokra a malformációkra, amelyek a pedagógusok gyakorlatában léteznek. – A hibák rávilágítanak a megelőzés által a későbbiekben elkerülendőre, az azonnali korrekció céljára és a korrekciót követő visszanyerő beavatkozások esélyére, azaz a lehetséges változtatási folyamatok eredményességének valószínűségére.

A *neveléstudományi kimatika* életkori tagoltsága szerint „pedagógiai kimatikáról” beszélünk a 24. életévig tartó életszakaszban. A fizikai bemutató kísérletekből jól ismert a rezgések láttatása. JENNY a hangok és a hullámok keltette rezgések vizualizálására használta a „Kymatika” megnevezést. A neveléstudomány valóságos folyamatait láttató események gyűjteményei egyfajta pedagógiai kimatika létjogosultságát támasztják alá. Önmagában a tények meglátása még nem változtatja meg a helyzetet, de a felelős személyek döntéseit jelentősen befolyásolja és a törekvések helyes irányának megtalálását elősegíti. A gyermek, a serdülők, a fiatalok, hangjának és rezgéseinek világát egyfajta *pedagógiai kimatika* tudja láthatóvá tenni, melynek egyes mozaikjai a neveléstudomány kazuisztikai és defektológiai fejezeteiben is megjelennek.

A PREVENTÍV HATÁSGYAKORLÁS ELVEI, SZABÁLYAI, ELJÁRÁSAI

Elvek, szabályok, eljárások

A neveléstudományi antropológia azt az elméleti alapot képes nyújtani, ami adott korokban elegendőnek mutatkozik a nevelő beavatkozásához. Az alap rövid foglalatata metaforaszerű, arra utal, hogy mi a legdöntőbb a beavatkozó személetének kialakításában. Eszerint lehet pl. a gyermek intelligenciáját, ösztöneit, képességét, önmaga esélyeinek megváltoztatására irányuló szándékát előtérbe helyezni. Eszerint az ember racionális, ösztönös, tanulásképes, esélyváltoztató lény.

Az alkalmazott metaforékból felépülő metamodelleknek három csoportja ismeretes abból a szempontból, hogy a változtatás folyamatában hol kell a nevelőnek részt venni az események előfordulási valószínűségének megváltoztatásában. A fejlesztési lehetőséget, a korrigálandót és a rehabilitálhatót a *kontextuális* szemlélet alapján a személy és a környezet illeszkedésében, a *mechanisztikus* szemlélet alapján a személyen kívül, az *organisztikus* szemlélet alapján a személyben kell keresni.

A metaforák az elvek prioritását még nem jelölik ki, de az emberre vonatkozó *elvek* egészéből a gyermekkorra való fontosságuk szerint néhányat előtérbe helyeznek, másokat csak részben érintenek. Pl. a személyes felelősség csak a személy érettsége függvényében állapítandó meg, a kötelezettségek is ebből fakadnak, az állampolgárságból

következő elvek csak a 18. életév betöltésével egészülnek ki. Az elvek egymást kiegészítik, értékeiket tekintve egymással nincsenek ellentmondásban. Az elvek megnyitják a fejlesztés ígéretesnek tűnő tereit.

Esély, integráltság, tolerancia, segítség, hátrány, megkülönböztetés stb. területen a *szabályozás* egyrészt általános és sok nemzetre kiterjedő, másrészt sajátos és nemzeti hatáskörben adott népességre vonatkozik. – Ezeknek alkalmazására a konkrét *eljárásokat* a gyakorlat alakítja ki, és követendővé, alkalomszerűen kötelező erejű javaslattá szilárdítja.

A források felhasználása és a támogatások elnyerése az igények, érdekek megjelenítését és érvényesítését hívja életre. A társadalom egészében csak az összehangolt és az egyéni törekvéseket is figyelembe vevő megbízás alapján alakulhat ki a társadalmi fejlesztő együttműködés. Kellő szabályozás nélkül egyfajta társadalmi „ki mit tud?” valósul meg a kiválasztott vagy önjelölt fejlesztésekben. A problémaérzékenység és az érdekérvényesítő képesség önmagában még nem elegendő a források felhasználásához, a társadalom problémáinak optimális kezeléséhez.

A hatásgyakorlás bármely típusa mellett meg kell említeni a listák készítését, a kiválasztási eljárásokat, a kapcsolattartás formáit, amelyek nem a prevenció, nem a korrekció, nem a rehabilitáció részei, de hozzájuk társíthatók. Tényleges hatásgyakorlást készít elő, de mint eljárás még nem beavatkozás.

A helyzet kulcsa valóságos

Kant annak illusztrálására, hogy a fogalmak és a valóság különbözőek, azzal a példával világított rá, hogy a szög fogalmára nem lehet felakasztani a kabátot. A falra rajzolt képre sem. A cipőfűző virtuális bekötése a képernyőn még nem elég a cipő bekötéséhez. A virtuális megoldások és a gyermek fejlesztése is két különböző dolog. Az sem képzelhető el, hogy a kulcs árnyéka nyissa ki a mechanikus zárat. (CYBER)

Mi hozhat jelentősebb jobbulást a preventív hatásgyakorlás vonatkozásában egyéni, csoportos és társadalmi szinten? – Diszciplináris, interdiszciplináris, multidiszciplináris, transzdiszciplináris megfontolásokra van szükség a teendők kiterjedésére és tartalmára vonatkozóan, hogy a kellő tudás birtokában, a felhasználható kompetenciák rendelkezésre állásakor optimális esélye legyen a megelőzésnek.

Szakmai képzés szükséges a preventív tevékenységre való felkészüléshez, mert önálló hatásgyakorló kompetenciaként kell értelmezni a preventív tudás használatát századunkban.

A neveléstudomány állítja, hogy a gyermek nevelése szükséges, a gyermek nevelésre szorul, nevelhető. Az antropológia azt állítja, hogy az ember kulturális lény, társadalmi lény. GEHLEN (1950) szerint az ember „világra nyitott”, Tinbergen⁷ szerint „ösztönredukált lény”. Az antipedagógia véleményét képviselő intézményellenes ILLICH (1971) szerint „nem nevelendő”, mert „szabad”, az antipedagógia más képviselői szerint „barátként kell a gyermekkel bánni”. SCHOENEBECK (1980: 42–50) szerint pedig azért, mert „saját célkitűzése van”. Velük szemben állítja SCHEUERL (1985), hogy „intézményi rendszerben, módszeresen” kell nevelni. A szocializálódás során „a szociokulturális intézményeken keresztül a kulturális lét felé tartó változásban él” az ember, aki „biológiai hiánylény” – állapítja meg Gehlen. LASSAHN (1985) az antropológiát és a pedagógiát együtt alkalmazná a nevelésben a „pedagógiai antropológia” hasznosításával. BOLLNOW (1983) szerint az „embert alakítani kell”, és ennek „van megfelelő módja”. A prevenció tevékenységre képes, előrelátó lényként kezeli az embert, aki saját esélyeit képes befolyásolni. – Az iskolaintézmény tartja magát a modern társadalomban is, de nagyon sok formát ölt, olykor olyat, ami már nem is hasonlít a „régis iskolára”. A nevelés és a tanítás egymástól való eltávolodás esetén sem válik hiábavaló törekvéssé a nevelés. Inkább az látszik bebizonyosodni, hogy nincs egyetlen más, jobb lehetősége sem a szülők generációjának, mint a követő generáció nevelése. A nevelés erőtlen eszköznek látszik, de amikor más eszköz már nem hoz eredményt, kitűnik pótolhatatlansága; egyetlen támaszként folyamatosan jelen van az emberiség életében. – A nevelő pedig mindig a remény embere marad.

IRODALOM

- ADORNO, Theodor W. (2017): *Az új zene filozófiája*. (Ford. Csobó Péter Gy.) Rózsavölgyi, Budapest.
- Friedrich Bollnow im Gespräch. Hrsg. von Hans-Peter Göbbeler und Hans-Ulrich Lessing. Alber, Freiburg / München.
- CICERO, Marcus Tullius (44): *De divinatione*. II. 58.

⁷ Nikolaas Tinbergen a humánetológia egyik megalapítója.

- CYBER: <https://www.linkedin.com/pulse/cybersecurity-fails-without-strategy-matthew-ro-senquist/> (Utolsó megtekintés: 2018. október 10.)
- Csillagfényben (2016): A Magyar Pszichológiai Társaság prevenciós kiadványsorozata I. kötet. Örökségünk Könyvkiadó Kft., Nyíregyháza.
- DESCARTES, René (1637): *Értekezés az ész helyes vezetésének és a tudományos igazság kutatásának módszeréről*.
- FINÁCZY Ernő (1937): *Elméleti pedagógia*. M K Egyetemi Nyomda, Budapest. https://hu.wikipedia.org/wiki/Fin%C3%A1czy_Ern%C5%91 (Utolsó megtekintés: 2017. május 20.)
- GEHLEN, Arnold (1950): *Der Mensch*. Frankfurt, Vittorio Klostermann.
- HOFFMANN, Arne (1999): *EMDR in der Therapie psychotraumatischer Belastungssyndrome*. Thieme, Stuttgart. – EMDR = Eye Movement Desensitization and Reprocessing. A módszer kifejlesztője: dr Francine CHAPIRO.
- JENNY, Hans: <https://de.wikipedia.org/wiki/Kymatik>
- JUVENALIS, Decimus Junius (1761, kiad.): *D. Junii Juvenalis et Auli Persil Flacci Satirae X. 354–364*. Birminghamia, Typis Johannis Baskerville. Letölthető: <https://en.wikipedia.org/wiki/Juvenal> (Utolsó megtekintés: 2017. május 16.)
- LASSAHN, Rudolf (1983): *Geschichte der Schulversuche. Theorie und Praxis*. Broschiert – Juni.
- PE607: A Lengyel Köztársaság Szejmje részéről kiadott állásfoglalás a szubszidiaritásról az Európai Parlament Jogi Bizottsága számára. Téma: A munka és a magánélet közötti egyensúly megteremtésének feladata, módja. Letölthető: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/parlements_nationaux/com/2017/0253/PL_SEJM_AVIS-COM\(2017\)0253_HU.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/parlements_nationaux/com/2017/0253/PL_SEJM_AVIS-COM(2017)0253_HU.pdf) (Utolsó megtekintés: 2018. augusztus 20.)
- SCHEUERL, Hans (1985): *Antropología pedagógica: una introducción histórica*. Herder.
- SCHÖNEBECK, Hubertus von (1980): *Antipädagogik für Pädagogen. Freundschaft mit Kindern*. In: J. Beck – H. Boenhcke (szerk.): *Jahrbuch für Lehrer* 5. Reinbek bei Hamburg.
- SZÉCHENYI István (2005, kiad.): *Gróf Széchenyi István intelmei Béla fiához*. Szt. István Társulat, Budapest.
- QUINTILIANUS, Marcus Fabius (1856, kiad.): *Institutio oratoria*. Magyarul: Szenczy Imre (ford.) *Quintilianus utasítása az ékesszólásra*. Érseki Lyceum, Eger.

EGRI DOROTTYA

LÁNYREGÉNYEK ÉS IRODALOMOKTATÁS

BEVEZETÉS

Dolgozatom középpontjában azok a regények, filmek és sorozatok állnak, melyeknek célközönségét a 12 és 18 év közötti lányok alkotják – összefoglaló néven ezeket lányregényeknek hívhatjuk, a dolgozatban is így fogok hivatkozni rájuk. A dolgozat megírására alapvetően két tényező motivált, melyek szorosan összekapcsolódnak:

1. Az irodalomtudomány egyre inkább hajlik arra, hogy bizonyos szempontból komolyan vegye a szórakoztató irodalom korábban lenézett rétegét. Az utóbbi években több tudományos igényű írás is napvilágot látott, melyek a *science fiction* és a *fantasy* műfajában íródott művek szimbolikájával, társadalmi berendezkedésével, belső politikai életével foglalkoznak. A lányregény ezzel szemben továbbra is háttérbe szorul, holott története során olyan komoly műfaji konvenciókat alakított ki, melyek véleményem szerint érdemesek a részletes vizsgálatra.

2. A szórakoztató irodalom fent felsorolt ágazatai az irodalompedagógiában is egyre nagyobb szerephez jutnak: egyes művek már a legutóbbi Nemzeti Alaptantervben is az ajánlott olvasmányok közé kerültek, a magyartanárok és az irodalompedagógiával foglalkozó kutatók is felismerték az ilyen alkotások lehetséges szerepét az irodalomoktatásban. A lányregények azonban nem kaptak ehhez hasonló figyelmet.

Ennek megfelelően a dolgozatom is két fókuszpont köré épül: az elméleti háttér bemutatása során mindenekelőtt felvázolok néhány olyan főbb nézőpontot, mellyel a legfrissebb szakirodalmi szövegek megközelítik a szórakoztató irodalom és az oktatás kapcsolatát; majd bemutatom a lányregények általános műfaji jellemzőit, és ezek alapján nyújtok megközelítési lehetőségeket a közoktatásban szereplő klasszikus művekhez, műfajokhoz.

Ezt követően önálló empirikus kutatásomat mutatom be, mely során négy középiskolai osztályban, mintaóra formájában próbáltam ki a felvázolt módszert, majd kérdőívek segítségével mértem fel hozzáállásukat, véleményüket.

NÉPSZERŰ IRODALOM AZ OKTATÁSBAN

A szórakoztató irodalom nem véletlenül nem kap nagy szerepet az oktatásban: stilisztikai és irodalomtörténeti szempontból sem képvisel komoly értéket, és bár az egyes műfajokban íródott, magasabb színvonalú művek alkalmasak arra, hogy az adott műfaj jellegzetességeit tárják a diákok elé, külön-külön nem érdemelnek különösebb figyelmet. A kortárs szakirodalom ugyan egyre aktívabban tárgyalja a magas és a populáris irodalom kettős meghatározásának elavultságát (többek között BÁRÁNY 2011, 2014), de mivel dolgozatomban elsősorban nem erre a kérdésre keresek választ, ezért erre nem térek ki bővebben.

Minden irodalompedagógiai tárgyú értekezés során fel kell tennünk a kérdést, hogy tulajdonképpen miért tanítunk irodalmat a középiskolában. Ezt a felvetést természetesen nem célok megválaszolni, de saját tanári meggyőződéseim szerint az irodalomoktatás három legfontosabb célja az olvasás mint szabadidős tevékenység népszerűsítése; az irodalmi művekben tárgyalt morális dilemmák és társadalmi kérdések felvetése; valamint az igényes irodalom hatásmechanizmusainak ábrázolása.

Az olvasás megszerettetése szempontjából a középiskolások korosztálya kiemelt fontosságú. A 12 éves kortól 16 éves korig tartó serdülőkor meghatározó időszak az olvasóvá válás folyamatában, ez az életkori szakasz a pszichikus fejlődésben komoly változásokat eredményez, és akár végleg eldőlhethet, hogy későbbi, akár felnőtt élete során melyik diák válik aktív, önálló olvasóvá (ÁBRAHÁM 2006). Éppen ezért fontos ebben az életkorban különösen koncentrálni az oktatott és ajánlott művek élvezeti értékére, szórakoztató jellegére. A kamaszkorú diákok érdeklődése nagy többségben az olyan művek felé fordul, melyek cselekménye meglepő fordulatokat tartogat, lélektani változásai mozgalmasak, jellemábrázolása kidolgozott, és éles ellentétekkel dolgozik. A populáris irodalom jellemző műfajai megfelelnek ezeknek az elvárásoknak, hiszen az olvasásuk nem igényel komolyabb szellemi munkát, a hősei pedig olyan tulajdonságokat és értékeket képviselnek, melyekkel a serdülőkorú diákok könnyen tudnak azonosulni (MANXHUKA 2016).

Ha az irodalomoktatás fő céljaként a szépirodalomban tárgyalt témák felvetését jelöljük meg, a szórakoztató irodalom igényesebb művei számos lehetőséget nyújtanak ehhez. A témáról íródott magyar tanulmányokból 2018-ban egy nagysikerű kötet, a *Nevelj jedit! – A képzelet pedagógiája* készült Nagy Ádám szerkesztésében (NAGY 2018).

Ha az irodalomoktatás fő céljának azt tekintjük, hogy a diákok tisztában legyenek az irodalomra jellemző jelenségekkel, eszközökkel, fogalmakkal, ez sem kizáró ok a populáris művek tárgyalásához. Fontos szem előtt tartanunk, hogy a posztmodern irodalomelmélet szerint az irodalom létmódja az intertextualitás, tehát a szövegek nem egymástól elhatárolt egységek, hanem más szövegekkel fenntartott viszonyrendszerben léteznek. Egy adott mű értelmezését befolyásolják a korábban olvasott szövegek (KULCSÁR-SZABÓ 1995). Ezt megértve beláthatjuk, hogy a populáris irodalom alkalmas az irodalom alapvető hatásmechanizmusainak szemléltetésére, így a klasszikus művek esetében alkalmazott interpretációs technikákat a diákok olyan művek olvasásával sajátíthatják el, amelyeket önként is szívesen olvasnak (ARATÓ 2000).

Összességében tehát a populáris irodalom bevonása nem forgatja fel alapjaiban a jelenlegi kerettanterv olvasmánylistáját, hanem új utat kínál az ott megjelölt művek oktatásához.

A LÁNYREGÉNY MŰFAJI JELLEMZŐI

A lányregény a BAHTYIN (1976) által *próbatételes kalandregény*ként megjelölt regényforma hagyományait követi: a szűzsé kiindulópontja a két főhős találkozása, végpontja szerelmük beteljesülése, a kettő között pedig bár tanulságokat vonhatnak le az eseményekből, de jellemük alapvetően nem változik.

A lányregények nagy többsége napló formájában íródott, melynek szerzője maga a fiatal főszereplő lány – ennek célja nemcsak az, hogy a célközönség képes legyen azonnal azonosulni a homodiegetikus narrátorral, hanem az is, hogy a forma alapvetően hitelesnek állítsa be a történetet. A belső fokalizáció által a főszereplő-elbeszélő így sajátos módon tárja az olvasó elé az eseményeket: egyrészt szükségszerűen megbízhatatlan, hiszen elfogult; másrészt ezáltal azonnal elemzi is azt, ezáltal egy készen kapott értelmezést biztosít a befogadó számára: részletesen beszámol a saját mindenkori érzelmeiről és véleményéről, sőt gyakran szó szerint megfogalmazza az eseményekből levonható tanulságot.

A didaktizáláshoz három szempontot vettem figyelembe a műfaj elemzésénél:

1. Típusfigurák

A kortárs lányregény jellemzően egy középiskolában játszódik, a szereplőgárdát pedig többnyire egy átlagos tinédzserlány életében megforduló karakterek adják: a legfontosabbak az osztálytársak, emellett jelen vannak még a szülők és a tanárok. A figurák minden egyes műben ugyanolyan formában térnek vissza: a főszereplő lány például mindig okos, de visszahúzódó; gyakran társul mellé egy feltűnően csinos, de buta és / vagy rosszindulatú antagonistista lány; valamint elengedhetetlen figura a jóképű „rosszfiú”-karakter. Gyakran feltűnnek olyan típusfigurák is, akik nem befolyásolják elengedhetetlen mértékben a cselekményt, csupán szórakoztató vagy kiegészítő elemek, mint például a mentorként szolgáló tanárfigura vagy a mókás „különc srác”.

2. Jellegzetes cselekményfordulatok

A lányregények cselekménye alapvetően epizodikus, viszont az időszerkezet, valamint a tér és a szereplők állandósága egyben tartja. A rövidebb cselekményszálakat emellett az állandó szűzsévázlat fogja össze: a szerelmi szál kötelezően végigkíséri a teljes kötetet, sorozatok esetén az összes részt – ez azonban általában nem központi, és nem befolyásolja a többi cselekményszálát. Fontos emellett, hogy a lányregény nagy hangsúlyt fektet a mindennapi események leírására: ezek egymást nem motiváló, statikus epizódokban jelennek meg, és a környezet bemutatása mellett azt a célt szolgálják, hogy minél tovább késleltessék a szerelmi szál folytatását. Gyakori azonban a sűrítés és az elliptikus szerkezet is a hétköznapi események bemutatása során, melynek köszönhetően ezek a történések „kitöltik” az elbeszél időben fennmaradó űrt, ezzel segítve a napló hitelességét.

3. Morális értékek

Mivel a műfaj erősen kötődik a fiatal, „nevelendő” korosztályhoz, ezért szükségszerűen célja az erkölcsi nevelés, a tanulságok átadása és a példamutatás. A lányregények erkölcsi világa alapvetően leegyszerűsített, leginkább a romantika és a népmesék világára emlékeztet (KOMÁROMI 1985). Ennek következményeképpen végletesen elkülönülnek a valódi és az elítélendő értékek, melyeket szinte teljesen steril formában tárnak elénk a szereplők: a becsületes viselkedés, az igaz szerelem, a hűség és a barátság megkérdőjelezhetetlen érték; míg a pénz vagy a népszerűség hajhászása, a külső megjelenés előtérbe helyezése, a megbízhatatlan magatartás a negatív szereplőket jellemzi.

A KLASSZIKUS IRODALOM ÉS A LÁNYREGÉNY

Az imént felvázolt műfaji sajátosságok összességében a lányregényt jellemzik, a környezetükből absztrakt formában kiragadva azonban számos másik klasszikus műre is alkalmazhatók. A következőkben ebből a nézőpontból közelítek meg olyan műveket és műfajokat, melyek oktatásában hasznos segítséget nyújthatnak a fentiek. Ezeket természetesen a teljesség igénye nélkül, csupán példaként sorolom fel.

Mint említettem, a lányregények karakterei sematikusan kerülnek ábrázolásra. Ez különösen hasznos például a *commedia dell'arte* műfajának tanításánál, ahol a diákok a dráma egy kihalt ágazatát érezhetik újra közel magukhoz azáltal, hogy a műfaj karaktereit azonosítják a lányregények szereplőivel. Míg a *commedia dell'arte* a karakterekhez tartozó, változatlan maszkokkal jelezte a figura jellemét (TÖRÖK 2011: 39), addig a lányregények többnyire a figurák külső megjelenésének leírásával, gyakran steril és objektív bemutatásával teszik ugyanezt.

A „magas” irodalmi művekben számos esetben találunk olyan szereplőgárdát, mely könnyebben elemezhető a lányregények típusfiguráinak ismeretében. A nőkről szóló klasszikus művek főszereplői közül például többet is könnyű azonosítani a lányregények főhőseivel. Kármán József Fannija például szintén szilárd erkölcsével, morális érettségével tűnik ki a társai közül [„gondolkozása módja szép volt, józan ítélettétele és szíve világokat ért”(1)], Jane Eyre-t pedig éppúgy a külső megjelenése miatt szorítják háttérbe, mint a kortárs regények kamaszlányait: „Ha kedves, szép gyermek lenne, sajnálni lehetne árvaságáért. De egy ilyen kis varangyos béka nem érdemel szánalmat”. (2)

A *Büszkeség és balítélet* esetében kétszeresen könnyű a dolgunk: a regény mintaként szolgált a kortárs lányregényekhez, így a teljes szereplőgárda azonosítható a modern művek karaktereivel. Ilyen például Lydia Bennet mint buta lány, akinek „természeténél fogva megvolt benne az önbizalom, s ezt a tiszték figyelmessége, akiket egyaránt vonzott [...] Lydia közvetlen modora, magabiztos önteltséggé fejlesztette”(3) vagy Mary Bennet, a különc lány „volt az egyetlen csúnya lány a családban, s ezért nagy igyekezettel képezte magát, és alig várta, hogy minden alkalommal fitogtathassa tudását”(4).

A *kőszívű ember fiai* jellemzően a középiskolai tanulók rémálma, évről évre kevesebb diákot lehet rábírní, hogy végigolvassa a művet. Erre motiválhatja őket azonban az, hogy gyakorlatilag minden főbb karakter megfeleltethető a lányregények típusfiguráinak: Plankenhurst Alfonsine éppoly gonosz lelkű és gyönyörű, mint

Viki *A Szent Johanna gimiben* (5); Baradlay Richárd pedig nagy nőcsábászból lett hűséges kérő, akárcsak Matty a *Kínos* (6) című amerikai sorozatban.

A lányregényekre jellemző típusfigurák ismerete abban is támogathatja a tanulást, hogy a diákok képesek legyenek tudatosan kezelni a sokszereplős klasszikus műveket. Még a lányregényektől tematikailag igen távol álló *Bűn és bűnhődés* is feldolgozhatóbbá válhat, ha a diákok előbb a lányregények alapján értik meg, hogy a különböző szereplők mind a maguk módján szemlélik az eseményeket, és a rájuk jellemző megküzdési stratégiát alkalmazzák a konfliktushelyzetekben. „Dosztojevszkij számára sosem az a fontos, hogy mi a hőse a világban, hanem elsősorban az, hogy milyen a világ a hősében, és milyen a hős önmaga szemében” – írja BAHTYIN (2001: 62), és ugyanez a szubjektív megközelítés figyelhető meg minden lányregényben.

A lányregények jellegzetes fordulatainak ismerete szintén olyan előzetes tudással ruházza fel a diákokat, mely által képesek hosszasan értelmezni egy-egy esemény szimbolikus jelentőségét a cselekményben vagy a karakterek viszonyában. Ez bármilyen drámai alkotás értelmezésében segítségükre lehet. Az olvasott (és nem színházi előadás vagy film formájában befogadott) drámák nehézsége, hogy narráció hiányában az olvasó nem kapja kézhez a karakterek metakommunikációs jelzéseit. Az ismert sémák felidézése azonban segíthet ezeket pótolni. Shakespeare műveinek nyelvezete például megnehezítheti a személyközi viszonyoknak és azok változásainak dekódolását, az ismert fordulatok azonban könnyen alkalmazhatók számos esetben. Első olvasásra például sok diáknak okozhat problémát, hogy megértse, pontosan milyen viszonyban áll egymással Beatrice és Benedetto a *Sok hűhó semmiért* című műben – holott egy ugyanilyen emberi kapcsolatra mutat példát Kinga és Zsolti *A Szent Johanna gimiben*, amikor több kötetten keresztül ugratják és kínozzák egymást, míg váratlanul egymásba nem szeretnek (7).

A lányregények morális értékátadásának szándéka rengeteg műhöz kapcsolódhat, hiszen az irodalmi alkotások jelentős része irányul arra, hogy valamilyen erkölcsi tanulságot szemléltessen. Fontos azonban, hogy felismerjük az alapvető értékek állandóságát. Ez a leegyszerűsített ábrázolás jellemez egy olyan ősi műfajt is, mely már az iskolaérett kor előtt jelen van a gyerekek erkölcsi nevelésében: a meséket. „A tündérmesék lényegéhez tartozik, hogy legfőképpen ezeknek a primer és szekunder értékorientációs kategóriáknak megfelelően rendeződnek el a bennük megjelenő

alakok, cselekvések.” (BÁRDOS 2016: 54.) Ennek szemléltetése segíthet a diákok számára megérteni azt, hogy a letűnt kor, a falusi világ karakterei, melyeket a mesékben látnak, valójában nem állnak messze a legmodernebb lányregények alakjaitól.

ÖNÁLLÓ KUTATÁSI RÉSZ

A kutatás célja

Az irodalompedagógiában nem új a gondolat, hogy a tanár azokat a műveket is bevonja az oktatásba, amelyek nem feltétlenül képezik részét az irodalmi kánonnak, viszont a tanulók többsége szívesen elolvassa. Ezzel a módszerrel azonban igen óvatosnak kell lenni, a veszélyeit pedig leginkább az úgynevezett cukorkahasonlat világítja meg: egyes oktatók a szórakoztató irodalmat afféle cukorkaként, édes csaliként vetik be, hogy a diákokat olvasásra bírják – amint azonban ez elérte célját, azonnal előveszik a keserű pirulát, azaz a klasszikus irodalmat. A gyakorlat hosszú távon minden igyekezet és innovatív szellem ellenére is kontraproduktív, hiszen a tanuló továbbra is keserűnek, kellemetlennek érzi a kötelező olvasmányt.

Az imént felvázolt műfajközi hasonlóságok hozzájárulhatnak egy olyan irodalomoktatási szemlélet kialakításához, melynek segítségével ez a kellemetlen mellékhatás kiküldhető. A megközelítés elsődleges célja az, hogy a szórakoztató irodalom ne elkülönítve, hanem a klasszikus művekkel párhuzamba állítva jelenjen meg az órákon.

A fenti módszer előnye az is, hogy elméleti háttérként van jelen, így szinte semmilyen kötöttséggel nem jár: bármilyen módszerre, technikára és munkaformára alkalmazható. Egy frontális órán megvalósuló tanári előadásban ugyanúgy lehet szerepe, mint egy IKT-eszközök bevonásával történő páros feladat során.

A törzsanyagtól eltérő művek beemelésénél mindig fennáll a veszély, hogy a hangsúly eltolódik a fakultatív művek irányába, így maga a kötelező olvasmány nem kap kellően központi szerepet. Ennek elkerülésében különösen nagy szerepet játszik az RJR-modell (PETHŐNÉ NAGY 2005: 82–95). A fakultatív mű elsősorban nem téma, hanem eszköz.

A módszernek nemcsak az órán belül, hanem egyes témák tárgyalása során is csak a kezdeti szakaszban van fontos szerepe. Elsősorban témakezdő órákon érdemes alkalmazni, a tanulók motivációjának elérése érdekében és az ismeretátadás kíséréseként. Össze-

foglaláshoz, számonkéréshez természetesen nem érdemes használni. Fontosnak tartom emellett megjegyezni, hogy a módszer elsősorban a próza és a dráma oktatásában nyújthat segítséget, hiszen a fent felsorolt jellemzők ezekhez a műnemekhez kötődnek.

A kutatás módszerei és hipotézisei

A módszert négy mintaóra megtervezésével és leadásával, valamint egy ehhez kötődő kérdőív segítségével próbáltam ki. A négy mintaórát az ELTE szombathelyi gyakorlóiskolájában tartottam meg a hatodik, a nyolcadik, a tizedik és a tizenegyedik évfolyam egy-egy osztályában. Az általam elvégzett empirikus kutatás önmagában nem alkalmas arra, hogy a tananyag átadásának eredményeit vizsgálja, csupán a tanulók hozzáállását hivatott felmérni.

A feladatok megírásánál arra is törekedtem, hogy a lehető legtöbb eszköz és tanulásszervezési forma előkerüljön. Előnyben részesítettem a tanulói aktivitásra épülő feladatokat és a csoportmunkát; valamint arra is figyeltem, hogy a feladatok egy frontális elrendezésű teremben is megoldhatók legyenek.

A kutatás során öt kérdésre koncentráltam:

1. Szívesen tanulnak-e a diákok a lányregények bevonásával?
2. Felkelti-e ez a módszer a diákok érdeklődését a tantervi anyag iránt?
3. Lehetséges-e hatékony ismeretátadó órát tartani a módszerrel?
4. Miben különbözik a fiúk és a lányok megítélése a módszert illetően?
5. Miben különbözik az egyes korosztályok megítélése a módszert illetően?

A mintaórák eredményei

Mintaóra a hatodik évfolyamon

A hatodik évfolyamon összesen 31 diáknak tartottam órát, témának pedig a magyar mesékben megjelenő morális értékeket választottam.

Az órát egy körkérdéssel indítottam: „Milyen lányregényeket vagy csajos filmeket ismeresz?” A lányok a kérdésre szemmel láthatóan izgatottak lettek, összesúgtak, és sokan jelentkeztek válaszára – különösen sokatmondó volt látni, hogy az egyik szék hátán egy *Szent Johanna Gimi*-logóval ellátott hátizsák lóg.

A következő feladat során az osztályt négy csoportra osztottam, a csoportok pedig egy-egy kétoldalas mesét vagy meserészletet kaptak: *A tengerlépő cipő*, *Az öreg ki-*

rály és a só, A bátor szívű királylány és a Jankó és a három elátkozott királykisasszony című meséket. Az idő lejártá után a csoport egy képviselője röviden összefoglalta az osztályoknak a szöveg tartalmát, és elmondták azt is, hogy milyen erény jelent meg a főszereplő személyében. A feladat célja az volt, hogy elsősorban a tantervben szereplő művekre koncentráljanak; valamint hogy példák által is megértsék az erény fogalmát. A feladatot az osztály szemmel láthatóan élvezte, elmélyülten olvastak. Az említett erényeket (segítőkézség, őszinteség, bátorság, tisztelet) felírtam a táblára.

Az utolsó feladat során négy kétperces részletet vetítettem ki a táblára különböző, lányoknak szóló filmekből és sorozatokból. A videók mindegyikében az imént említett erények egyike jelent meg, az osztálynak pedig a lejátszás után össze kellett párosítania ezeket. A feladat célja az volt, hogy a videókon keresztül szemléltessem, hogy a mesékben megjelenő értékek, erények az általuk kedvelt modern művekben is fontos szerepet kapnak, példaként állnak: míg a *Neveletlen hercegnő* (8) segítőkész, addig *Merida* (9) bátor, *Rory Gilmore* (10) őszinte, Jenna (*Kínos*) pedig képes a tiszteletre. A csoport ezt a feladatot is remekül megoldotta, és különösen élvezték: amikor a kivetítőn meglátták a fájln neveket, egymást túlharsogva „szavaztak”, hogy melyik videót szeretnék először látni.

Mintaóra a nyolcadik évfolyamon

A nyolcadik évfolyamon 28 főnek tartottam órát, témának pedig *A kőszívű ember fiai*ban megjelenő típusfigurákat választottam. Az óra megkezdése előtt közöltem azt is, hogy ezen az órán a cselekménnyel nem foglalkozunk, csupán a szereplőket ismerjük meg.

A kezdeti körkérdésre adott válaszok az előző osztály válaszaihoz hasonlóan megfeleltek a várakozásaimnak. Az osztály tagjain ebben az esetben is látszott a lelkesedés a téma iránt, másfelől azonban láthatóan meglepte őket a felvetésem.

Az első feladat során az osztályt kilenc csoportra osztottam. A csoportok egy-egy kártyát kaptak, melyeken egy-egy, a lányregényekből ismert típusfigura szerepelt. A tanulók feladata az volt, hogy az osztály előtt jellemezzék ezeket a karaktereket, melyeket közben a táblára is felírtam. A feladat azt a célt szolgálta, hogy az óra a már meglévő ismeretek előhívásával induljon; és hogy a diákok felelevenítsék a típusfigurák jellegzetes vonásait. A feladat maximálisan elérte célját, a csoportok felismerték a figurák egyedi mivoltát, és könnyen hozzájuk rendelték a karakterisztikus külső és belső jegyeket.

A következő feladatban ugyanezen csoportok között véletlenszerűen osztottam ki kártyákat, melyeken a Jókai-regény egy-egy szereplője, és annak legfontosabb viszonyai és cselekedetei szerepeltek. Ezeket a szereplőket kellett rövid gondolkozási idő után a táblán szereplő típusfigurákhoz párosítaniuk: Richárd például korábbi nőcsábász mivolta miatt a rosszfiú karakterének felelt meg, Alphonsine pedig a gonosz lány lett. A feladat elsődleges célja az volt, hogy a már ismert karakterek sematikus vonásait automatikusan alkalmazni tudják a regény szereplőire, így azokat már a cselekmény ismerete előtt megismerjék. A diákok hibátlanul teljesítették a feladatot. A Jókai-féle és a modern karakterek párosításával az volt a cél, hogy szemléltessem: *A kőszívű ember fiaiban* ugyanazok a szereplők mozognak, mint a kortárs lányregényekben, csupán az őket körülvevő történelmi korszak tér el.

A reflexiók részt egy szóbeli körkérdéssel indítottam: mi történne a náluk lévő szereplővel, ha 14 éves lenne, és bekerülne a gimnáziumba? Hogyan viselkedne az órákon, milyen lenne a viszonya az osztálytársaival, a tanárokkal? A feladat célja az volt, hogy a diákok még közelebb érezzék magukhoz ezeket a szereplőket, és hús-vér emberként tudjanak rájuk tekinteni, ne pedig egy letűnt kor felejthető figuráit lássák maguk előtt. A kérdés elérte a célját: igen fantáziadús, kreatív, humoros válaszok születtek.

A tanórát lezáró kérdésnél a diákoknak párban kellett megbeszélniük, hogy melyik karaktert tartják szimpatikusnak, és ki az, akivel valószínűleg rossz viszonyuk lenne. A feladat ezúttal is azt a célt szolgálta, hogy a diákok élő személyként tudják elképzelni a karaktereket; a válaszok pedig ennek megfelelően humorosak, kreatívak és életszerűek voltak.

Mintaóra a tizedik évfolyamon

A tizedik évfolyamon 28 főnek tartottam mintaórát, témának pedig a *commedia dell'arte* műfajában megjelenő típusfigurákat és a műfajhoz tartozó fogalmakat választottam. Az óra elméleti alapját elsősorban nem tankönyvekre, hanem a vonatkozó szakirodalomra (TÖRÖK 2011) építettem.

Az órát ugyanazzal a körkérdéssel indítottam, mint a többi osztályban: „Milyen lányregényeket vagy csajos filmeket ismersz?” A kérdésre az osztályban többen is fel-

nevettek, de eleinte senki sem reagált (kétségeim vannak afelől, hogy hallották-e egyáltalán a kérdést a hangzavarban). Amikor többször is feltettem a kérdést, néhányan végül választ adtak, de az ő válaszaik nagyrészt nem feleltek meg a várakozásaimnak.

A következő feladat során az osztály tagjait kilenc csoportra osztottam, és – a nyolcadikos osztály feladatához hasonlóan – egy-egy olyan típusfigura nevét osztottam ki nekik, mely rendszeresen szerepel a lányregényekben. A feladat itt is azt a célt szolgálta, hogy az óra a már meglévő ismeretek előhívásával induljon; és hogy a diákok felelevenítsék a típusfigurák jellegzetes vonásait. Az osztály érdeklődését azonban ez a feladat sem keltette fel, a figurákról csak azt mondták el, ami a kártyán is szerepelt.

Az ezt követő feladat során a csoportok kaptak egy-egy típusfigurát a *commedia dell'arte* műfaj szereplői közül, annak jellemzésével együtt. Ez alapján kellett a szereplőt besorolniuk a táblára felírt típusfigurák egyikéhez. A feladat azt a célt szolgálta, hogy a már ismert karakterek sematikus vonásait alkalmazni tudják a *commedia dell'arte* figuráira, így az újonnan tanult figurákat össze tudják kötni az előzetes ismereteikkel. A feladat az eddigiekhez képest jól sikerült: a csoportok megfelelő válaszokat adtak, közben viszont végig hangoskodtak, és sem rám, sem az osztálytársaikra nem figyeltek.

A feladatot követően meglepő helyzet állt be. Az előre összeállított óratervben ezen a ponton egy rövid tanári előadás szerepelt, melyben a *commedia dell'arte* fogalmát, történetét, jellemzőit ismertetem 5 percben, pusztán információátadás céljából.

Az osztály kezelhetetlen viselkedése miatt az első három feladat aránytalanul sok időt vett igénybe, így egy feladatot kihagytam az órából. A zárófeladatban az osztályt négy csoportba szerveztem át, majd minden csoport kapott egy-egy jelenetet, melynek idejét, helyszínét, szereplőit, fordulóit és lezárását adtam meg. A csoportok feladata az volt, hogy megírják egy egyperces jelenet konkrét szövegét, majd előadják vagy felolvassák azt az osztály előtt. A feladat célja az volt, hogy a diákok játékos, dramatizált csoportmunka formájában ismerjék meg a *kanavász* fogalmát.

A feladat kivitelezését végül félsikerként könyvelhetjük el. A diákok szemmel láthatóan élvezték a játékot: kreatív, humoros, életszerű párbeszédet hoztak létre, és nem vonakodtak azokat jó hangulatban, nagy átéléssel eljátszani. Mivel a csoportok a tervezettnél több időt igényeltek a dialógusok kidolgozására, így sajnos nem tudták mindannyian bemutatni a saját munkájukat az óra vége előtt; a siker jelének tekinthető azonban az is, hogy még a szünetből is hajlandóak voltak elvenni öt percet annak érdekében, hogy plusz egy előadást láthassanak.

Mintaóra a tizenegyedik évfolyamon

A tizenegyedik évfolyamon 33 főnek tartottam mintaórát, témának pedig a *Sok hűhó semmiért* című Shakespeare-drámát választottam. Az óra elején felhívtam az osztály figyelmét, hogy az órán csak a szereplőkre és a legfontosabb cselekményfordulatokra koncentrálunk.

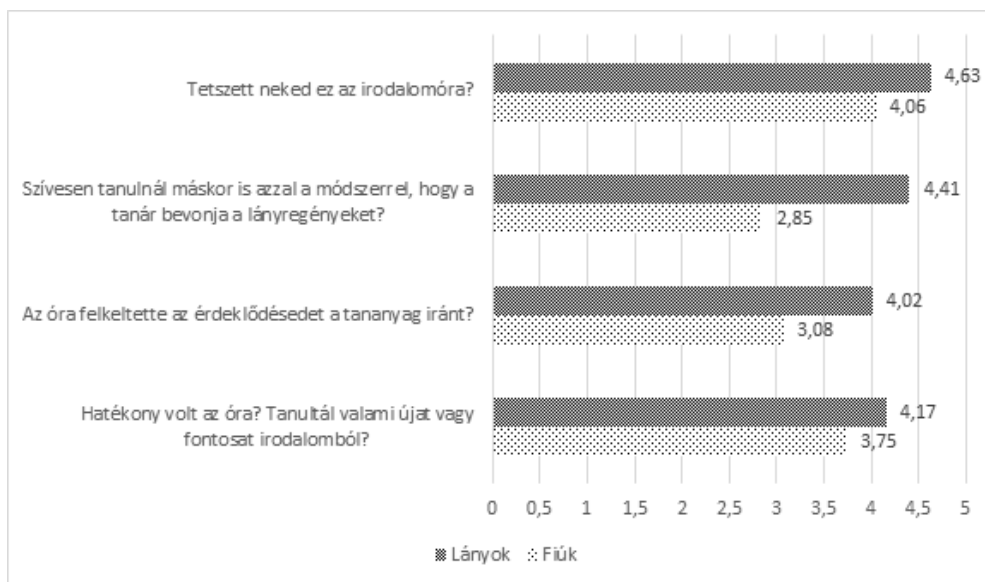
Az órát indító körkérdésen szemlátomást meglepődtek, de többen is választ adtak: a válaszok körülbelül fele volt a várakozásaimnak megfelelő, a másik fele nem jellegzetesen lányregény, inkább a lányok között népszerű mű volt.

A következő feladat során az osztályt hat csoportra osztottam, a csoportok pedig két összeillő részletet kaptak, az egyiket egy kortárs lányregényből, a másikat pedig a Shakespeare-drámából. A csoportok feladata az volt, hogy megbeszéljék, majd az osztállyal is ismertessék a szövegeket, és elmagyarázzák, hogy mi a közös a cselekményükben. A feladat célja az volt, hogy szemléltesse: a kortárs lányregények számos jellegzetes fordulata már évszázadokkal ezelőtt jelen volt az irodalomban. A diákok a feladatot nagyrészt hibátlanul oldották meg, de szemlátomást meglepődtek a modern regényrészleteken. A feladatot követően rövid tanári előadást tartottam a dráma kiegészített cselekményéről, a szereplőkről és viszonyaikról, melyet a táblán értelemszerűen ábrázoltam is.

Az utolsó feladatban a csoportokat továbbosztottam, hogy az osztály nyolc csapatot alkosson. Az így felosztott csoportok egy-egy kártyát kaptak egy-egy szereplő motivációjával, ezeket kellett rövid gondolkodási idő után a táblára felírt karakterekhez társítaniuk. Az osztály a feladatot remekül oldotta meg, bár az egyelőre ismeretlen szereplők miatt néhány nevet közösen kellett felidézniük.

Az órát egy szóbeli kör zárta, mely során a csoportoknak az imént említett szereplőket kellett egy lányregény keretei közé helyezni, és elképzelni, hogy az adott karakter ebben a helyzetben hogyan viselkedne az osztálytársaival, a tanáraival. A diákok megoldották a feladatot, de nem tűntek különösebben lelkesnek, nem adtak humoros vagy kreatív válaszokat.

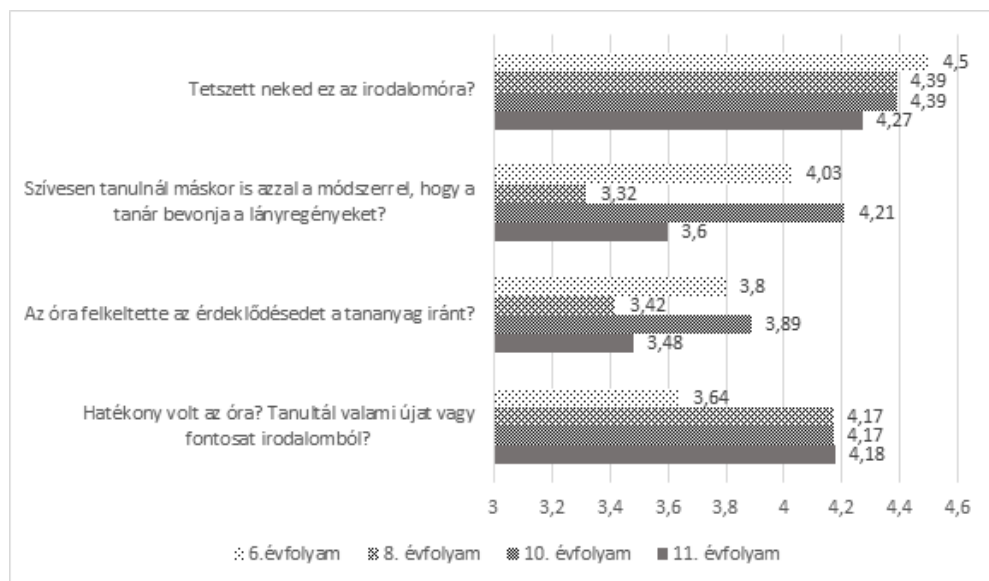
A kérdőívek eredményei (1. ábra)

1. ábra: A fiúk és a lányok átlagpontszámai

Nem meglepő eredmény, hogy a vizsgált módszerrel a lányok minden szempontból jobban járnak a tanórákon: jobban tetszik nekik a tanulás, könnyebb felkelteni az érdeklődésüket a törzssanyag iránt, és könnyebben tanulnak a bemutatott módszerrel. Az ő esetükben többször is, akár rendszeresen érdemes bevetni a lányregények felől való megközelítést, általánosságban az várható, hogy máskor is nyitottak lesznek rá.

A fiúk esetében a helyzet bonyolultabb: kevésbé lelkesedtek a tananyag iránt a módszer miatt, és a tanulásukat sem segítette annyira a megközelítés, mint a lányokét. Bár egyértelműen jelezték, hogy hosszú távon nem szeretnék így tanulni, a megtartott óra mégis sok fiúnak tetszett. Ez feltehetően annak köszönhető, hogy bár a lányregények nem különösebben érdeklik őket, de maga a rendhagyó módszer számukra is motiváló volt. Eszerint tehát egyszer, vagy legalábbis ritkán érdemes velük is használni a felvázolt megközelítést – ha azonban egy tanár szeretné rendszeresen beépíteni az óráiba a lányregényeket, akkor ajánlott az esetek nagy részében differenciálni, a fiúknak más párhuzamot vonni.

2. ábra: Az évfolyamok átlagpontszámai

Ha korosztályok szerint vizsgáljuk a módszert, kitűnik, hogy minél idősebbek a diákok, annál kevésbé nyitottak erre a módszerre; viszont annál inkább képesek felismerni a hasznát a tanulmányaik szempontjából (2. ábra).

A kérdőívekből kiderül, hogy a diákok érdeklődését nemtől függetlenül igen nehéz felkelteni a klasszikus művek iránt – ez a mintaórákon is csak helyyel-közzel sikerült, függetlenül a használt módszertől. Esetenként könnyen lehet, hogy ez nem feltétlenül a lányregények felől való megközelítésen, hanem a konkrét feladatokon is múlt.

Mindent összevetve a vizsgálatot sikeresnek ítélem, mivel az általam vizsgált minden osztály igen magas pontszámmal értékelte az órákat. A mintaórák fontos tapasztalata, hogy a módszerrel egyértelműen lehet tartalmas ismeretátadó órát tartani. Az általam használt feladatok pedig azt bizonyítják, hogy a megközelítés bármilyen eszközzel, módszerrel és tanulásszervezési formával hasznosítható, és sokféle témához illeszkedik.

A legidősebb korosztály máshogy viszonyult a módszerhez, mint a fiatalabbak: bár a lelkesedésüket nem vívták ki a lányregények, szemmel láthatóan sokat profitáltak a megtartott órákból. Az ő esetükben érdemes tudatosítani a műfaji sajátosságok mibenlétét, mivel ez általános irodalomelméleti problémákat világíthat meg a számukra.

LEZÁRÁS, KITEKINTÉS

A fent olvasható dolgozat összességében bemutatta, hogy voltaképpen mi az a lányregény, hogyan alakult ki és milyen elemeket használ fel ez a műfaj, ezek hogyan vonatkozathatók a klasszikus irodalmi művekre, és hogyan lehet ezt az elméletet hasznosítani a középiskolai irodalomoktatásban. Az itt leírt empirikus kutatás kis mintával dolgozik, így a továbbiakban mindenképpen érdemes lenne a vizsgálatot jóval több alanyra is kiterjeszteni, hogy árnyaltabb képet kapjunk. Fontos emellett, hogy jelen dolgozat csupán a diákok motivációját vizsgálta, később azonban hasznos lenne teljesítményalapú mérést is alkalmazni.

IRODALOM

- ÁBRAHÁM Mónika (2006): 12–14 éves gyerekek olvasási, könyv- és könyvtárhasználati szokásai. *Új Pedagógiai Szemle* 1. 3–23.
- ARATÓ László (2000): Az olvasóvá nevelés problémái az ezredfordulón. Kerekasztal-beszélgetés. *Új Pedagógiai Szemle* 7–8. 159–168.
- BAHTYIN, Mihail Mihajlovics (1976): A tér és az idő a regényben. In: Mihail Mihajlovics Bahtyin (szerk.): *A szó esztétikája*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 257–302.
- BAHTYIN, Mihail Mihajlovics (2001): *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. Osiris, Budapest.
- BÁRÁNY Tibor (2011): Szépirodalom vs. lektűr: Egy rossz fogalmi megkülönböztetésről. *Holmi* 2. 249–270.
- BÁRÁNY Tibor (2014): „Nekem minden egyformán popzene” (Érvek a magasművészet és a tömegkultúra értékalapú megkülönböztetése ellen). *Alföld* 9. 48–56.
- BÁRDOS József (2016): A tündérmesék etikai üzeneteiről. *Könyv és Nevelés* 4. 46–61.
- F. KOMÁROMI Gabriella (1985): Mostoha fejezet századunk ifjúsági prózájából: a lányregény. *Irodalomtörténet* 3. 639–659.

- KULCSÁR-SZABÓ Zoltán (1995): Intertextualitás: létmód és / vagy funkció. *Irodalomtörténet* 4. 495–542.
- MANXHUKA Afrodita (2016): Aktualizált klasszikusok, avagy a legújabb populáris regényekben rejlő pedagógiai lehetőségek. *Iskolakultúra* 6. 67–75.
- NAGY Ádám (2018, szerk.): *Nevelj jedit! – A képzelet pedagógiája*. Athenaeum, Budapest.
- PETHŐNÉ NAGY Csilla (2005): *Módszertani kézikönyv*. Korona Kiadó, Budapest. 82–95.
- TÖRÖK Tamara (2011): *Goldoni és Velence*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 38–115.

SZÉPIRODALOM, FILMEK ÉS SOROZATOK

- (1) Kármán József (2009): *Fanni hagyományai*. Konsept-H, Piliscsaba. 7.
- (2) Brontë, Charlotte (2014): *Jane Eyre*. Ulpius-ház, Budapest. 25.
- (3) Austen, Jane (2016): *Büszkeség és balítélet*. Lazi Kiadó, Szeged. 44.
- (4) Austen, Jane (2016): *Büszkeség és balítélet*. Lazi Kiadó, Szeged. 25.
- (5) Leiner Laura (2010): *A Szent Johanna gimi 3. Egyedül*. Ciceró Kiadó, Budapest.
- (6) Lauren Iungerich, *Awkward*. (MTV/Remote Productions, 2011–2016)
- (7) Leiner Laura (2011): *A Szent Johanna gimi 5. Remény*. Ciceró Kiadó, Budapest.
- (8) Garry Marshall, *The Princess Diaries* (Walt Disney Pictures, 2001)
- (9) Mark Andrews, Brenda Chapman, *Brave* (Walt Disney Pictures, 2012)
- (10) Amy Sherman-Palladino, *Gilmore Girls* (Dorothy Parker Drank Here Productions, 2000–2007)

CSÉMI LILI – TARCSAY ANITA

ISKOLAÉPÍTÉSZET: ÖRÖKSÉG ÉS MEGÚJULÁS

Beszámoló egy műhelykonferenciáról¹

A Vácon, az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán (2019. április 12.), a térpedagógiai kutatóműhely szervezésében megrendezésre kerülő konferencia célja az volt, hogy áttekintést adjon a hazai iskolaépítész-történet aktuális kutatásairól, az iskola mint hely narratíváiról, valamint bemutasson néhány kiemelkedő hazai iskolaépítési, átépítési és bővítési projektet. Az előadások elsősorban nyitott kérdéseket foglalmaztak meg, amelyek továbbgondolása után a konferencia szervezői (Dúll Andrea és Tamáska Máté) 2020 második felében a *Térformák – Társadalomformák* könyvsorozatban (Tértár kötetek) fogják megjelentetni a tanulmányokat. A hazai szemleként is felfogható tanulmánykötet egyben folytatása is a *Tértár* sorozat első kiadványaként megjelenő *A tanulás helyei: iskolaépítész* című munkának, amely 2017-ben főként külföldi példákat mutatott be.

A délelőtti szekciók foglalkoztak a szorosán vett iskolatörténettel. Németh Ádám előadásában a helyszínt adó Vác 18. századi iskolavárossá válását mutatta be. Migazzi püspök idején a rekatolizáció városképéhez ugyanis éppúgy hozzátartoztak az iskolák, főként a rendi és nemesi nevelési intézmények, mint maguk a templomok. A ferencesek, domonkosok rendházai és a papi szeminárium mellett a bécsi Theresianum mintájára szerveződött nemesi iskola (ma börtön) voltak a legfontosabb épülettömbjei az új városképnek. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ez a városkép szinte megszületése pillá-

¹ A konferencia előadásainak absztraktjai elérhetők a <https://www.researchgate.net> felületen.

natában a hatalmi konfliktusok kereszttüzébe került. Az 1770-es évek elejétől kezdve ugyanis a bécsi udvar egyre szorosabb ellenőrzésre törekedett az oktatás területén, és az egyházi iskolákat is állami szabályozás alá kívánta vonni. Ennek csúcspontját II. József uralkodása jelentette, amely Vácon is államosítások sorát hozta magával: bezárt a seminárium és a nemesi akadémia, az angolkisasszonyok és a piaristák épületeit pedig a katonaság foglalta el. Az ekkor készült felmérési rajzok alapján elmondható, hogy a 18. századi oktatási terek még alapvetően a középkori zárdák világát idézték. Ehhez képest a 19. század közepén már az osztályterem az iskola fő szervező tere. A változás mögött tehát egy szekuralizációs folyamat sejlik fel, amelynek során az alattvalóképzés, a hadsereg csapattrendjét imitáló osztályhűség és fegyelem vált a nevelési munka legfontosabb céljává. Ezután *Sanda István Dániel* az állami iskolaépítész két kiemelkedő korszakát mutatta be, a Bárczy István polgármester nevéhez fűződő fővárosi beruházásokat és a Klebelsberg Kunó kezdeményezte tanyasi kisiskola programot. A 20. század elején Budapest Európa egyik leggyorsabban növekvő nagyvárosa, amely néhány évtized alatt regionális középvárosból a kontinens legjelentősebb településévé emelkedett. Az ideáramló népesség oktatási igényei hívták életre ezt a Bárczy István fémjelzte programot. Az új iskolaépületek léptékükkel, építészeti kvalitásukkal rendszerint messze kiemelkedtek környezetük szerény bérházakból, nem egyszer falusias lakóházakból álló utcaképéből (lásd pl. a Lakos utcai iskolát). Olyan, az építészettörténetben is jegyzett alkotások születtek, mint a Városmajori Iskola (Kós Károly) vagy a Vas utcai Kereskedelmi Iskola (Lajta Béla). Az épületek kvalitása önmagában is jól kifejezi az oktatás növekvő szerepét és rangját a modern társadalomban. Sanda rámutatott, hogy ezek az iskolák szorosan kötődtek a korszak életreform mozgalmaihoz is, amelyekben a művészet és az esztétika központi szerepet kapott. A céltudatos tervezői programban a bútorokig bezárólag kész tanulási környezetet adtak át a használóknak.

Miközben a Bárczy-féle program a dualizmus kor liberális Budapestjének manifesztuma, az 1926-ban indult tanyasi iskolaépítés a konzervatív revíziós politika részeként született meg. Maga Klebelsberg „hadi” kiadásként aposztrofálta tervezetét, amely a kultúra eszközével hódítja majd vissza az elveszett országrészeket. S hogy mindez nem csupán ügyes narráció volt részéről, mutatja, hogy az első világháborúban valóban komoly gondot okozott az analfabéták tíz-tizenöt százalékos aránya. A tanyasi iskolaprogram során közel ötezer tanegység (tanterem, tanítólakás) épült fel. A

szegedi levéltárban őrzött tervek ismertetése során Sanda kiemelte a szakrális és az oktatási terek egymáshoz kapcsolódását. Az „A” jelű típustervben például a tanteremhez egy oltártér kapcsolódott, vasárnaponként pedig az osztályterem miséző helyé alakult. A gyerekek felkészítése az iskolai életre ily módon szorosan egybekapcsolódott a vasárnapi szentmisékkal, istentiszteletekkel.

Klebensberg és a magyar politika természetesen nem volt az egyedüli, amely az iskolaépítészetben a hatalom megerősítésének eszközét látta. *Rombai Tibor* az 1918–38 közötti kárpátaljai cseh iskolaépítkezéseket tárgyalta. A csehek számára Kárpátalja különleges terület volt, amelynek fejlettsége messze-messze elmaradt a centrumterületekétől. Az iskolaépítkezések a régió integrálását szolgálták az új nemzetállam ideológiai keretébe. Rombai arra is felhívta a figyelmet, hogy a kétezres években a cseh állam támogatása mellett megindult a korszak emlékezetpolitikai revitalizációja, amelynek során a „demokratikus csehszlovák állameszmét” hordozó iskolaépületek egyre jelentősebb legitimációs bázist jelentenek a helyi identitás megfogalmazásában. Ennek külső jele, hogy néhány felújított iskolaépületre vissza kerültek az eredeti cseh feliratok is.

Az iskolatörténeti szekció további részében a második világháború utáni korszakról volt szó. *Nagy Iván és munkatársai* előadásukban azzal indítottak, hogy a két világháború közötti magyar iskolaépítészet semmiképpen sem volt innovatív, sokkal inkább 19. századi elveket követett. Ebben persze nem volt egyedül a térségben, ám éppen Csehszlovákiával összevetve az is egyértelmű, hogy a modernizmus már a harmincas-negyvenes években radikális alaprajzi és térszervezési reformokat hajtott végre. A háború után tehát majd húsz év lemaradását kellett pótolni. Egy kiváló tervező építész, Kismarty-Lechner Kamill és még néhány kiváló építész (pl. Szrogh György, Zalaváry Lajos) révén a magyarországi iskolaépítészet az ötvenes-hatvanas években a korszak nemzetközileg jegyzett alkotásaival került egy szintre (bár azt is látni kell, hogy a hatvanas évek végéig megvalósult kb. 10 000 osztályterem nagy része típustervek szerint készült). Kismarty-Lechner Kamill alkotásai azonban innovációk egész sorát vonultatták fel. A folyosókat felváltó szélesebb zsibongók, az átriumszerűen kialakított belső terek, a megvilágítás ötletes megoldásai – amire a legismertebb példa a Szárcsa utcai iskola visszaléptetett homlokzata – egy új, „professzionálisabb” oktatási környezet megteremtését szolgálták. Más kérdés, hogy ezzel a környezettel a korabeli és a mai pedagógusok

mit tudnak kezdeni. Amint az előadás utáni beszélgetésből kitűnt, ezeket az innovatív tereket a „belakás” folyamatában a tanítók igyekeztek a maguk elvárásaihoz igazítani. Így pl. gyakori, hogy a széles (és egyébiránt meglehetősen zajos) zsibongók tárolóhelyekké, kisebb zugokká darabolódnak fel.

Ugyancsak európai mércével mérhető a következő korszak nevelési központ építési programja, amely Jeney Lajos nevéhez fűződik. Az iskolaközpont nem csupán az oktatási szintek integrálásáról szól, de települési szolgáltatásokról is, mint pl. sportpálya, művelődési ház, könyvtár. A nevelési központ tehát a település kulturális szíve kívánt lenni. *Géczi Zsuzsanna* a számtalan megépült terv közül a leginkább ismert keceli példát emelte ki. Itt mutatkozott meg leginkább a nevelési központ településfejlesztő hatása, mivel az akkori tanácselnök az építkezés révén kívánt a falunak (ma város) új, modern arculatot adni. Jeney személyes varázsának és fellépésének is köszönhető, hogy az iskolaközpont valóban be tudta tölteni ezt a településszervező szerepét.

Részből még a történeti áttekintéshez kapcsolódott *Szénási Panna* előadása, aki a 20. század második fele falusi iskoláinak témáját vetette fel. A gyors urbanizáció időszakában a „falusi” a szegregáltság és az elmaradottság szinonimájává vált. Mindezt az iskolák felszereltsége is tükrözte, hiszen miközben a városokban és a nagyközségekben új és korszerű tantermek ezrei épültek, ezekben a falusi iskolákban a legalapvetőbb higiéniai korszerűsítések (pl. vízöblítéses WC) is elmaradtak. Kapitány Ágnes és Balázs felméréseire támaszkodva a leendő tanulmány arra keresi majd a választ, vajon az iskolák belső terei miként fejezték ki (kifejezték-e egyáltalán) a korabeli szociológiai írásokban használt „falusi” jelző szociológiai tartalmait.

Ezzel lényegében már az iskolai terek szimbolikus értelmezéseinek kérdéséhez érkeztünk el. *Molnár Krisztina* Szabó Magda *Abigél* című regényének interpretációjával az iskolai terek térpoétikai rétegeit villantotta fel. A történetnek váci vonatkozása is van, hiszen a regényből készült tévéfilmsorozat számos epizódja a Duna-parti városban játszódik. Szabó Magda mesei elemekkel átszőtt, gazdag szimbólumvilágából Molnár példákat is hozott. A Budapest – Szolnok (folyóparti város) – Árkod utazás során a főhős a folyón átlépve egyben az ismert külső világot is elhagyja és egy más, misztikus, szakrális térbe lép át. Az *Abigél*-ben megjelenő zárt, saját törvényeit élő, szakrális iskolamodell azonban a 20. század közepén már egy eltűnő világot jelenített meg. Az előadásban elhangzott, hogy az oktatási terek átalakulásának egyik jól kitapintható tendenciája éppen a szakra-

litás elvesztése. Ez előbb a professziónak (szakértő nevelő tér) adta át a helyét, majd a 21. század felé közeledve az élménytársadalom „wellness” tereit hozta, illetve hozza lére.

A vallási szimbólumok visszaszorulása magukban az egyházi nevelési intézményekben is kimutatható.

Valentné Albert Éva a Szent Szív Társaság londoni iskoláit elemezve mutatta be, milyen döntő átalakuláson mentek keresztül a belső terek. Ezeket az átmeneteket, építészeti változásokat, letűnt korok tárgyi, építészeti emlékeinek változó jelentőségét az oktatási intézmények diákjai is felfedezhetik a londoni Roehampton University Campus Projectjéhez hasonlóan, melyben az oktatási terek százéves falai kutatható forrásokká is válhatnak számukra. A 20. század közepén nem csupán az iskolaépület belső kialakítása, szimbolikája és díszítése utalt a transzcendens jelenlétére, de a gyerekek mozgatása is. Így például a világi iskolákban szokásos párok helyett a Szent Szív Társulat iskoláiban a gyerekek a teljességet szimbolizálandó, hármásával sorakoztak. Manapság azonban a legnyilvánvalóbb szakrális jelképek szerepe is átalakul. Így pl. a világi rendezvényekre (is) használt kápolna széksorait nem feltétlenül az oltár felé tájolják, a szenteket ábrázoló szobrok mellé pedig aranyhőrcsög-terrárium is kerülhet.

Ezzel a példával már a mai iskolaépületek, azok tervezése és használata témakörénél járunk, mellyel az utolsó szekció foglalkozott. *Cseh András* építész irodájuk, a CAN Architects által jegyzett Mosonmagyaróvári Piarista Iskolaközpont tervezési programját ismertette. Egy teljesen új épületről van tehát szó. Cseh azonban fontosnak tartotta tisztázni, hogy új alatt a hétköznapi nyelv elsősorban időbeni újdonságot ért, tehát egy régi térstruktúra felújítása (másolása) már „újnak” számít, miközben az építészetben mindez az innovációval kapcsolódik össze. Ugyanakkor arra is figyelni kell, hogy a használók szocializációs téri tudásával nem számoló innovatív épület idegenséget, értetlenséget válthat ki. Ezért az iskola tervezése közösségi folyamat, párbeszéd a szakma és a laikusok között. Ez a gondolat egyébiránt a további építészeti előadásokban is felmerült. Cseh és munkatársainak díjnyertes tervében ezért különös hangsúlyt kapnak a „téremlékek”, mint pl. a központi udvar vagy a biztonságot nyújtó árkádsor. Ezek által kerül egyensúlyba az osztálytermek multidiszciplináris kutatásokon (építészet, belsőépítészet, környezetpszichológia, pedagógia, akusztika, világítástervezés) alapuló új, a világ iskolaépítészetében először használt geometriája (az ún. Forgó Tanterem – Turning Classroom). Ugyancsak érdekessége a tervezetnek a szabadterek korcsoport-specifikus kialakítása: az alsósok spontán használatra szánt játszótereit a felsőben a sport (csapatsport –

kooperációs játékok) terei váltják fel, míg a gimnazisták udvarrészén már megjelennek a kamasz kor útkeresését segítő csendes terek, a Szigetköz világát megidéző zugokkal.

Somogyi Krisztina és munkatársai egy merőben eltérő feladatra kaptak megbízást, mikor egy már elkészült épületfelújítás után a Budapesti Piarista Gimnáziumban kellett utánkövetni az elkészült terek használatát és elfogadottságát. Kiderült, hogy bár a felújítás építészetileg szép, logikus, műszakilag korrekt megoldásokat hozott, a gyerekek a környezetet sokszor másként érzékelték. Így pl. az udvart elfoglaló sportpálya fölé kerülő tetőteraszt „börtönudvarként” is emlegetik, mivel egy minden irányból ellenőrzött, az égre szűk kitekintést nyújtó térről van szó. Ezen elsősorban a növényzet és más térelemek megfelelő alkalmazása segíthet. A közlekedők elemzése is abba az irányba mutatott, hogy a térképzés statikus szigorát oldó anyagokra volna szükség, így pl. a textiliák bevonására, ami akusztikai szempontból is megfontolandó. További központi használati problémát jelentett a menza, amely az épület 2. emeletén, sötét és beszorított környezetben található, holott kultúránkban a közös étkezésnek közösségformáló ereje van. Ennek áthelyezése egy távlati vízió része. Somogyi ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a problémák azonosítása és a válaszok megfogalmazása között időt kell hagyni, amely során a használó közösségben megérnek a téralakító elképzelések.

Ezután *Radóczy László* a Gödi Piarista Szakközépiskolával egy egészen más iskolai szociális miliőt villantott fel. A szakiskolák elsősorban a szegényebb családok gyerekeit oktatják. Ezért a tervezésnél kerülni kell a hivalkodó, „sztár” építészeti megoldásokat, ugyanakkor az épületeknek mégiscsak tükrözniük kell a szakmunkás tudásának elismerését. A kilencvenes évek elején adott volt egy századfordulós villa mint központi elem, valamint körülötte néhány, 20. század második felében felhúzott, egyszerűbb épülettömb. A gödi szakközépiskolában a mosonmagyaróvárihoz hasonlóan az udvar szervezi maga körül a teret. Ám itt az udvar egyben munkatér is, amely a műhelyek között mozgó tanulóktól élénk. Ezt a miliőt igyekszik az új épületegyüttes megtartani például azzal, hogy az egyes épületrészeket – a tervezés mai stádiuma szerint legalábbis – nem fogják összekötni zárt folyosókkal.

Tánczos Tibor szintén építészként, részben szintén a saját munkáit bemutatva tartotta meg előadását. Mielőtt azonban saját munkáit elemezte volna, egy osztályterem pályázat (ahová fotókat, rajzokat, leírásokat kellett beküldeniük a résztvevőknek) eredményei alapján felvázolta a mai iskolai terek főbb tendenciáit. Ezek az osztályterem kiterjesztése, leginkább a folyosók felé, a cselekvésre szólító elemek alkalmazása (pl. tanuló-kuckók) és a flexibilitás,

elsősorban a mozgatható bútorok révén. Ezután egy tetőtér-beépítésen mutatta be, hogy az egyszerű lépcsőmotívum variálásával olyan körülülős közösségi tér alakítható ki (tábortűz tér), amely messze túlmutat a közlekedés-áthaladás elsődleges funkcióján. A bemutatott példa azért is lehet érdekes, mert egy normál átalakításnál nem igényelt nagyobb beruházást, ugyanakkor jelentősen megnövelte az iskola jól használható belső tereinek méretét.

A nap utolsó előadásán *Doma László* ismertette készülő diplomamunkáját. Doma egy falusi iskola bővítésének tervét kívánja elkészíteni, a közösségi tervezés eszköztárát is bevetve. A témában készült korábbi rajzpályázat ehhez ideális kiindulási alapot jelentett. Ugyanakkor a hozzászólásokból kiderült, hogy a közösségi tervezés – bármilyen népszerű fogalom is – számos buktatót rejt. Látszólag eltűnnek a szakértő és a laikus közötti határvonalak, miközben az építészeti tervezés nagyon is jól körülhatárolt privilégium, s a végső szót maga a tervező (sok esetben inkább a kivitelező) mondja ki. A helyi igények, elképzelések összeecsiszolása korántsem problémamentes, és olyan, nem is feltétlenül az iskolához kapcsolódó konfliktusokat hozhat felszínre, amelynek kezelése messze túlmutat az építészek kompetenciáin.

A tanácskozás résztvevői egyetértettek abban, hogy amint a pedagógus szerepek drámaian gyors átalakuláson mentek keresztül az elmúlt két-három évtizedben, úgy az építészek szerepe sem értelmezhető már abban a világos keretben, amelyet pl. Kismarty-Lechner Kamill képviselt, s ahol az építész a maga elképzelései szerint tervezett jövőt a megrendelői számára. Sőt mit több, azt is látni kell, hogy az iskolaépület nem az átadás pillanatában lesz kész. A piarista gimnáziumok arra is példák lehetnek, hogy a használat közben felmerülő változásokra reagálni tudó terekre van szükség (nyitott tervezés), amelyek építésszel, de akár anélkül is (pl. egy falus kisiskolában) gondozhatók, karbantarthatók, apró javításokkal, módosításokkal aktualizálhatók. A jövő kiszámíthatatlan fordulatainak fényében legalábbis ma ez tűnik az egyetlen reális alternatívának.

MEGYERINÉ RUNYÓ ANNA

GONDOLATOK AZ V. ORSZÁGOS ISKOLAKERT-HÁLÓZATI TALÁLKOZÓ MARGÓJÁRA

2019. október 4-én a Szent István Egyetem Tájépítészeti és Településrendezési Karán megrendezésre kerülő Találkozó fő témája „Az iskolakertek tervezése többszintű megközelítésben” volt, az Iskolakertekért Alapítvány főszervezésében.

Az Iskolakertekért Alapítvány 2015 márciusában kezdte meg munkáját, elsődlegesen azzal a céllal, hogy az iskolakertet hozzáférhetővé tegyék minden gyermek, s rajtuk keresztül az egész társadalom számára (PAULICZKY 2016).

Másrészt céljuk volt a már meglévő és az újonnan szerveződő iskolakertek hálózattá alakítása, munkájuk segítése. Mára országosan és a Kárpát-medence magyarlakta területein több mint 200 tagúra bővült az Iskolakert-hálózat, s a tagok száma folyamatosan nő.¹ A hálózat más kertek jól működő gyakorlatának megismerése révén a tagok szakmai munkáját is segíti, ezenkívül indulhatnak az Alapítvány által kiírt pályázatokon, rendszeresen szervezett találkozókra, műhelymunkákra vehetnek részt, az Alapítvány által működtetett honlap pedig biztosítja a jobb és közvetlenebb kommunikációt.

Az Alapítvány szakmai koordinálásával 2019 januárjában indult el az Iskolakerti alapozó program (az Agrárminisztérium támogatásával), melynek révén több szinten (kezdő, haladó és mentor kert) összesen 50 kert munkáját támogatták.²

Az iskolakertben történő munkálatok során a gyermekek nemcsak alapvető természettudományi tapasztalatokat szereznek, hanem a természettel történő közvetlen kapcsolódás során átélhetik a természet pozitív hatásait, alkalmazzák az órákon megszerzett ismereteket. A munka során – egymás mellett dolgozva – fejlődik a gyermekek empátiakészsége, erősödik szocializációjuk is.

¹ EIONET, 2019. <https://eionet.kormany.hu/iskolakertek> (Utolsó megtekintés: 2019. október 18.)

² Agrárminisztérium Sajtóiroda, 2019. <https://www.kormany.hu/hu/foldmuvelesugyi-miniszterium/hirek/az-iskolakertek-fejlesztese-hozzajarul-a-fiatalok-kornyezettudatosaganak> (Utolsó megtekintés: 2019. október 18.)

Az iskolakertek fejlődésének fontosabb állomásai

Comenius volt az első, aki a *Didactica magna* című munkájában (COMENIUS 1632) leírja, hogy az iskola mellett fontos a kert megléte is, felüdülést, pihenést szolgálva. Ennek hatására jelentek meg az első iskolakertek, melyek kibővültek az ismeretszerzés céljával is.

Az első, ún. iskolakert mozgalom a 19. század közepétől a természettudományos felfedezések, a biológiai ismeretek kiszélesedésének hatására indult el, gyakorlata a század végére terjedt el jobban, és főleg a botanikai oktatást szolgálta.

Az 1868. évi 38. sz., ún. népoktatási törvény a mindennapi életre való gyakorlatias felkészítés céljából a gyakorlókertek, iskolakertek létrehozását is elrendelte. Megjelentek a gyakorlati munkára való felkészítést szolgáló természettani és gazdasági ismereteket nyújtó tárgyak is.

A századforduló után ismét reneszánszukat élték a kertek, a második iskolakert mozgalom hangsúlyozta a természetességet, a szabad levegőn eltöltött időt (NÉMETH 2013). Elsősorban a reformpedagógiai elveket követő iskolák udvarán, legtöbbször veteményeskertek formájában jöttek létre, ahol a gyermekek kertészkedhettek.

A harmadik iskolakerti mozgalom az 1980-as években kezdődött, s itt már csírájában megjelentek a környezeti nevelési tartalmak is.

Az 1990-es évektől számíthatjuk a negyedik mozgalmat, amely elsődlegesen a fokozódó és globálissá váló környezeti válság és a fenntarthatóságra nevelés hatására bontakozott ki (NAGYNÉ HORVÁTH 2011).

Ma az iskolakertek elsődleges feladata a szélesebb értelemben vett környezeti nevelés, a természeti környezettel való pozitív kapcsolat kialakítása.

Az iskolakert jelentősége, szerepe és hatásai

Az iskolakertek jelentőségét, szerepét, hatásait több oldalról is megközelíthetjük.

A kert az ember (gyermek) és környezete (mint valóságos tér) közötti kapcsolat kialakítását is segíti, a kert hatással van a gyermek pszichéjére is. Az ember része a természetnek, hatás és visszahatás érvényesül ember-természet (s a tágabb értelemben vett környezet) kapcsolatba kerülésével. A megfelelő térelmény az, mely a kertben tevékenykedő ember (gyermek) számára a lelki, testi jóérzést biztosítja (DÜLL 2007).

Az oktatás-nevelés intézményes helyszínei – ennek értelmében az intézményhez tartozó iskolakertek is – a környezetpszichológia kiemelt kutatási területéhez tartoznak.

Az iskolákban fontos lenne, hogy lehetővé váljon az ún. rugalmas térhasználat, ami által a gyermekek motiváltabbá válnának az iskolában eltöltött idő alatt, hiszen pszichológiai hatások ember (gyermek) és környezete közötti kapcsolatok során is létrejönnek (legyen szó akár természeti, akár épített környezetről).

„a pszichológia tárgyát képező összes emberi és állati viselkedés és pszichés funkció környezetbe ágyazódik, és nem létezhet meghatározott környezeti feltételeken kívül.” (SZOKOLSZKY–DÜLL 2006: 9.)

Az iskolakertek céljuknál és feladatuknál fogva biztosíthatják a rugalmas térhasználatot, természethez hasonló környezet lévén közepes ingerkomplexitás és változatosság mellett csökkenthetik a stresszt, s szerepet játszhatnak – többek között – a figyelem, az emlékezőképesség, a kreativitás, a társas kapcsolatok fejlesztésében. A természetben eltöltött idő pozitív hatással van a figyelemrestaurációra és az érzelemregulációra is.

Vannak ún. környezetpszichológiai helypreferencia kutatások, melyek azt vizsgálják, hogy a helyhasználók (például a gyermek) milyen tereket, tájakat kedvelnek, illetve ennek okát, hatásait. KORPELA (2001, idézi DÜLL 2007) szerint 8–19 éves korban (általános iskolai korosztály is!) a gyermekek azokat a helyeket preferálják, melyek biztonságérzetet adnak, valamint rekreáló hatásúak. A kisgyermekek szívesebben mennek ki az udvarra szünetekben, kedvelik a változatosságot és a nagy méretet (kisebb zsúfoltságot!).

Ennek megfelelően az iskolakertek ebből a szempontból is fontos szerepet tölthetnek be.

Egészen új megközelítést jelent *az iskolakerteknek a biztonság szempontjából betöltött szerepük*: ahogy az oktatási épületek esetében, úgy az iskolakerteknél is alapvető fontosságú, hogy biztonságos tanulókörnyezet álljon rendelkezésre.

Reith Anita (tájépítész mérnök, a SafeCity program projektvezetője) szerint fontos, hogy biztonságosabbá és élhetőbbé tegyék az intézmények belső és külső tereit is. Szükséges lenne a biztonságos szabadterek tervezésének nagyobb mértékű módszertani kidolgozása, illetve annak szélesebb körű elterjesztése is. Éppen ezért a SafeCity felsőoktatási mintaprojekt fiatal szakemberek képzését tűzte ki célul, ennek megfelelően már több hazai felsőoktatási intézményben műhelyfoglalkozásokat indítottak el, ahol a hallgatók a biztonságosabb környezetek kialakítását eredményező építési elvekkel ismerkedhetnek meg.

A biztonságos iskolakert létrehozása felelős, felkészült közösséget igényel, előrelátó

kialakítást a megfelelő eszközök biztosításával, a szabályok egyértelmű kommunikációjával (a gyermekek felé is!), nem utolsósorban a működési feltételek, keretek biztosításával.

A biztonságos iskolakertek létrehozásából nem maradhatnak ki a gyerekek sem, biztonságos kertet csak a gyerekek bevonásával, a szabályok közös kialakításával, közös gondozással lehet elérni.³

Ehhez kapcsolódik az Iskolakertekért Alapítvánnyal együttműködve a dr. Török Szabolcs Bence (SZIE Tájépítészeti és Településrendezési Kar) által koordinált és a *tájépítész hallgatók bevonásával elindított program, melynek során iskolaudvarokat és kerteket újítanak meg* az Országos iskolakert-fejlesztési program keretében.

Elsődleges feladatuk az iskolakertekben elhelyezett moduláris, egymáshoz illeszkedő bútortsalád megtervezése volt, mely könnyű, gazdaságosan előállítható, használhatóság szempontjából jó és tartós, a meglévő iskolaudvarba illeszkedő. A többszintű elemcsalád részletesebb tervének kidolgozásakor a fentieken kívül figyelembe vették az egymásra építhetőség, összekapcsolhatóság, variálhatóság, bővíthetőség szempontjait is. Így terveztek magaságysokat, térbútorokat, térkövet, falitáblát, pihenősarkot, padokat, asztalokat és egyéb kiegészítő elemeket, sőt az ágyásokba kerülő konkrét növényeket is.⁴

Az iskolakertek tervezése

Az iskolakertek kialakításában és működtetésében fontos a tervezés.

A kertészeti szempontú iskolakert-tervezés fő lépéseit Bánki-Miklós Bernadett hét lépésben foglalta össze:⁵

1. Célkitűzés: mire szeretnénk használni a kertet? Menet közben változtathatunk, rugalmas kezelés.
2. Adottságok felmérése: kertészeti szempontból alkalmas helyszín kiválasztása.
3. Elrendezés: mit hová szeretnénk elhelyezni (ágyások, komposztáló, esővízgyűjtő stb).
4. Sokféleség és egyszerűség! Kezdjük kicsiben a megvalósítást, menet közben bővíthetünk, törekedjünk a sokszínűsége!

³ Elhangzott az V. Országos Iskolakert-hálózati Találkozón (2019. október 4.), „Az iskolakertek tervezése több szintű megközelítésben” konferencián Reith Anita *Iskolakert és biztonság – a közösségi tervezés szerepe* c. előadása keretében.

⁴ Elhangzott az V. Országos Iskolakert-hálózati Találkozón (2019. október 4.), „Az iskolakertek tervezése több szintű megközelítésben” konferencián Dr. Török Szabolcs Bence a SZIE Tájépítészeti és Településrendezési Kar és az Iskolakertekért Alapítvány 2019. évi együttműködésének bemutatása c. előadása keretében.

⁵ Elhangzott az V. Országos Iskolakert-hálózati Találkozón (2019. október 4.), „Az iskolakertek tervezése több szintű megközelítésben” konferencián Bánki-Miklós Bernadett *Kertészeti szempontok az iskolakert egész éves működtetésében* c. előadása keretében.

5. Gondozás folyamatának megtervezése: ki, mikor, mely folyamatot koordinálja, végzi? Fontos tisztázni: egész éves vagy csak szezonális kertet tervezünk?

6. Növényvédelem tervezése: törekedjünk az ökológiai kertművelésre! Kerüljük a kémiai anyagokat, vegyszereket!

7. Keressük a továbbfejlődési lehetőségeket: termesztett növények feldolgozása, együttműködések fejlesztése, gyerekek intenzívebb bekapcsolása a kerti munkákba stb. Fontos, hogy fokozatosan növeljük iskolakertünk méretét. A kisebb és színesebb kert megfelelő együttműködéssel és a gyermekek bevonásával több örömet és értéket adhat, mint egy nagyobb, de erőnket meghaladóan művelt kert, mely esetleg már nem is okoz örömet számunkra.

Fontos, hogy fektessünk hangsúlyt *az iskolakertek pedagógiai tervezésére* is.

A mai kor embere elszakadt s lassan teljesen elidegenedik a természeti környezettől, ezért még inkább fontos, hogy gyermekeink újra kapcsolatba kerüljenek természeti környezetükkel. Ebben is segítenek az iskolakertek: nemcsak ismeretet nyújtanak (nem is elsődleges feladtuk), hanem tevékenykedtetésen keresztül megismerettetik a gyermekkel a természetet, a természetben végzett tevékenységeket, a kert növényei (és állatai) révén a tágabb környezet növényeit és állatait is.

Az iskolakert az informális ismeretszerzés egy formája, melynek során külső tanulási környezetben, szabad levegőn, kooperatív módon, több esetben projekt módszerűen folyik az oktatás / ismeretszerzés (HALBRITTER–SZUNYOGH–BALOGH–GAÁL 2018).

Az iskolaudvaron, illetve az iskolakertben történő tanítás hasznosságát a neurodidaktikai szemlélet is kiemeli. Ennek megfelelően az iskolakert módszertanába be kell építeni az agy kutatás, a neurodidaktika új ismereteit is (HALBRITTER–PAULICZKY–MÁTYÁS 2018).

Iskolakertek megtekintése, műhelymunkában való részvétel

Nem mehetünk el szó nélkül a jó gyakorlatok bemutatása, átadásának fontossága mellett: a *Találkozó három helyszínen biztosított lehetőséget iskolakert megtekintésére, illetve műhelymunkában való részvételre.*

Az egyik csoport tagjai „az iskolakert tanórai gyakorlata természetközeli iskolakertben” műhelymunkán vehettek részt a SZIE Biokertjében.

A második csoport az I. Kerületi Batthyány Lajos Általános Iskolában az Országos iskolakert-fejlesztési program Iskolakerti alapozó alprogramjának keretében megvalósított kertfejlesztést tekinthette meg, illetve pillanthattak be két tanóra magaságyásos iskolakertben történő megvalósításába.

A harmadik helyszín a Ferencvárosi Kicsi Bocs Óvoda kertje volt, ahol a résztvevők bevonásával egy óvodai foglalkozás megtervezése zajlott.

A Találkozót a helyszínen megrendezett kiállítások tették még gyakorlatorientáltabbá, melynek keretében a Szent István Egyetem Tájépítészeti és Településrendezési Kar hallgatóinak munkáiból láthattunk iskolakerti terveket és elemcsaládokat, illetve több óvodakert bemutatta iskolakerti tevékenységét, gyakorlati megvalósítását.

Ahogy a cikkben bemutatott előadások, elemzések is mutatják, az iskolakert feladata, szerepe és jelentősége több oldalról is megközelíthető, éppen ezért hiba lenne csak egy területre leszűkíteni.

Ez a sokszínűség biztosítja azt is, hogy az iskolakertben való munkálkodás során a gyermeknek több készsége, képessége, kompetenciája is fejlődik. Éppen ezért fontos, hogy az iskolakert kialakításakor minél több szempontot vegyünk figyelembe, hiszen a kertnek nemcsak a környezeti nevelés vagy az ismeretszerzés tekintetében, hanem didaktikai, pszichológiai, szociálpedagógiai szempontból is meg kell majd felelnie.

IRODALOM

COMENIUS, Johannes Amos (1992): *Didactica magna*. Seneca, Budapest.

DÚLL Andrea (2007): Edukációs környezetek: oktatási-nevelési helyszínek környezetpszichológiája. In: Demetrovics Zsolt – Urbán Róbert – Kökönyei Gyöngyi (szerk.): *Iskolai egészségpszichológia*. L'Harmattan, Budapest. 44–69.

HALBRITTER András Albert – PAULICZKY Nóra – MÁTYÁS Izolda (2018): Iskolakertek: korunk fenntarthatósági és életviteli játszóterei. *Szociálpedagógia* 11. 168–182.

HALBRITTER András Albert – SZUNYOGH László – BALOGH István – GAÁL Judit Eszter (2018): Napóra és társai: Környezeti és vizuális nevelés az iskolaudvaron. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Elmélet és gyakorlat a neveléstudományok és szakmódszertanok köréből*. International Research Institute sro, Komárno (Slovakia). 67–71. <http://www.irisro.org/pedagogia2018januar/19HalbritterAndras.pdf> (Utolsó megtekintés: 2019. október 18.)

- HUSZÁR Zsuzsanna – GÁL Boglárka (2017): Kert és pedagógia. In: Huszár Zsuzsanna (szerk.): *Kert és pedagógia – Foglalkozások a Pécsi Tudományegyetem Botanikus Kertjében*. http://polc.ttk.pte.hu/tamop-4.1.2.b.2-13/1-2013-0014/16/huszar_zsuzsanna_gl_boglarka_kert_s_pedaggia.html (Utolsó megtekintés: 2019. október 18.)
- KORPELA, Kalevi M. – HARTIG, Terry – G. KAISER, Florian – FUHRER, Urs (2001): Restorative Experience and Self-Regulation in Favorite Places. *Environment and Behavior* 33. 572–589.
- NAGYNÉ HORVÁTH Emília (2011): *Az iskolakert Célok: tanulás, játék, pihenés, sport*. http://ofi.hu/sites/default/files/ofipast/2011/09/Nagyne_Horvath_E_Az_iskolakert.pdf (Utolsó megtekintés: 2019. október 18.)
- NÉMETH András (2013): Az életreform társadalmi gyökerei, irányzatai, kibontakozásának folyamatai. In: Németh András – Pirka Veronika (szerk.): *Az életreform és reformpedagógia – recepció és intézményesülési folyamatok a 20. század első felében*. Gondolat Kiadó, Budapest. 11–54.
- PAULICZKY Nóra (2016): *Iskolakertekért Alapítvány 2015. évi szakmai beszámolója*. <http://www.iskolakertekert.hu/images/documents/Szakmai%20beszamolo%20alairt%202015%20evi%20kozhasznusagi%20jelenteshoz%20IA.pdf> (Utolsó megtekintés: 2019. október 18.)
- SZOKOLSZKY Ágnes – DÜLL Andrea (2006): Környezet – pszichológia. Egy ökológiai rendszer-szemléletű szintézis körvonalai. In: Düll Andrea – Szokolszky Ágnes (szerk.): *Környezet – pszichológia*. (Pszichológiai Szemle Könyvtár 10.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 9–34.

DILEMMÁK: PROBLÉMA VAGY LEHETŐSÉG?

(BUDAI ISTVÁN: *Szolgáltatás a szolgáltatásban. „... felkészíteni a méltóságot biztosító ellátásokra...”* Széchenyi István Egyetem, Győr 2019. 412 oldal)

Budai István az 1980-as évek végétől alkotója, szervezője és kutatója a szociális munkának, illetve szociális képzéseknek. Részt vett az 1990-ben megrendezésre kerülő Soproni Konferencián, ahol egy multidiszciplináris stáb tagjaként hozzájárult a szociálismunkás-képzés alapköveinek letételéhez. A 2017-ben elektronikus formában, majd 2019-ben könyv alakban megjelenő „Szolgáltatás a szolgáltatásban”¹ című tanulmánykötete átfogó képet nyújt a magyarországi szociálismunkás-képzések múltjáról és jelenéről, továbbá betekintést ad a vonatkozó nemzetközi folyamatokba.

A szerző hatalmas szakmai anyagot dolgoz fel, éppen ezért érdemes többször is kézbe venni, és mindig újabb és újabb szempontot kiemelve olvasni. A három évtizedes pályafutás alatt megjelent tanulmányaiból készített válogatás öt fejezetre tagolódik.

A könyv első fejezete az *Alapozás* címet viseli. Írásai bemutatják szociálismunkás- és szociálpedagógus-képzés indulásának körülményeit, a felsőfokú szociális végzettséggel bíró szakemberek kompetenciarendszerét: ismereteit, képességeit és értékeit. Emellett a szociális szakmát érintő, mind a mai napig aktuális kérdéseket tekint át, pl. mennyire fontos a szociális szakember bekerülése az iskolába, és kitér a szociális munka és a szociálpedagógia közti összefüggésekre és különbségekre.

A *Tágabb dimenziókban* c. fejezetben megjelenik a múlt, jelen és jövő hármas egysége és a szerző kritikai attitűdje. Bepillantást enged a győri szociálismunkás-képzés kialakításába és fejlődési folyamatába. Majd a múltból a jelenbe történő átvezetésként

¹ A könyv az egyetem és a „Szociális munkás és közösségek segítésére irányuló felsőoktatási képzések innovatív, duális és gyakorlatorientált fejlesztése. Transzformatív-dialógikus tanulás a kooperáció szolgálatában” projekt keretén belül jelent meg.

megfogalmazódik az a probléma, miszerint a képzésből kikerült szakemberek száma nem arányos a munkaerőpiaci igényekkel. Ez rajzolódik ki a szerző által említett, 1996-os *Fraternité-tanulmány*² és egy szintén ebben az évben megjelent, a szociális ágazat szakemberigényét vizsgáló szakszervezeti statisztika összehasonlításából is.

Szabó Lajos 2005-ben megjelent *Közel Bolognához – Soprontól távol* című tanulmányára reagálva a szociális képzés és a szakma meglévő problémáit tárgyalja.

A *Dilemmák* c. fejezetben a szerző bemutatja doktori disszertációjának témáját,³ amely a szociálismunkás-képzés dilemmáit vizsgálta. A fejezet pontos képet ad a kutatás módszertani felépítésről, és részletesen bemutatja a téma szempontjából esszenciálisnak nevezhető interjúkat. A szerző hozzáértését tükrözi, hogy az interjúk során irányított kérdésekkel felszínre hozta a szakemberekben megfogalmazódó kételyeket is. A disszertáció eredménye, hogy szorosabb szakmaközi párbeszédre lenne szükség, hiszen a kilencvenes évek problémái a szociális szakmák professzionalizálódásával nem oldódtak meg. Sőt, a szociális terület kiszélesedése újabb és újabb dilemmákat eredményezett. Nehézségek azonban nemcsak Magyarországon adódnak, hanem olyan, a hazai képzések számára is mintának számító külföldi országokban is, mint Németország vagy az Egyesült Királyság.

Az *Építőkövek* c. fejezet címadása előrevetíti a szerzőnek a szociális munka alapértékeiről szóló, kulcselemekről írt tanulmányait: szakmai identitás, szaktudás, kompetenciák, módszerek, rendszerszemlélet, együttműködés, „szakmaköziség” (interprofesszionális). A szerző alfejezetekben definiálja ezeket, illetve megjelenik az „építőkövekhez” kapcsolódó külföldi és hazai perspektíva. Kiemelhető az akadémiai tudás és a gyakorlat arányának kialakítása a képzés során, illetve a terephelyek és a képző intézmények követelményei közötti összhang hiánya. Az első négy összetevő esetében érdemes és fontos a szakmai határok kérdése, anélkül azonban, hogy az interdiszciplináris szemléletmódot feladnánk. Természetesen a szakmaköziségnek is megvan a saját maga pozitív hozadéka, éppen ezért érdemes kiemelni Whittington „inter” modelljét, amely a szociális munka során fellépő interakciók területeire világít rá. Hangsúlyozza, hogy a szolgáltatásokat igénybe vevő személyek segítségével nemcsak szakmán belüli együttműködésre van szükség, hanem egy olyan segítő csapatra, amelyben a különböző

² A szociális szakemberek iránti keresletről szóló tanulmány.

³ A disszertáció a Bournemouthi Egyetemen (Egyesült Királyság) *Some Dilemmas on the Development of Social Work Education in Hungary* (A magyarországi szociálismunkás-képzés fejlődésének néhány dilemmája) címen készült 1998–2003 között.

szakemberek kooperatív munkát végeznek a saját kompetenciahatáraik betartásával. E gondolat átvezet a könyv következő alfejezetére, amelyben a szerző a „szakmaköziség” dilemmáit fejtegeti. A fejezet bár tagolt, mégis összetartja a szerző azon gondolata, miszerint a hét szakmai kulcselem együttes szemlélete szükséges a sikeres szociális munkához és a szociálpedagógiai gyakorlathoz.

Habár a *Dialogusok* a kötet záró fejezete, mégsem mondhatjuk, hogy a könyv végére értünk, mert az itt megfogalmazott kérdések a tanulmányfűzér többszöri újraolvasására ösztönöznek. A szakma fejlődése ugyanis újabb és újabb dilemmákat vet fel, amelyekre az olvasó a kötetben hasznos és mérlegelendő iránymutatást talál. Felvetődik itt pl. az a probléma, hogy a szociális képzések különböző formái – szakképzés, felsőfokú alapképzés (BA), mesterfokú képzés (MA), tudományos képzés (PhD), szakirányú továbbképzés, valamint a gyakorlatban dolgozók továbbképzése és szakvizsgája – között nagyon laza a kapcsolat. Szintén számos vitát idéznek elő a szakmai és képzéspolitikai döntések, hiszen még ma is gyakori a más szakmai képzettségű szakemberek alkalmazása szociális munkakörökben.

A műfajilag is eltérő, önállóan értelmezhető tudományos írások végül is a szerző szerkesztői munkájának köszönhetően komplex művet adnak. Ám a szerkesztéssel nem szűnt meg az egyes tanulmányok önállósága sem, így az olvasó érdeklődésének megfelelően kereshet témákat. Noha a tanulmányok tudományos igényűek, a megfogalmazás gördülékeny, így a könyvet akár az alapképzésben is haszonnal forgathatják a felsőfokú képzésben tanuló diákok. Annál is inkább, hiszen első kézből olvashatnak leendő szakmai identitásuk háttéréről, történetéről és jövőbeli perspektíváiról.

Csémi Lili – Tarcsay Anita

SZERZŐINK

ALMÁDI RÓBERT (Gyöngyös, 1966): 1969-től Salgótarjánban él. Bibliaoktatói diplomáját a Sola Scriptura Teológiai Főiskolán szerezte, jelenleg az Apor Vilmos Katolikus Főiskola végzős hallgatója szociálpedagógia alapszakon. Az FGBMFI (Full Gospel Business Men's Fellowship International) Magyarországi Szövetségének alelnöke 2008-tól. Rövidebb írásai jelentek meg helyi sajtótermékekben, antológiakötetekben és a *Csillagszálló* folyóiratban.

CZAKÓ KÁLMÁN: a Pannon Egyetem nyugalmazott habilitált docense, a Magyar Pedagógiai Társaság Prevenációs szakosztályának szakmai vezetője. 1993-tól 2002-ig az ENSZ Igazságügyi és Kriminológiai Intézete által támogatott elsődleges prevenációs program nemzeti koordinátora. Legfontosabb publikációja a témában: Cz. K. (2016): *A pedagógiai prevenció I.*; (2017): *A pedagógiai prevenció II.*; (2018): *Neveléstudományi prevenció III.*; (2019): *Neveléstudományi prevenció IV.* Örökségünk Kk., Nyíregyháza.

CSÉMI LILI (Budapest, 1996): szociálpedagógus (BA) hallgató a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán. Korábbi beszámolója a témában: Cs. L. – Tarcsay Anita (2019): *Iskolaépítéset: örökség és megújulás*. Tani-tani Online: A szabad pedagógiai gondolkodás fóruma. Megtekinthető: www.tani-tani.info/iskolaepiteszet_orokseg_es_megujulas (megj. 2019. aug. 19.)

EGRI DOROTTYA (Szombathely, 1996): magyar–német szakos tanárjelölt, ötödéves az ELTE-n. A XXXIV. OTDK Tanulás- és Tanításmódszertani – Tudástechnológiai Szekciójának különdíjasa. Tervezett kutatási területe a populáris kultúra szerepe az irodalomoktatásban.

JANKOVICS ANNA MÁRIA (1971): 2019-ben államvizsgázott a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán levelező szociálpedagógus alapszakos hallgatóként. Jelenleg a Váci Család- és Gyermekjóléti Szolgálatnál iskolai szociális segítőként dolgozik. Korábbi publikációja a témában: J. A. M. (2019): Az APAC-csoport szocializációs szerepe a börtönben és a börtön után. *Börtönügyi Szemle* 2. sz. 13–25.

MÁNDI NIKOLETTA (Nyíregyháza, 1971): szociálpolitikus, családterapeuta. PhD-fokozatát a néprajztudomány területén szerezte. Jelenleg az AVKF Vallástudományi, Társadalomtudományi és Romológia Tanszékének tanszékvezető főiskolai tanára. Korábban a Pécsi Tudományegyetem BTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszékének oktatója volt. Szakterülete: szociálpolitika, szociális munka, szociálpedagógia. Főbb kutatási területei: szenvedélybetegek rehabilitációja, narratíva és identitás. A témában korábban megjelent legfontosabb publikációja: M. N. (2012): A terápiás közösség, mint értelmező közösség: segítés, hiperreflexió, szimbolizáció. *Szociális Szemle* 2012/1. sz. 74–87.

MEGYERINÉ DR. RUNYÓ ANNA (Zebegény, 1964): biológia–földrajz szakos középiskolai tanár. Oklevelét a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerezte 1988-ban. PhD-fokozatot a Debreceni Egyetem, Földtudományok Doktori Iskolában (*A környezettudatosság fejlesztésének tényezői és jelenlegi szintje egy hazai középváros [Vác] példáján*) kapott 2012-ben. Jelenleg az AVKF főiskolai tanára. 2016–2019 között a Főiskola tudományos rektorhelyetese volt. Legfontosabb publikációja a témában: M. R. P. (2016): Environmental education through experiential pedagogy programs. *Journal de l'association Comenius / Journal of the Comenius Association* 2016/25. 15–17.

MEZEI NIKOLETT (Budapest, 1996): 2019-ben az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán szerzett szociálpedagógia (BA) diplomát. Jelenleg a dunaiújvárosi Útkeresés Segítő Szolgálat Családok Átmeneti Otthonának családgyógyozója, mellette az Apor Vilmos Katolikus Főiskola mentálhigiénés közösség- és kapcsolatépítő (MA) szak hallgatója.

ORBÁN ÁKOS (Vác, 1962): középiskolai tanár. Az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Szociálpedagógia szak végzős levelezős hallgatója. Középiskolai kollégiumban nevelőtanárként dolgozik. Az országban talán az egyetlen kollégiumi terepfutó szakkört vezeti. A Testnevelési Főiskola diplomás sportszervezőjeként többnyire sporttal kapcsolatos projekteken dolgozott, tartott előadásokat.

OROSZLÁN ISTVÁNNÉ (Balassagyarmat, 1972): A váci Apor Vilmos Katolikus főiskola végzős szociálpedagógus hallgatója. Jelenleg óvodai és iskolai szociális segítőként dolgozik a szécsényi Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatnál. Korábbi munkahelyein is segítő szerepet töltött be: 2012–2015: gyermekfelügyelő a Pest Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Kemencei Lakásotthonában; 2015–2018: gyógypedagógiai asszisztens a balassagyarmati Ridens Gimnázium Szakiskola és Készségfejlesztő Iskolában, ahol főleg értelmi és testi sérült, autista gyermekekkel került kapcsolatba.

TARCSAY ANITA (Budapest, 1997): szociálpedagógia szakos hallgató a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán. Korábbi beszámolója a témában: Cs. L. – Tarcsay Anita (2019): *Iskolaépítéset: örökség és megújulás*. Taní-tani Online: A szabad pedagógiai gondolkodás fóruma. Megtekinthető: www.tani-tani.info/iskolaepiteszet_orokseg_es_megujulas (megj. 2019. aug. 19.)

TARKOVÁCS MÁTYÁSNÉ (Budapest, 1966): 2019-ben szerzett szociálpedagógia (BA) diplomát az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán. Jelenleg a Gál Ferenc Főiskola Békési Szakképző Iskola fejlesztő pedagógusa.